

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

GÖZETİMİN DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ: YAPAY ZEKÂ
ÇAĞINDA GÖZETİM

İLETİŞİM BİLİMLERİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYBEN SÜMEYYE ÇANKAYA

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Ekin Kadir SELÇUK

BOLU, 2025

KABUL VE ONAY SAYFASI

Ayben Sümeyye ÇANKAYA tarafından hazırlanan “GÖZETİMİN DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ: YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA GÖZETİM” adlı tez çalışması jürimiz tarafından İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı İletişim Bilimleri Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.
18/07/2025

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Doç. Dr. Ekin Kadir SELÇUK
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Yavuz AKÇI
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Aynur KÖSE
Trabzon Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu ve Şablonuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir
- aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....
AYBEN SÜMEYYE ÇANKAYA

ÖZET

**GÖZETİMİN DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ: YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA
GÖZETİM
YÜKSEK LİSANS TEZİ
AYBEN SÜMEYYE ÇANKAYA
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(TEZ DANIŞMANI:DOÇ. DR. EKİN KADİR SELÇUK)**

**BOLU, AĞUSTOS - 2025
IX + 98 sayfa**

Gözetim, insanlık tarihi boyunca var olan bir denetim türüdür. Modern devletlerin kurulmasıyla birlikte gözetim pratikleri değişmiş ve günlük yaşam gelişen teknolojilerle daha kolay izlenir hale gelmiştir. Zamanla gözetim faaliyetleri çeşitlenmiş ve enformatik devrimi ile zirve yapmıştır. Bu nedenle, günümüz toplumları gözetim toplumları olarak adlandırılmakta ve artan gözetim faaliyetlerine dikkat çekilmektedir ve panoptikon kavramı da karşımıza çıkmaktadır. "Panoptikon" kavramı, Michel Foucault'nun tanımladığı bir kontrol ve gözetim modeline dayanmaktadır. Jeremy Bentham tarafından geliştirilen bu hapishane tasarımı, merkezdeki bir gözetleme kulesinden mahkûmların sürekli izlenmesini mümkün kılar. Mahkûmların izlenip izlenmediğini bilememesi, otokontrol geliştirmelerine yol açar. Foucault, panoptikon modelini modern toplumdaki disiplin mekanizmalarını açıklamak ve gözetimin bireylerin davranışlarını nasıl şekillendirdiğini vurgulamak için kullanır. Günümüzde panoptikon, dijital gözetim araçları ve teknolojileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Sosyal medya, akıllı cihazlar ve internet, bireyleri sürekli veri toplama ve analiz süreçlerine maruz bırakmakta; bu durum, bireylerin izlendiklerini bilerek hareket etmelerine ve belirli normlara uymalarına neden olmaktadır. Ayrıca, devlet ve özel sektör tarafından kullanılan büyük veri analiz araçları, bireylerin kontrol edilmesi ve yönlendirilmesi potansiyelini taşımaktadır. İlaveten, gözetim sadece yukarıdan aşağı bir süreç değil, bireylerin birbirini izlediği yatay bir süreç haline de gelmiştir. Bu bağlamda çalışmada panoptikon, dijital panoptikon gibi kavramlar incelenirken, aynı zamanda yapay zekâ çağında gözetim faktörü ve panoptikon kavramının panoptikon 3.0'a evrilme süreci olan günümüzde, yapay zekanın gözetimde hangi çeşitlerde, alanlarda veya buluşlarda kullanıldığının açıklanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda birinci bölümde gözetim kavramı alt boyutlarıyla birlikte, ikinci bölümde panoptikon kavramı, üçüncü bölümde ise yapay zekâ ve gözetim kavramının yapay zekâ ile birlikte değişimi üzerinde durulmuş ve çalışma sonlandırılmıştır. Çalışmada aynı zamanda geçmişten bu yana gözetim kavramının dinamik değişim sürecinin incelenmesi de sağlanmış ve "Panoptikon 3.0" kavramına ilişkin bir model önerisi de sunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER: Gözetim, İletişim, Panoptikon, Yapay zekâ.

ABSTRACT

THE CHANGING DYNAMICS OF SURVEILLANCE: SURVEILLANCE IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

MASTER THESIS

AYBEN SÜMEYYE ÇANKAYA

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF COMMUNICATION SCIENCES

(SUPERVISOR:DOÇ. DR. EKİN KADİR SELÇUK)

BOLU, AUGUST 2025

IX + 98 pages

Surveillance is a type of control that has existed throughout human history. With the establishment of modern states, surveillance practices have changed and daily life has become more easily monitored with developing technologies. Surveillance activities have diversified over time and peaked with the informatics revolution. For this reason, today's societies are called surveillance societies and attention is drawn to increasing surveillance activities, and the concept of the panopticon also emerges. The concept of the "panopticon" is based on a control and surveillance model defined by Michel Foucault. This prison design, developed by Jeremy Bentham, enables constant monitoring of prisoners from a watchtower in the center. The fact that prisoners do not know whether they are being watched leads them to develop self-control. Foucault uses the panopticon model to explain disciplinary mechanisms in modern societies and to emphasize how surveillance shapes the behavior of individuals. Today, the panopticon is addressed within the framework of digital surveillance tools and technologies. Social media, smart devices and the internet expose individuals to continuous data collection and analysis processes; this situation causes individuals to act knowing that they are being watched and to comply with certain norms. In addition, big data analysis tools used by the state and private sector have the potential to control and direct individuals. In addition, surveillance has become not only a top-down process, but also a horizontal process in which individuals monitor each other. In this context, concepts such as panopticon and digital panopticon are examined in the study, while the surveillance factor in the age of artificial intelligence and the evolution of the panopticon concept to panopticon 3.0 are also discussed in which types, areas or inventions artificial intelligence is used in surveillance today. For this purpose, the concept of surveillance with its sub-dimensions was emphasized in the first section, the concept of panopticon in the second section, and the concept of artificial intelligence and the change of the concept of surveillance with artificial intelligence in the third section, and the study was concluded. The study also examined the dynamic change process of the concept of surveillance from the past and a model proposal for the concept of "Panopticon 3.0" was presented.

KEYWORDS: Surveillance, Communication, Panopticon, Artificial intelligence.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
TABLO LİSTESİ	viii
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
2.1 Gözetim Kavramı.....	5
2.2 Gözetimin Doğuşu ve Gelişimi	7
2.3 Gözetim Kavramında Yaşanan Dönüşüm	13
2.3.1 Karşılıklı Gözetim	28
2.3.2 Panoptikon (Kısa Bir Giriş).....	28
2.3.3 Bürokratik Gözetim	29
2.3.4 Gözetlenen Toplum	30
2.4 Gözetimde Risk	32
2.5 Gözetimin Sosyal Faydaları.....	34
3. İKİNCİ BÖLÜM	37
3.1 Michel Foucault’nun Felsefesi	37
3.2 Elektronik Gözetim ve Panoptikon.....	39
3.3 Panoptikon ve İktidarın Gözü	44
3.4 Panoptikon, Snoptikon ve Omniptikon	47
4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	58
4.1 Toplumsal Kontrolün Yeni Formunda Yapay Zekâ	58
4.2 Teknolojiyle Değişen Gözetim ve Sosyal Yapı Üzerindeki Etkisi.....	60
4.2.1 Yeni Gözetim Yöntemleri	62
4.2.2 Toplumda Teknoloji ve Gözetim.....	69
4.3 Yapay Zekâ ile Şekillenen Gözetim Mekanizmaları: Panoptikon 3.0.....	70
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	79

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1. Ülkelerin yapay zekâ gözetim teknolojilerinin menşeleri (Carnegie Endowment, 2019: 71)	72
Şekil 4.2. Dünyada en fazla gözetlenen şehirler (Statista, 2020).....	76
Şekil 4.3. YZ gözetim teknolojilerine uyum oranları (Statista, 2021).....	77

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. Postmodern kültür özellikleri (Okmeydan, 2017: 50)	16
Tablo 4.1. Yapay zekâ gözetim teknolojileri ve küresel yaygınlık (Akyılmaz, 2021: 82)	73

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

TC : Türkiye Cumhuriyeti
TDK : Türk Dil Kurumu

1. GİRİŞ

Yapay zekâ; bireylerin mahremiyetine yönelik tehditler oluşturmalarının yanı sıra, toplumsal güvenliği artırma ve hizmet kalitesini iyileştirme potansiyeli ile konunun derinlemesine incelenmesini gerektiren bir kavramdır. Bu çalışma da gözetim teknolojilerinin bireylerin günlük yaşamları üzerindeki etkilerini, veri güvenliği, etik kaygılar ve insan hakları perspektifinden değerlendirmesi açısından alanyazındaki mevcut boşlukları doldurma yönüyle önemlidir. Ayrıca, yapay zekâ destekli gözetim sistemlerinin sosyal, politik ve ekonomik dinamikleri nasıl şekillendirdiğini araştıran bu çalışma, karar alıcılar ve kamuoyu için farkındalık yaratmayı hedeflemektedir. Dijital gözetimin sunduğu fırsat ve riskleri anlamaya yönelik bir zemin sunarak, bireysel hakların korunması ile teknolojik ilerlemeler arasında denge sağlanmasına katkıda bulunulması da çalışmanın bir kılavuz niteliği taşımasını sağlayacaktır. Çalışmada geçmişten bu yana gözetim kavramının dinamik değişim sürecinin incelenmesi de sağlanmış ve “Panoptikon 3.0” kavramına ilişkin bir model önerisi de sunulmuştur. Konu gereği kaynak erişiminde herhangi bir sınırlılık yaşanmamıştır. Çalışmanın sonunda model önerisi olarak sunulan “Panoptikon 3.0” kavramına ilişkin nitel değerlendirme sunulmuştur ve bu çalışmanın tek sınırlılığını oluşturmaktadır.

Gözetim olgusu, insanlık tarihi boyunca var olmuş ancak modernizmle sistematik bir hale gelmiştir. Bu durum, iktidarın yönetim denetim aracı olarak gözetimi nasıl kullandığını göstermektedir. Postmodernizmle birlikte gözetim yapısal bir değişim geçirmiştir; bireyler dijital dünyada var olma isteği ve mahremiyet kaybı ikilemiyle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle teknolojik ağların yaygınlaşması, bireylerin mahremiyetini tehdit ederken, aynı zamanda görünür olma arzusunu artırmaktadır (Okmeydan, 2017: 49).

Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimi, bireysel özgürlükleri sınırlamakta ve özel alan ihlalleri üzerine şikayetleri beraberinde getirmektedir. Buna rağmen, bireyler bu tür teknolojilere ve sosyal medyaya katılma arzusunu da sürekli olarak göstermektedir. Kişisel bilgilerin iktidar sahipleriyle anında paylaşılabilmesi, olumsuz sonuçlara rağmen sosyal medya kullanımını engellemez. Bu durum, iktidar ve gözetim ilişkisini yeniden sorgulamayı gerektirir ve modernizm ile postmodernizm arasındaki yapısal farklılıkları ortaya koymaktadır (Özdemir,

2020: 88). Modernizmde gözetim bir kontrol aracı iken, postmodernizmde bu kontrol gizlenerek gözetim bir 'fetiş' ve 'eğlence' haline gelmektedir. Gözetim pratikleri, panoptikondan sinoptikona ve omniptikona evrilirken, iktidar ve gözetim arasındaki ilişkiyi modernizm ile postmodernizm bağlamında yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır (Serdar, 2023: 400; Meishar-Tal ve Forkosh-Baruch, 2024: 1394).

Modernizm ile başlayan gözetim kavramı, postmodernizm altında evrilmiş ve günümüzde dijimodernizm (dijital modernizm) ile tanımlanan yeni bir toplumsal gerçeklik kazanmıştır. Teknolojideki devrim, toplumsal yaşamı değiştirmiş ve postmodernizmi gölgede bırakarak dijimodern bir çağın başlangıcına zemin hazırlamıştır. Postmodernizm sonrası için yeni kavramlar, örneğin metamodernizm, hipermodernizm ve otomodernizm gibi, geliştirilmektedir (DeToy, 2015: 70). Bu kavramlar, toplumsal farkındalığın ve yeni bir anlayış seviyesinin gelişimini ifade etmektedir ve toplumsal görüşleri yansıtan bir çerçeve oluşturmuşlardır. Günümüzde teknolojik gelişmeler ve toplumsal yaşam sürekli değişim içerisindedir ve bu durum, gelecekteki gözetim pratiklerinin daha yıkıcı olacağını öngörmektedir (Yaşan, 2016: 38). Postmodernizm sonrasındaki kavramlar üzerinden alternatif gelecek senaryoları araştırılmaktadır. Geleceğe ne kadar hazırlıklı olduğumuz ve bilim kurgu eserlerinde karşılaştığımız distopik senaryolarla bağlantılı olarak hangi aksiyonları alacağımız sorgulanmaktadır. Fütüristik teknolojilerin ve yeni buluşların gerçekleşme olasılığına dair belirsizlikler devam etmektedir. Ayrıca, yaşamı kolaylaştırması beklenen teknolojilerle inşa edilen sanal gerçeklikte gözetim imkânlarının nereye varacağı sorusu gündemdedir. Gözetim üzerine yapılan araştırmalar, yeni kavramlarla desteklenerek farklı paradigmaların geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Çimen ve Alanka, 2023: 3).

Son dönemde teknoloji, geleneksel yapıları yeni ağlar ve organizasyonlarla değiştirerek hayatın her alanını değiştirmektedir. Günümüzün karmaşık ama düzenli ortamında, hiçbir yapı izole bir şekilde görülmemektedir. Bu nedenle bilgi teknolojisi devriminden sonra geleneksel devletin de dönüşümüne odaklanıldığında teknolojinin bireyleri, toplumu, yönetimi ve mekânı nasıl etkilediğinin incelenmesi gerekmektedir. Bu unsurların birbirlerini nasıl etkilediği, özellikle gizlilik ve sınırlar açısından da tartışılmalıdır. Ayrıca bilgi

teknolojisi devriminin dinamikleri yönetim ve toplumsal değişim üzerinde etkili olmuştur. Belirli bir perspektiften determinizm, teknolojik determinizm, iyimser ve kötümser görüşler ele alınmalıdır. Gözetim, denetim, mahremiyet ve mekânsal yapılandırma konuları ile yakından ilişkilidir ve bu kavramların nasıl kurumsallaştığı son derece önemlidir. Ayrıca, gözetim toplumunda; e-devlet uygulamaları ve benzeri konular teknolojinin gelişimiyle birlikte hayatımıza girmiş ve sürekli kullanılan uygulamalar olarak devletin gözetim araçları haline de gelmiştir. Dolayısıyla teknolojinin neden olduğu hızlı değişimler ve dönüşümler çeşitli tepkilere ve tartışmalara neden olmaktadır. Teknoloji dinamik ve esnek görünse de bireyler ve devletler için sahiplik, paylaşım ve gizlilik konusunda yeni sorular ortaya çıkarmaktadır. Baştan ve Ökmen (2004: 185), gözetimde yaşanan bu değişimlerin demokratik eğilimleri ve yeni yönetim yapılarını etkilediğini, endüstriyel topluma kıyasla farklı ilişkilere ve niteliklere yol açtığını belirtmektedir. Ortaya çıkan bilgi toplumunu yeni dijital bilgi ve iletişim sistemlerine bağlamaktadırlar (Baştan ve Ökmen, 2004: 185). Esasında teknoloji, yönetim ve toplumsal değişim arasındaki etkileşim, eleştirilere ve teknolojinin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisine odaklanılarak incelenmelidir. Bahsedilen tartışmalar, farklı yaklaşımlara ve görüşlere dayanan determinizm kavramı etrafında dönmektedir. "Doğrusal nedensellik kuralı" olarak bilinen determinizm, her olayın bir nedenin sonucu olduğunu ve insanların süreçte özgür iradeye veya etkiye sahip olmadığını ima eder (Doru, 2018: 39). Bu fikir ilk olarak Laplace tarafından 1902 tarihli çalışmasında dile getirilmiştir; burada evrenin mevcut durumunun geçmiş durumuna bağlı olduğunu ve gelecekteki durumu belirlediğini belirtmiştir (Díaz ve ark., 2023: 33).

Determinizm ve gözetim kavramları, bireylerin davranışlarının yalnızca doğal yasalar veya dışsal nedenlerle değil, aynı zamanda sürekli izlemeyle de şekillendirildiği bir sistem yaratmak için bir araya gelmektedir. Modern toplumlarda, dijital gözetim uygulamaları bireysel karar vermeyi etkiler ve hatta belirler. Michel Foucault'nun panoptikon kavramı, izlendiklerini bilen insanların eylemlerini kendi kendilerine düzenlemeye başladıklarını ve bunları dışarıdan bir müdahale olmadan belirli kalıplara uydurduklarını vurgulamaktadır. Gözetim yalnızca bir güvenlik önlemi olarak değil, aynı zamanda tercihleri ve eylemleri şekillendiren ve bireylerin toplumsal kontrol ve teknolojik determinizmden

etkilenen önceden belirlenmiş hayatlar yaşamasına yol açan bir araç olarak da hizmet etmektedir (Küçüksönmez, 2022: 185).

Verilen bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı panoptikon, dijital panoptikon gibi kavramların incelenmesi, yapay zekâ çağında gözetim faktörü ve panoptikon kavramının panoptikon 3,0'a evrilme süreci olan günümüzde yapay zekanın gözetimde hangi çeşitlerde, alanlarda veya buluşlarda kullanıldığının açıklanması olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda derleme yöntemiyle çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada sıklıkla kullanılan ve ana konuyu oluşturan kavramlara ilişkin tanımlara aşağıda yer verilmiştir.

Gözetim: Bireylerin veya toplumların davranışlarını izleme ve denetleme sürecidir. Lyon (2007: 170) gözetimi modern toplumlarda kontrol ve güvenlik aracı olarak tanımlamaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle, gözetim geleneksel yöntemlerden dijital araçlara kaymıştır ve bu durum, bireylerin mahremiyeti ile özgürlükleri üzerinde etik ve hukuki tartışmalara yol açmaktadır.

Elektronik gözetim: Bireylerin dijital ve teknolojik araçlarla izlenmesini ifade eder ve güvenlik kameraları, GPS izleme cihazları, çevrimiçi veri takibi gibi araçları içerir ve bireylerin dijital etkileşimlerinin izlenerek kontrol sağlama mekanizmasıdır (Marx, 2002: 14).

Yapay zekâ: İnsan zekasını taklit eden ve öğrenme, akıl yürütme, problem çözme, algılama ve dil anlama gibi işlevleri yerine getirebilen bilgisayar sistemlerini ifade eder (Russell ve Norvig, 2021: 216).

Panoptikon: Jeremy Bentham tarafından tasarlanmış, Michel Foucault tarafından modern gözetim sistemlerini açıklamak için kullanılan bir kavramdır. Foucault, panoptikonu bireylerin sürekli gözlemlendiklerini hissettikleri bir yapı olarak tanımlamaktadır (Foucault, 1977: 83). Foucault'ya göre gözetleme hissi, bireylerin kendilerini disipline etmelerine ve iktidar mekanizmalarını daha etkin hale getirmelerine yol açar. Panoptikon, gözetim toplumlarının anlaşılmasında önemli bir metafordur ve dijital panoptikon kavramına dönüşmüştür. Dijital panoptikon, bireylerin çevrimiçi davranışlarının sürekli izlenmesi ve veri analizi ile ilişkilidir. (Çığ,2016:95)

2. BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde gözetim kavramına ilişkin genel çerçeve çizilmiş ve gelişimi ile süreçte yaşanan değişimlere de değinilmiştir.

2.1 Gözetim Kavramı

Gözetim, insanların geçmişten beri birbirlerini denetleme ihtiyacını taşıyan bir olgudur. Modern dönemde, hükümetlerin doğum ve evlilik kayıtları tutmaya başlaması ve işletmelerin faaliyetlerini izlemeleriyle gözetim yaygınlaşmıştır (Utma, 2023: 2280). Günümüzde bürokratik yapılar, çeşitli topluluk ve grupları izlerken, gözetim sadece bir bürokrasi aracı olmaktan öte, sosyal düzenle uyumumuzu sağlama ve sosyal denetim işlevi taşımaktadır. Bu sistemler, doğru ödemelerin yapılmasını, sosyal yardımların doğruluğunu, suç ve terörizmle mücadeleyi, tüketici bilgilendirmesini ve oy kullanma süreçlerini güvence altına alır (Şahan ve ark., 2023: 72).

Foucault'un gözetim kuramı, modern toplumların geleneksel cezalandırma yöntemlerini gereksiz kılan rasyonel araçlar geliştirdiğini belirtir. Modern sosyal kurumlar, dış denetim yerine, bireylerin yaşamlarını düzenleyen disiplinleyici uygulamaları benimser. Bu uygulamalar, askeri eğitimden okul giysilerine ve fabrikalardaki iş takibine kadar uzanır. Foucault'ya göre, gözetim, bireyleri sürekli bir iktidar mekanizmasının etkisi altına sokar (Hope, 2013: 52). 18. yüzyılın sonunda toplum, bireyleri dışlamak yerine herkesin yerinin belirli olduğu, sürekli gözlem altında tutulan bir iktidar modeli geliştirmiştir. Bu yeni disiplinci iktidar, gözetleme, normalleştirme ve sınama gibi üç denetim kipine dayanır. Foucault, gözetleme kipi için Bentham'ın 1791'de yayımlanan panopticon hapisane planını en iyi örnek olarak gösterir. Gözetim kelimesi Fransızca kökenli olup, 18. yüzyılın sonlarında bireylerin hareketlerini izlemek için kullanılmaya başlanmıştır (Hope, 2022: 70). Gary Marx, mevcut gözetim tanımının günümüzdeki teknolojileri yeterince kapsamadığını belirtmektedir. Modern gözetim, sadece şüphelilere değil, ayrıca coğrafi alanlar, zaman dilimleri, şebekeler ve insan kategorilerine de uygulanmaktadır. Marx, gözetim ile izleyici arasındaki farkın da değiştiğini vurgular. Gözetim, halen çeşitli anlamlar taşımakla birlikte, genellikle olumsuz bir çağrışım yapmaktadır (Kavut, 2023). Lyon'a (1994: 115) göre, gözetimin iki yüzölçümü hem kontrol hem de koruma

işlevi görmesinden kaynaklanmaktadır. Gözetim, insanların bir arada yaşamaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Birbirleri hakkında bilgi edinmek, temel bir gözetim biçimi olarak düşünülebilir. Örneğin, sokakta yürürken veya arkadaşlarla buluşurken, diğerlerinin ne yaptığının öğrenilmesi bu duruma örnektir. Ancak bu tür durumlarda insanlar genellikle rahatsızlık hissetmezler, çünkü arada güç eşitliği ve karşılıklı katılım mevcuttur. Gözetimin var olabilmesi için büyük bir güç farkı veya güven eksikliği şarttır (Dandeker, 2007: 41).

Bentham'ın Panoptikonu, halka biçiminde, ortasında avlu ve kule bulunan bir yapıdır. Bu yapı, içe ve dışa bakan hücrelerle bölünmüştür ve her bir hücrede farklı hedeflere yönelik bireyler bulunur; bunlar arasında çocuklar, işçiler, mahkûmlar ve akıl hastaları yer alır. Bentham'a göre bu hapishane modeli, moral rehabilitasyon, sağlık, sanayi, kamu sorumlulukları ve ekonomi bakımından önemli katkılar sağlar. Panoptikon, yalnızca bir hapishane değil, aynı zamanda farklı işlevlere sahip bir yönetim aracı olarak düşünülmüştür (Sabahçı, 2023: 113). Bu sistemle, ıslah edilmeyenler cezalandırılabilir, hastalar gözetim altına alınabilir ve tembeller çalışmaya teşvik edilebilir. Panoptikonun merkezi kulesinde bir gözetmen bulunur; bu gözetmen, hücrelerin içini ve dışını aynı anda görebilir. Bu yapı sayesinde, bireylerin tüm hareketleri gözetlenirken, mahkûmlar gözetmenin varlığından haberdar olamaz ve onu göremez. Gözetmen, yarı şeffaf bir camın arkasından izleme yaparak mahkûmların davranışlarını gözlemleyip hemen müdahale edebilme imkânına sahiptir (Kaygısız, 2017: 2079). Bentham, belirsizliği itaatin bir aracı olarak kullanarak mahkûmların kendilerini denetleyip denetlemediği konusunda bir belirsizlik içerisinde hareket etmelerini sağlamıştır; bu, onları kendi kendilerinin polisi haline getirir. Bentham'ın panopticonu, Tanrı'nın her şeyi bilmesi durumunun din dışı bir parodisini temsil eder ve denetleyiciler, Tanrı gibi görünmezdir. Bentham, bu durumu temiz bir denetim olarak tanımlarken, Foucault ise panoptikonun sürekli gözetim ve inceleme anlamına geldiğini belirtir. Bu sistemde bireyler, müdürler ve diğer otoriteler tarafından sürekli olarak gözetlenir ve bilgi sahibi olma imkânına erişirler. Panoptikon adı da gözetleme anlamına gelen Yunanca köklerden gelmektedir (Karaoğlu, 2022: 17).

Modern bilgi artık bir şeyin varlığını belirlemekten çok, bireylerin kurallara uygun davranıp davranmadığını ve gelişim gösterip göstermediğini

değerlendirmeye odaklanmaktadır. Foucault, modern toplumun panoptizm tarafından yönetildiğini öne sürer. Panoptikon, yuvarlak bir yapı olup ortasında avlu ve kule bulunur. Yapı, içe ve dışa bakabilen hücrelere bölünmüştür; her hücrede bir çocuk, işçi, mahkûm veya hasta yer alabilir. Merkezi kuledeki gözetmen, tüm hücreleri gözlemleyebilmekte ve bireylerin eylemleri sürekli gözetim altındadır. Bu sistemde, bireyler gözetmenin bakışına tamamen açıktır; gözetmen ise kimse tarafından görünmeden gözlem yapabilmektedir (Kurum ve ark., 2022: 442). Bentham'a göre, Panoptikon sadece bir mimari form değil, aynı zamanda insanların zihinleri üzerinde iktidar uygulamanın bir yönetim biçimidir. Bu yapı, iktidarın otomatik olarak işlemesine olanak tanıyan bir güvenilirlik sağlamakta ve iktidarın görünür ama varlığının kanıtlanamaz olduğu ilkesini içermektedir. Yani, iktidar, mahkûmların sürekli gözlemlenmesiyle görünür hale gelir, ancak bu gözlem altında ne kadar baskı uygulandığı kanıtlanamaz. Tutuklular, gözetlenip gözetlenmediklerini bilmedikleri için davranışlarını sürekli sınırlamak zorunda kalırlar. Gözleyenler ve gözlenenler aynı mekânda bulunmalarına rağmen, güç ilişkileriyle şekillenen farklı durumlar içindedirler. Panoptikon, toplumsal ilişkilerin ve güç dinamiklerinin bilinçli bir şekilde düzenlenmesini amaçlayan yapay bir mekân olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, bir hapisane modeli örnek olarak sunulmaktadır. Hapisane tasarımları üç yenilik getirmektedir ve bu yenilikler iktidar ilişkilerini etkilemektedir. İlk olarak, iktidar sayesinde yeni bir denetim niteliği oluşturulmuş ve bireylerin iradesi göz ardı edilmiştir (Itai, 2019: 6). Davranışlar, saiklerden bağımsız hale gelmiş, bireysel farklılıklar silinmiş ve tek biçimlilik ortaya çıkmıştır. Ayrıca, denetçiler uzmanlaşarak bireyleri izleme ve disiplin sağlama görevini üstlenmiştir. J. Bentham'ın Panopticon tasarımı tamamen inşa edilmemiştir, ancak benzeri hapisane kurumları, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu disiplini geliştirmiştir. Panopticon, güç ve kontrolün modernleşmesini anlamada etkili bir metafor olarak görülmektedir (Farinosi, 2011: 66).

2.2 Gözetimin Doğuşu ve Gelişimi

Giddens (2002: 205), gözetim kavramının insanlık tarihi kadar eski olduğunu ve yazının bulunmasıyla resmi hale geldiğini belirtir. Yazının, kayıt sistemi uygulamaları sayesinde resmi gözetimi ortaya çıkardığını vurgular. Yazı hem devletin hem de bireylerin bilgilerini yönetmek için kullanılmakta ve devletin

denetim alanını genişletici bir araç rolü üstlenmektedir. Aynı zamanda yazı, bilgilerin depolanmasını ve aktivitelerin düzenlenmesini sağlayarak listeleme tekniğinin geliştirilmesine olanak tanımıştır. Bu teknik, nesneleri ve kişileri sayıp kategorize eden bir sistem olarak işlev görmektedir (Sağlam, 2021: 20).

Yazı, zaman ve mekânı ayırarak toplumsal ilişkilerin daha geniş bir zaman ve mekân aralığında sürmesine olanak tanımaktadır. Ancak, listeleme tekniğinde gözlem alanı sınırlıdır ve bu alan, geleneksel metinlerin gelişimiyle birlikte edebi metinlerin gelişiminde artış göstermiştir (Ersoy, 2018: 20). Giddens'e göre, yazılı metinler, anlamlı içerik oluşturacak şekilde işaretleri bir araya getirdiğinde, yalnızca olayları, nesneleri veya kişileri sınıflandırmakla kalmaz, aynı zamanda bunların tanımlanmasını da sağlar. Metinlerin tanımlanması, yazının anlamlı bir içerik kazanmasını sağlamış ve sözlü gelenekteki davranış biçimleri devletin yönetimine girmiştir (Coşkun, 2023: 56). Yazı, nüfusun itaatsiz kesimlerinin faaliyetlerini tanımlayıp izlemek için doğrudan kullanılmış, detaylı resmi istatistiklerin tutulması ve bireylerin kayıtları gibi belgeler modern devletlerin temel özellikleri haline gelmiştir. Matbaanın keşfi, edebi metinlerin gelişiminden sonra gözetimde önemli bir aşama olarak kabul edilir. Giddens'e göre, matbaanın icadı, devletin mutlakiyetini pekiştirerek gözetim faaliyetlerinde ilerleme sağlamıştır (Karakehya, 2009: 324). 15. yüzyılda, dini gözetim önemli bir rol oynuyor ve kafirlerin, şeytanların, cadıların aranması gibi rutin uygulamaları içeriyordu. Dini kurumlar ayrıca, doğum, evlilik ve ölüm kayıtları tutuyordu. 16. yüzyıla gelindiğinde, ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla siyasi gözetim de önem kazanmaya başladı ve zamanla polis devleti yapısına geçişle birlikte devlet ve ekonomik aktörlerin kontrol alanları genişledi. Modern toplumların önemli bir özelliği, güçlü bir gözetim boyutunu beraberinde getiren kapitalist ekonomik sistemdir. Karl Marx, kapitalizmi bir üretim biçimi olarak analiz ederken, gözetim olgusunu da belirtir. Kapitalist üretimin temel amacı, mümkün olduğunca fazla artı değer üretmektir, bu da iş gücünün sömürülmesine yol açar (Tuğran ve Tuğran, 2016: 51).

İşçi sayısı arttıkça, sermaye egemenliğine karşı direnç de artmakta ve bu direnci aşmak için baskı ihtiyacı doğmaktadır. Kapitalistin gözetimi, toplumsal iş sürecinin doğasından kaynaklanan bir işlev olmanın yanı sıra, bu sürecin sömürülmesiyle de ilişkilidir. Sömürücü ile sömürülen arasındaki karşıtlık,

gözetimin nedenlerinden biridir. Ayrıca, kapitalistin sahip olduğu üretim araçlarının etkin kullanımını denetleme zorunluluğu ortaya çıkar (Galič ve ark., 2017: 13). Kapitalistin gözetimi hem kullanım değeri üreten hem de artı değer yaratan iki yönlü bir üretim sürecidir. Marx, sanayi işletmelerini bir orduya benzetir; burada işçiler, yöneticiler ve astsubaylarla bir hiyerarşi oluştururlar. Kapitalist, bu yapı içinde komuta ederken, kontrol ve denetim süreçleri disiplinin sağlanması için önem kazanır. İşçiler, denetim altında çalışarak artı değer üretmek amacı güdülür. Kapitalist yöneticilerin, işçilerin verimliliğini en düşük maliyetle artırmak için sürekli denetim gerçekleştirmeleri zorunludur (Manokha, 2018: 4).

Gözetimle ilgili incelemelerde George Orwell'in "Büyük Birader" figürü ile Jeremy Bentham'ın Panoptikon hapishane planı ön plana çıkmaktadır. Özellikle Orwell'in "1984" adlı eserinden esinlenerek yeni gözetim araçları, bireylerin sürekli denetlenmesini ve kontrol altında tutulmasını hatırlatmaktadır. Orwell, eserinde devletin bireyleri denetim altında tuttuğu, bireyselliğin ve aykırılıkların kabul edilmediği bir distopyayı tasvir eder (Basmacı, 2024: 234). Bu bağlamda, merkezi güç olan "Büyük Birader", "tele ekran" teknolojisi aracılığıyla sürekli gözetimi sağlamaktadır. Romanın kahramanı Winston Smith, günlüğüne "Kahrolsun Büyük Birader" yazarak, tehlikeli bir eylemde bulunur. Günlük tutmanın ve düşüncelerini ifade etmenin, düşünce polisi tarafından yakalanma riskini artıracığını bilir; zira düşünce suçu, gizli kalamayacak bir suçtur. Parti, bireyleri yalnızca tele ekranlarla değil, kalp atışlarını algılayan sensörlerle de izlemektedir. Bu sensörler, tüm evlere ve kamusal alanlara yerleştirilmiştir ve bireylerin herhangi bir olağan dışı aktiviteye girişiminde olup olmadığını belirlemeye yardımcı olur (Aydın ve Doğan, 2024: 233). Orwell'in 1984 eserinde, herkesin bir televizyonu olmasına rağmen, televizyonun kapatılmasına izin verilmez ve bu cihazların nasıl kullanıldığına dair bilgi eksikliği bilinçli bir şekilde sürdürülmektedir. Parti, hayatın her alanında denetleme yaparken, insan doğasının bu denetime karşı koyma eğiliminde olmadığı savunulmaktadır (Sucu, 2013: 131). Orwell'in romanının sonunda, karakter Smith, Büyük Birader'e karşı direnmekten vazgeçer; bu da uysallığın zaferini simgeler. Yeni gözetim araçlarına karşı direniş eksikliği, insanların bu araçların etkisi altında kalmasının bir sonucudur. Oluşan sistem, insan doğasının uysallığını temel alarak, bireylerin tele ekrana gönüllü olarak katılmasını sağlar. Bu süreç zorla değil, insanların "Büyük

Birader"i sevmeyi öğrenmesi ile gerçekleştirilmektedir. Orwell'ın Büyük Birader benzetimi, günümüzde tele ekran teknolojisinin işleyişi açısından hala geçerliliğini korumaktadır (Sönmez, 2016: 274).

Orwell'in Büyük Birader'i kadar etkili olan Bentham'ın Panoptikonu, gözetimin işleyişini birkaç yüzyıl önce açıklayan bir sistemdir. Bentham'ın hapishane planı, özellikle Foucault'nun çalışmaları sayesinde günümüze taşınmıştır. Foucault, "Hapishanenin Doğuşu" adlı eserinde Panoptikon fikrini ele alarak, bunun modern projede anahtar bir figür olduğunu ve modern kişiliğin oluşumunda önemli bir mekân tasarımı sunduğunu belirtmektedir. Panoptikon, insanların ve toplumun modernlik anlayışında önemli bir yer tutar (Akarca, 2023: 36). Foucault'nun Panoptikon yorumundan önce, Bentham'ın düşüncelerini anlamak önemlidir. Jeremy Bentham, 1791'deki Panoptikon planıyla ceza, reform ve yönetimde devrim niteliğinde bir dönemi başlattı. O dönemdeki hapishaneler, çok kötü koşullarda farklı mahkûm gruplarını bir arada barındırmıştır. Yetersiz beslenme ve aşırı kalabalık gibi sorunlar mevcuttu. Bentham, bu durumu değiştirmek amacıyla mimari bir yaklaşım geliştirdi ve Panoptikon tasarımıyla hapishanelerde köklü bir değişim hedefledi (Bayram, 2019: 21).

Yeni düzen, toplumun ihtiyaçlarını zekice gözlemleyerek güvenli nezareti sağlamıştır. Bu sistem, hapishane, inziva, zorunlu emek ve eğitim gibi unsurları içermektedir. Amacı, uslanmazları cezalandırmak, delileri denetlemek, suçluları ıslah etmek ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmektir. Panoptikon, kötülük ya da zulüm içermeyen bir gözetim anlayışını benimseyerek, bireyler arasındaki belirsizliği ortadan kaldırarak mutluluğa ulaşmayı hedeflemektedir (Schofield, 2013: 54). Bentham, bu yaklaşımın insani ilerlemenin bir yansıması olduğunu ve mutluluğun anahtarını sunduğunu düşünüyordu. Foucault, Bentham'ın idealine dayanan mimari yapıyı, halka şeklinde bir bina ve ortasında bir gözlem kulesi ile tarif eder. Bu yapıda, bina çeşitli hücrelere bölünmüştür; her hücre, gözlem kulesindeki pencerelere bakan ve dışarıya da bakan iki pencereye sahiptir. Her hücrede bir birey bulunur ve bu bireyler, gözlemci tarafından sürekli izlenir (Draper, 2002: 8). Foucault, bu hücrelerin her birinin bir kafes olduğunu ve içinde bireylerin tek başına oynadığı bireysel oyunların yer aldığını belirtir. Bu yapı, görünür olmayı sağlayarak, gözlem ve kontrol mekanizmasını destekler. Hücredeki işlevlerin tersine döndüğü belirtilmektedir; yalnızca korunma

sağlanırken, ışık ve saklanma işlevleri kaldırılmaktadır. Işık altında ve bir gözetmenin bakışı, karanlıktan daha yakalayıcıdır. Görünürlük bir tuzak olup, hücredekilerin birbirlerinin davranışlarını görememesi gözetime dayanır (Temiz, 2020: 4). Görünmezlik, kural dışı hareketi engeller. Kapalı tutulanların çeşitli durumları, kargaşayı ve olası tehlikeleri önlerken, sonuç olarak denetlenebilir bir topluluk oluşmakta ve kapalı kalanlar için yalnızlık hâkim olmaktadır. Kötülüğü engelleme ve iletişimi sınırlama amacı taşıyan bir disiplin mekanizması mevcuttur. Foucault'ya göre, Panoptikonun önemi, fiziksel yapısından değil, yarattığı disiplin sisteminden kaynaklanmaktadır. Panoptikon, iktidarı otomatik hale getirerek bireyselliği ortadan kaldırmaktadır ve izleyenin kim olduğunun önemi olmaksızın, gözlem bilinci ile içselleşmiş bir denetim mekanizması oluşturur ve dolayısıyla bireyler kendi kendini gözetleme düzeyine ulaşır (Baştürk, 2016: 12). Foucault, Bentham'ın Panoptikon'unun işlevine dair yaptığı analizde, iktidarın kime emanet edileceği konusunda bir belirsizlik olduğunu vurgular. Panoptikon, mahkumların cezalandırılmasından hastaların tedavisine, öğrencilerin eğitiminden işçilerin gözetimine kadar çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Bu uygulama, hiyerarşik örgütlenme ve iktidar merkezlerinin düzenlenmesi yoluyla iktidarın araçlarını tanımlar. Panoptikon, farklı iktidar aygıtları için yoğunlaştırıcı bir sembol olup, etkili bir yönetim aracı olma kapasitesine sahiptir (Çığ, 2016: 97).

Bentham'ın Panoptikon tasarısı gerçekleşmemiş olsa da bu kavram gözetimin kapitalist devletlerde nasıl yayıldığını anlamak için güçlü bir benzetme olmuştur. Campbell ve Carlson'a göre, Panoptikon'un mimari bir tasarım olmanın ötesinde, Foucault'nun önerdiği gibi bir güç ilişkisi modeli olarak değerlendirilmesi gerekir. Kapitalist ülkelerde Panoptikon, verimliliğin en ideal modeli olarak görülmektedir; bu verimliliğin nedeni, Panoptikon'un bireylerin hareketlerini disiplin altına alma yeteneğidir. Panoptikon modeli, sürekli gözetimin yanı sıra "kendi kendini gözetleme" konseptini de gündeme getirir (Collins, 2022: 605). Özellikle hapisane ortamında bu baskı belirginleşir; mahkûm, onaylanmayan bir eylemde bulunursa sonuçlarına katlanmak zorundadır. Benzer gözetim mekanizmaları çalışma alanları, hastaneler ve okullarda da uygulanabilmektedir. Campbell ve Carlson (2002: 589), Foucault'a atıfta bulunarak, bireylerin kendi gözetimlerinin önemini vurgulanmasıyla baskı

mekanizmalarının ortadan kaldırılabileceğini, ancak zihindeki baskı tehdidi sürdüğü sürece durumun devam edeceğini belirtmektedirler. Kendi kendine gözetleme, Vaz ve Bruno'ya (2003: 280) göre Panoptikon'un temel unsurlarındandır ve iç gözetim sistemi güçlendirir. İç gözetim, bireylerin güce uygun davranma çabasından doğar ve bu durum, gözlenme olasılığının farkında olmaktan kaynaklanır. Eğer güçten kaçma imkânı olursa, bireyler farklı davranışlar sergileyebilir; ancak bu uysallık yalnızca görünüşte kalacaktır. İç gözetim, aslında benimsediğimiz gözetimdir. Modern gözetim uygulamaları Panoptikon ilkelerinin bir uzantısı olarak değerlendirilirse, totaliter bir çağ riski ortaya çıkabilir. Vaz ve Bruno (2003: 283), bireylerin, iç otoritenin sağladığı gözetimle cezalandırma korkusu sonucunda uysal hale geldiğini öne sürer. Burada önemli olan, güç otoritesinin aslında vicdanlarımız olduğunu vurgulamaktadırlar. Panoptikon'un en önemli prensiplerinden biri olan gözetimin içselleştirilmesi, gözetim toplumunun temel özelliklerinden biridir. Bu süreçte, bireyler sadece otoriteden değil, iç seslerinin etkisiyle de kendilerini gözlemlemeye yönelirler, bu da uysal bedenlerin oluşumuna yol açar (Brunon-Ernst, 2016: 317).

Panoptikon'un gözetleme ilkesi günümüzde hala geçerlidir ve güvenlik kameraları, kredi kartlarındaki manyetik bantlar ve siber alan gibi çeşitli örneklerle kendini gösterir. Ayrıca, panoptikonun farklı alanlara aktarılması da önemlidir. Panoptikon, başlangıçta hapisane tasarımıyla ilişkilendirilse de yalnızca cezalandırma amaçlı bir mimari değildir; çeşitli ortamlarda uygulanabilir. Bu geniş kullanım potansiyeli, Panoptikon'un önemli bir kavram olmasını sağlar (Ankaralıgil, 2022: 22). King (2012: 29), eleştirilerin artmasının, Panoptikon'un hala geçerli ve işleyen bir sistem olduğunu gösterdiğini belirtir. Günlük yaşamda, iş yerlerinde ve evlerde, devlet ve şirketler tarafından gözlemleniyor olmamız, bu sistemin farklı uygulamalarını düşündürüyor. Ancak, bugünkü koşullarda Panoptikon'un tamamıyla uygulanabilir hale gelmesi mümkün değildir. Gözetleme prensibi, toplanan bilgilerin bireyleri ekonomik, sosyal ve politik kategorilere ayırmak için kullanıldığını belirtmektedir. Düşük gelirli bireyler ticari ilginin dışında kalırken, ilgili organizasyonlara katılmayanlar da bu süreçten faydalanamayacaktır (Schofield, 2013: 55). Bilgiye erişim, gelir ve eğitim gibi faktörlere bağlıdır, bu da ciddi sıkıntılara yol açabilir. Teknolojik eşitsizlik, bireylerin sosyal açıklarını gidermelerini zorlaştırmaktadır. Panopticon, sadece bir

gözlem mimarisi değil, toplumda kesimlere ayıran ve gruplar arası bilgi dönüşümünü engelleyen bir sistemdir. King'in görüşüne göre, "Elektronik Panopticon" güç ilişkilerini pekiştiren teknolojik ilerlemelerin kullanıldığı bir sistemdir ve bu, elektronik gözetim için uygun bir tanımlama olma ihtimali taşımaktadır (Çığ, 2016: 102).

2.3 Gözetim Kavramında Yaşanan Dönüşüm

Teknoloji, insan yaşamının her alanını etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmekte ve toplumsal değişimlerin itici gücü olarak öne çıkmaktadır. McLuhan'a göre, toplumun ihtiyaçları teknolojik gelişmeleri şekillendirirken, yeni teknolojiler de toplumsal yaşamı dönüştürmektedir. Bu etkileşim, teknolojik determinizm kavramıyla ifade edilmektedir; bu kavram, belirli bir teknolojinin, toplum ve diğer sistemler üzerindeki belirleyici etkilerini vurgulayarak, medya ve toplum arasındaki nedensel ilişkiyi açıklamaktadır (Karaoğlu, 2022: 18).

Teknolojinin sosyal hayatla olan etkileşimi, birçok paradigmayı değiştirip dönüştürerek yeniden tanımlamaktadır. Bu dönüşüm sürecinde gözetim olgusu önemli bir yer tutmakta; teknolojik gelişmeler, sürekli bir gözetime dayalı toplumların oluşumunu zorunlu kılmakta ve gözetin niteliğini ve niceliğini etkilemektedir. Modernizmdeki gözetim, baskı ve zorlamaya dayalı kontrol ile tanımlanırken, postmodernizmde bireyler, bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla gözetlenmeyi gönüllü olarak kabul etmektedir (Çaycı ve Çaycı, 2016: 159). Panoptik bakış açısı, postmodernizmin gözetim pratiklerini açıklamakta yetersiz kalmakta; gözetim, 'yerel denetim'den 'küresel denetim'e evrilmektedir. Günümüzde iktidar, denetimi 'eğlence ve haz' ile ilişkilendirerek varlığını gizlemekte hem görünmezlik hem de bilinmezlik ile kontrol sağlamaktadır. İktidar-birey arasındaki asimetric gözetim, panoptikondan omniptikona geçişle devam etmektedir. Omniptikonda bireylerin görünür olmaktan haz alması, asimetric gözetimi fark etmelerini engellemektedir. Panoptikondaki dışsal zorlamaya dayalı gözetim, omniptikonda içsel motivasyona dönüşmüştür (Özgür ve Erciyes, 2017: 83). Postmodernizm, görünür olma ve eğlence arayışını merkezine alarak bu gözetim değişimlerini kolaylaştırmaktadır. Postmodernizm, "modernizm sonrası" anlamına gelen bir terimdir ancak çeşitli disiplinlerde farklı yorumları ve tanımları bulunmaktadır. Sosyal bilimler literatüründe,

disiplinlerarası bir kavram olarak, tek bir tanım üzerinde uzlaşmak zordur. Her disiplin, kendi kuramsal altyapısına uygun şekilde postmodernizmi ele alarak, çok yönlü bir üretim sürecini gerektirmektedir. Postmodernizm, Michel Foucault, Jean-François Lyotard, Jean Baudrillard ve diğer önemli düşünürlerin farklı tanımlamalarıyla ele alınan bir kavramdır. Bu düşünürler postmodernizmin temel özelliklerine yönelik çeşitli yorumlar getirmiştir (Üstün, 2020: 34). Ancak, bu çalışma postmodernizmin kavramsal tanımlarına odaklanmak yerine, postmodern kültür örüntülerini ve bilgi iletişim teknolojileri ile yaygınlaşan gözetim pratiklerindeki değişimleri tartışmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, postmodernizmi anlamak için modernizmin de genel hatlarıyla ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. 'Modern' kelimesi, Latince 'modernus' kökünden türetilmiş olup, ilk kez 5. yüzyılda Hristiyanlığı Paganizmden ayırt etmek için kullanılmıştır. Modernizm, Batı Avrupa'nın Orta Çağ'dan Aydınlanma Çağı'na geçişini ve 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar süren tarihsel bir süreci ifade eder. Bu kavram, Aydınlanma, Rasyonalizm ve Pozitivizm gibi üç önemli görüş üzerine inşa edilmiştir. Modernizm, siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel, sanatsal ve felsefi gelişmelerle harmanlanarak toplumsal hayatı yeniden şekillendiren çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır (Ulan, 2023).

Berman ve Bruening (2001: 310) modernizmin tarihsel gelişimini üç aşamada özetlemektedir. İlk olarak, 16. ve 18. yüzyıllar arasında modernlik, bireyleri geleneksel bağlarından kopararak yeni yaşam biçimlerini deneyimlemeye yönlendiren toplumsal formlar oluşturmuştur. İkinci aşama, Fransız Devrimi ile bireylerin yeni ve bağlayıcı kimlikler edinmesini sağlayarak bu süreci siyasal ve iktisadi olarak güçlendirmiştir. Son olarak, modernizasyon süreci ile kapitalizmin ve pazar ekonomisinin yayılması, modernizmin son evresini temsil etmektedir. Modernizm, akıl ve rasyonalizm gibi temel kavramlara dayanan, geleneksellikten kopuşu ve eskinin yeniye tabi olmasını içeren bir düşünce sürecidir. Bu süreç, rasyonelliğin, işlevselliğin ve aklın ön plana çıktığı bir dönüşümü temsil eder. Ancak, Luckmann (2003: 279) tarafından belirtilen savaşlar, felaketler ve sosyal olumsuzluklar, modernizmin işlevselliğini sorgulanır hale getirerek akılcılık ve rasyonalizm gibi ilkeler üzerindeki inancı zayıflatmıştır. Postmodernizm, 1960'larda New York'taki sanatçılar ve eleştirmenler tarafından ortaya atılmış ve 1970'lerde Avrupa'ya taşınarak gelişim göstermiştir. Modernizme karşı bir tepki

ve başkaldırı olarak değerlendirilen postmodernizm, modernizmin tüm değerlerine eleştiriler getirir ve alternatifler sunmaya çalışır. Bu eleştiri, sanat, mimari, müzik, film, drama, edebiyat, bilim ve felsefe gibi yaşamın farklı alanlarında kendini gösterir. Postmodernizm, modernizmden belirgin bir şekilde ayrılır ve temel motiflerini ortaya koyar. Modernizm, pozitivizm ve teknosantrizmin hâkim olduğu, toplumsal süreçlerde doğrusal ilerleme ve rasyonel planlamanın egemen olduğu bir süreç olarak tanımlanırken, postmodernizm bu dayatmacılığa karşı durur (Lyon, 2013: 61). Postmodernizm, genel geçer önermelere itiraz eden, bireyin parçalanmışlığını kabul eden çoklu, geçici ve karmaşık bir yapıyı temsil eder. Bu durum, toplumsal yaşam ve kültür üzerinde belirleyici bir etki yaparak postmodern kültür kavramının oluşumuna zemin hazırlar. Postmodern kültür, özellikle bilgi iletişim teknolojileri ile şekillenirken, Lyotard'ın endüstri sonrası toplumlarda bilginin dönüşümünü ifade eden postmodern durum anlayışıyla örtüşmektedir. Ona göre, postmodernizm, teknolojik ilerlemelere dayanan yeni bir durumu ve bilginin dönüşümünü temsil etmektedir. Bu dönüşüm, postmodern kültür kavramını ortaya çıkarmakta ve çalışmanın bütünlüğü açısından bu kavramın açıklanmasını gerektirmektedir (Padden, 2023: 11).

Postmodernizm, toplumsal yaşama yansıyan ve kültürü yeniden üreten birçok niteliğe sahiptir. Bu nitelikler arasında belirsizlik, parçalanma, kuralcılığın bozulması, ironi, 'ben'in yitimi, melezleşme, katılımcılık ve 'her şey uyar/olur' anlayışı bulunmaktadır. Bu özellikler, toplumsal konuların yeniden düzenlenmesine yol açmakta ve kültür üzerinde dönüştürücü bir etki yaratmaktadır. Modernizmin akılcılık ve rasyonalite vurgusuna karşı, postmodern kültürde bu değerlere karşı çıkılması, sosyal yaşantıda büyük açmazlara neden olmaktadır; bu da 'herkesin aynı anda haklı' ve 'her şeyin aynı anda doğru' kabul edilmesine sebep olmaktadır (Kızıllarslan, 2012: 23). Modernizm, doğru ve yanlış kavramlarını belirgin sınırlarla ayıran bir anlayışa sahiptir ve "ya o ya bu" düşüncesini benimser. Buna karşılık, postmodern kültürde doğru ve yanlış arasındaki sınırların belirsizleşerek birçok doğru anlayışının kabul edildiği görülmektedir. Bu durum, her düşüncenin aynı anda doğru olabilme koşulunu doğurarak toplumsal yaşamda kafa karışıklığına, değerlerin aşınmasına ve sonuçta kaosa yol açmaktadır (Sağlam, 2021: 24). Postmodern kültüre ait özelliklere daha detaylı aşağıdaki tabloda değinilmiştir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1. Postmodern kültür özellikleri (Okmeydan, 2017: 50)

Zıtlıkların birlikte var olabilmesi	Gerçeklik tek bir doğruluk ölçütüne dayanmaz; farklı gerçeklikler eş zamanlı olarak var olabilir ve birbirine göre üstünlük taşımaz.
Sosyal gruplar arasında geçişkenlik	Bireyler farklı sosyal gruplarda yer alabilir, kimlikler ve roller sabit değildir; deneyimlere göre sürekli değişim gösterir.
Değer sistemlerinin evrimi	Toplumlar, farklı yaşam biçimlerini ve değer anlayışlarını kabul eder; çeşitlilik ve hoşgörü, sosyal yapının önemli bir parçası haline gelir.
Moda	Moda, sadece dış görünüş değil, aynı zamanda bireysel ifadeyi ve tarz çeşitliliğini ön plana çıkaran bir kavramdır.
Deneyimlerin parçalanması	Hayat, ardışık olaylardan değil, bağımsız anların birleşiminden oluşur; bireyler farklı deneyim kümeleriyle kimliklerini şekillendirir.
Kimliklerde belirsizlik (farksızlaşma)	Bireysel ve kurumsal kimlikler net sınırlarla çizilmez; kimlikler akışkan, belirsiz ve çok katmanlı olabilir.
Üst-gerçeklik	Gerçeklik algısı, doğrudan deneyimlerden değil, simülasyonlar ve temsiller yoluyla inşa edilir; gerçek ile kurgusal olan iç içe geçer.
Zaman algısının göreceliliği	Geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki çizgiler bulanıklaşır; zaman doğrusal bir yapıdan ziyade döngüsel veya parçalı olarak algılanabilir.
Sabit temellerin olmaması	Gerçeklik sabit bir yapıya dayanmaz; sürekli değişen ve dönüşen bir süreçtir, bu nedenle kesin doğrular aramak yanıltıcı olabilir.
Kaos ve Belirsizliğin Norm Haline Gelmesi	Belirsizlik, düzensizlik ve kaos olağan durumlar olarak kabul edilir; düzen dışı olan durumlar bir tehdit değil, yeni olasılıkların göstergesi olabilir.
Yaratıcı Taklit ve Benzetme	Taklit, yalnızca kopyalama anlamı taşımaz; yeni anlamlar üretmek, yorumlamak ve yeniden inşa etmek için yaratıcı bir araç olarak kullanılır.

Tablo 2.1. 'de de görüldüğü üzere postmodern kültür, birçok alanı dönüştürmeye devam etmekte ve bu alanların yeni sorgulamalarla yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Postmodern kültür örüntüleri, bilgi iletişim teknolojileriyle topluma yayılarak yaygınlık kazanmıştır. Siber-uzay teknolojileri, sadece iletişim ağı değil, aynı zamanda toplumsal bir yapı olarak kendini göstermektedir ve bu iletişim ağları postmodern kültürün bir parçası haline gelmektedir. Ayrıca, postmodern kültürün hayatın her alanında yarattığı değişim ve dönüşüm, gözetim kavramını da etkilemektedir. Postmodern kültür, sanayi

sonrası toplumu yeni bir kültürel yapı ile şekillendirmektedir ve bu yapı göstergeler, imajlar ve sürekli tüketimleri temel alır (Mitsilegas, 2015: 39). Postmodernist tüketim ideolojisi sembolik tüketime dayanır; burada tüketiciler, ürünleri fiziksel ihtiyaçlardan ziyade psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için satın alır. Bu süreçte tüketiciler, benlik kavramlarına uygun imajlara sahip ürünlere yönelmektedir. Semboller aracılığıyla yapılan tüketim, bireylere bu sembollerin taşıdığı değerleri yüklerken, kimliklerini de imajlar üzerinden inşa etmelerine olanak tanır ve hedonist bir anlayışı besler. Postmodern kültürde hedonizm temelli yeni tüketim biçimleri, 'hedonik tüketiciler' kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde, akılcılığın yerine 'arzu ve haz' ön plandadır. Mutluluk odaklı bir yaklaşım benimseyen postmodern kültür, bireylerin duygularını tatmin etmenin önemini vurgular; olumsuz davranışların ise mutsuzluk getireceği düşünülür (Samuelsson ve ark., 2023: 29). Dolayısıyla yaşamın her alanında haz odaklı bir yaklaşım tercih edilmektedir. Bireysel arzuların ön planda olduğu bu kültürde akla dayalı seçimler yerine, bireysel hazlar belirleyicidir. Tüketim kültürü ve tüketici psikolojisi, semboller ve onlara yüklenen anlamlar üzerinden yeni bireysel kimlikleri temsil eder. Bu kimlikler, imajlar aracılığıyla inşa edilir. Postmodern kültürde tüketim, gerçek ihtiyaçlar yerine imaj, kimlik, statü ve prestij gibi sembolik göstergelere dayanmaktadır. Thorstein Veblen'in "Aylak Sınıfın Teorisi" kitabında bu durum detaylı bir şekilde ele alınarak, tüketimin soyut ihtiyaçları karşılamak için gösteriş amaçlı hale geldiği vurgulanmaktadır. Gösteriş amaçlı tüketim, postmodern kültürün yansımalarıyla yeniden canlanmakta ve günümüzde bilgi iletişim teknolojileri ile sosyal medya aracılığıyla hızla yayılmaktadır (Temiztürk ve Taner, 2015: 42).

Sosyal medya, gösteriş için etkili bir platformken, takip eden alt sınıflar için de gözetleme alanı sunmaktadır. Bu durum, toplumsal görünürlük ve statü kazanımını sağlar. Veblen (Akt. Harris, 1951: 69), gösteriş amaçlı tüketimi kıyaslama olgusuyla ilişkilendirerek, bireylerin toplumda saygınlık kazandıkça diğerlerinin kıskançlığını artırdığını belirtir. Ayrıca, sosyal medyada göz önünde olma arzusu, insanların beğenilme, takdir edilme ve kıskanılma gibi yaşam motivasyonlarını besleyerek hedonizmi ön plana çıkarır. Postmodern kültürde bireyler kimliklerini imajlar üzerinden inşa etmekte ve 'olunmak istenen' statüdeki kişilerin takipçileri olarak hareket etmektedir. Bu kişiler, takip ettikleri bireylerin yaşam tarzlarını taklit ederek tüketici topluluklarına yön vermektedir.

Anderson'a göre postmodernizm, bir 'seyir kültürü' ideolojisi olup, bireyin modernizm çağındaki özne konumu, postmodernizmde nesne haline gelmiştir. Bireyin değil, sergilemek istediği yaşam tarzı ön plana çıkmıştır. Foucault, bireyin modern teknolojiler tarafından bir nesneye dönüştüğünü vurgulamaktadır. Teknolojiyle kurulan sanal bir dünyada bireyler, gerçeklikten uzaklaşarak özne olmaktan çıkmakta ve nesneleşmektedirler. Postmodern kültür, bilgi iletişim teknolojilerindeki hızlı değişimlerin bir sonucu olarak yaşamın her alanında görünür hale gelmiştir (Yaşan, 2016: 42). Boudrillard ve Lyotard gibi kuramcılar, bu dönüşümü yeni bir bilgi anlayışıyla ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle açıklamaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri, postmodern toplumda toplumsal ilişkilerdeki dönüşümlerin ana sebeplerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Akt. Pefanis, 1991: 14).

Postmodern dünya, bilgi çağının ve teknolojinin etkisiyle şekillenen bir toplumdur ve bu elbette bilgisayarlar tarafından kontrol edilmektedir, burada her türlü bilgi veri bankalarında toplanmaktadır. Postmodern kültür, bilgi iletişim teknolojilerinin baskın olduğu bir evrendir. Bu teknolojiler, kitle iletişim araçları aracılığıyla mesajların yayılmasını sağlar ve bu kültürü destekler. Kitle iletişim araçlarının günlük yaşam üzerindeki etkisi, bireylerin dijital dünya tarafından daha fazla kuşatılmasına yol açmaktadır. Bu durum, bireysel eylemlerin dijital ortamda gözlemlenebilir hale gelmesiyle, gözetim toplumunu toplumsal bir gerçeklik haline getirmektedir. Castells (2005: 36), "Ağ Toplumunun Yükselişi" adlı eserinde, günümüz toplumlarını enformasyon toplumu olarak tanımlamakta ve toplumsal kurumların birbirine bağlı bir ağ yapısına sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bilgi iletişim teknolojilerinin hızla gelişimi, bu dönüşümde önemli bir rol oynamakta ve toplumsal yaşam pratiklerini bu sistemin bir parçası haline getirmektedir. Castells'e göre, bu teknolojiler küresel ölçekte bağlı bir sistem oluşturmakta ve toplumun dinamiklerini etkilemektedir. Günümüzde yeni iletişim teknolojileri, kişilerin özel yaşamlarının gözetlenmesi ve analiz edilmesini kolaylaştırmakta, bu durum gelecekte özel hayatın sınırlarının daha da daralacağına dair endişeleri artırmaktadır. Gözetim toplumu kavramı bu bağlamda önemli bir gerçeklik kazanmakta ve bilgi iletişim teknolojileri, küresel bir ağ içinde büyüyen bu durumu açıklamak için yeni paradigmlar ve tanımlamalar geliştirme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Gözetim, tarih boyunca iktidarın önemli bir aracı olmuştur; 'gözetim toplumu' kavramı ise 1985 yılında Gary T. Marx tarafından tanımlanmıştır. Bu kavram, bilgisayar teknolojisinin sunduğu olanaklarla bütünsel denetimin sağlandığı bir durumu belirtir. Gözetim, iktidarın hegemonyasını kurma ve güç elde etme sürecinin bir parçasıdır ve eleştirel kuramcılar bu durumu 'araçsal akıl' ile ilişkilendirir. Araçsal akıl, modernizm ile ortaya çıkan totaliter kontrol biçimlerini ifade ederken, modernizmin aydınlanma felsefesi nesnel aklı öznellik ve faydacılığa indirgemıştır (Raab ve ark., 2015: 34). Bauman (2005: 37), araçsal rasyonalitenin modernizmde insan davranışını önemli ölçüde etkilediğini ileri sürer. Başlangıçta nesnel akıl yürütme yoluyla doğayı kontrol etmeyi amaçlayan modernizm, bireylerin teknolojiyi başkalarına ve topluma hükmetmek için kullanmalarına yol açmıştır ve araçsal rasyonaliteyi baskın olarak kurmuştur. Bu rasyonalite biçimi, kontrol ve boyun eğdirmeye dayanır ve bireylerin özellikle teknolojideki ilerlemeler nedeniyle iktidarın amaçlarıyla uyumlu bir şekilde özgürlük deneyimlemelerine olanak tanır. Ayrıca, Max Weber tarafından ortaya atılmış olsa da Habermas tarafından eleştirel bir teori perspektifinden kapsamlı bir şekilde incelenen Jürgen Habermas'ın araçsal rasyonalite eleştirilerine de dikkat çekmek önemlidir. Habermas, bireyler üzerindeki araçsal aklın egemenliğini eleştirerek bunu modernizmdeki teknolojik ilerlemelerden kaynaklanan gözetim uygulamalarının yükselişine bağlar. Gözetimi, kapitalist sistem içinde iktidarı sürdürmenin bir mekanizması olarak görür ve özel ve kamusal alanları birbirine bağlar (Ouedraogo, 2024: 171).

Habermas'a (2002: 63) göre, bu süreç devletin ve sermaye gruplarının otoritesini güçlendirir ve kişisel mahremiyete tehdit oluşturur. Bir gözetim toplumunda, hayatın her alanından gelen bilgiler sürekli olarak iktidardakiler tarafından erişilme riski altındadır. Sistematik gözetim pratiklerinin kökenleri modernizme dayanmakta olup, bu dönemde eleştirileri de şekillenmiştir. Karl Marx, Max Weber, Frederick W. Taylor ve Anthony Giddens, gözetim konusunu modernizm çerçevesinde incelemişlerdir. George Orwell'ın 1948 tarihli "1984" adlı eseri, gözetimi edebi bir kavramsallaşma ile sunmuş ve Michel Foucault tarafından derinlemesine ele alınmıştır. Modernizm ve postmodernizmde farklı açılardan yorumlansa da gözetim, egemen ideolojilerin denetim ve disiplin sağlama amacını güden sistematik bir süreç olarak tanımlanabilir. Marx ve Weber'in gözetim anlayışları, kapitalist ekonomilerin egemen ideolojileri

bağlamında toplumların disipline edilmesinde önemli roller üstlenir (Morrison, 2006: 42).

Marx'a göre, gözetim, işçi sınıfı ilişkileri çerçevesinde atölye ve fabrikalarda iktidar ilişkileri oluşturur. Weber ise gözetimi, bürokrasiyle ilişkilendirir ve emek ile sermaye arasındaki mücadelenin bir parçası olarak görür; ayrıntılı bilgi kaydı ve dosyalama işlevini vurgular. Bu ilk gözetim tartışmaları, modernizm çerçevesinde fabrikalardaki işçiler ve bürokratik işleyiş üzerinden ortaya konulmuştur. Taylor'un geliştirdiği bilimsel yönetim modeli, fabrikalardaki işçilerin ve üretim süreçlerinin yoğun denetimi için bir çerçeve sağlamıştır. Bu sürecin sistematik bir şekilde Fordist dönemde Taylor'un ilkeleri ile sunulduğu belirtilmektedir. Taylor, bilimsel yönetim ile yönetime bilimsel bir yaklaşım kazandırırken, disiplin üzerinde durarak gözetimi işlevsel bir denetim aracı olarak konumlandırmıştır (Keskin, 2024: 26). Giddens ise gözetimi, modern toplumları birleştiren ve toplumsal bütünleşmeyi açıklayan ortak bir kavram olarak ele almaktadır. Giddens ve Marx (2006: 113), modernitenin dört kurumsal boyuttan oluştuğunu belirtir: kapitalizm, endüstriyalizm, gözetim ve askeri güç. Gözetimin, modern toplumları geleneksel toplumlardan ayıran temel bir özellik olduğunu savunur. Modernizm, geleneksel iş uygulamalarını dönüştürerek üretim ve verimlilik arasındaki dinamikleri değiştirmiş ve gözetim yoluyla işçi denetimini işlevsel bir kontrol mekanizmasına dönüştürmüştür. Ek olarak, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler gözetim uygulamalarını daha da geliştirmiş ve sürdürmüştür. Orwell'in "1984" romanı, her an her şeyi gözetleyen "Büyük Birader" aracılığıyla tasvir edilen totaliter bir toplumda gözetime dayalı yaşamı ele alır. Romanda, düşünce polisleri aracılığıyla toplumun sürekli gözetlendiği, iktidara karşı düşünmenin suç kabul edildiği bir atmosfer yaratılır. İnsanlar, iktidar tarafından sistematik olarak izlenerek kontrol altında tutulmaktadır. Orwell, bu umutsuz dünyada devlet gözetimini vurgularken, günümüzde gözetim faaliyetlerinin sosyal kanallara yayıldığını gösteren gözetim toplumu kavramını da öne çıkarır. Bu bağlamda, Orwell'in distopyasının ötesine geçildiği ve günümüz koşullarında bilgi iletişim teknolojilerinin sadece Büyük Birader olarak tanımlanamayacağı belirtilmektedir (Abbar, 2023: 94).

Günümüzdeki teknolojiler Aldous Huxley'in Cesur Yeni Dünya romanındaki 'mutluluk hapi' olan 'soma'yı temsil etmektedir. Teknolojilerin sunduğu mutluluk hissi, insanların görünür olma eylemini gönüllü olarak

gerçekleştirmesine yol açmaktadır. Bu durum, modernizm ve postmodernizmde gözetimin karakterini değiştiren bir dönüm noktasını temsil eder. Günümüzde, bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla sağlanan gözetim, Orwell'ın "1984" romanındaki korku ve baskı yöntemlerinden çok, Huxley'in eserinde tasvir edilen rıza ile şekillenen bir denetim biçimine evrilmiştir. Günümüzde gözetimin ortadan kalkmadığı, ancak niteliğinin değiştiği belirtilmektedir (Weber, 2019: 168). Lyon'a (2006: 66) göre, bu değişim postmodernizmin etkisindendir. Postmodern kültürde bireyler, dışarıdan gelen baskı veya korkuya maruz kalmadan, gözetlenmeyi bireysel rızaları ile kabul etmekte ve bu durumu kendi güvenlik ve mahremiyetlerinden feragat etme pahasına gerçekleştirmektedirler. Gözetim toplumunun oluşumu üzerine yapılan yorumlamaların başında Michel Foucault'nun çalışmaları gelmektedir. Foucault'nun 1975 tarihli analizinde, Jeremy Bentham tarafından tasarlanan 'panoptikon' mimarisi önemli bir rol oynamaktadır. Bentham'ın bu yapıyı 1791 yılında tanıttığı kitabında, 'pan' kelimesi bütün, 'opticon' ise gözlemlleme anlamına gelir. Panoptikon, her şeyi gören bir gözleme biçimi olarak, günümüzdeki gözetim toplumu kavramının tanımında merkezi bir temsil sağlar. Foucault'un 1975'te yayımlanan "Hapishanenin Doğuşu" adlı eserinde panoptikon metaforu, gözetim toplumu ile iktidar arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılmıştır. Panoptikon, iktidarın ve disiplinin temelini oluşturur ve günümüzde toplum üzerindeki otoritenin devamlılığını sağlar. Bu yapı, iktidarın varlığını hissettiren bir paradigma olarak ortaya çıkar ve disiplin toplumunun önemli bir bileşenidir. Foucault, Jeremy Bentham'ın görünmeden görmeye dayalı ideal hapishane tasarımını detaylandırarak, merkezi bir gözlem kulesi ile çevresindeki hücrelerdeki bireylerin gözetimi üzerine inşa edilen düzeni tanımlar (Koç, 2018: 202). Bu düzen, bireylerin sürekli olarak izlenme hissiyle disiplin altına alındığı bir ortam yaratır. Günümüzde iktidarların işleyişini anlamak için Bentham'ın panoptikon metaforu ve Foucault'nun çalışmaları önemli bir ışık tutmaktadır. Bu metafor, bilgi iletişim teknolojileriyle desteklenen toplumların dinamiklerini anlamaya yardımcı olmaktadır. Bentham'ın metni, kapitalizmle birlikte toplumsal iktidarın yaşadığı yapısal dönüşümü işaret etmekte ve egemen iktidarın bireyler üzerindeki otoritesini pekiştiren bir özgürlük sanrısı yarattığını belirtmektedir. Bu durum, bireylerin iktidarın sınırları içinde hareket etmelerine olanak tanırken, aynı zamanda yerel bir gözetim işlevi de görmektedir. Bentham (2020: 174),

"Panoptikon" adlı kitabında gözetimi, bireyler üzerinde iktidar elde etmek için yeni bir yöntem olarak tanımlar. Bozkurt'a göre, panoptikonda sürekli bir görünürlük durumu mevcut, ancak bu durum aslında bir tuzaktır; mahkûmlar görülüyor fakat göremiyorlar. Bu asimetrik gözetim yapısı, panoptikonun etkisinin temel kaynağını oluşturur.

Foucault, Bentham'ın metaforunu iktidarın işleyişi bağlamında ele alarak gözetimin toplumsal yaşamın her alanında, hapishanelerden işletmelere ve okullardan hastanelere kadar etkili olduğunu belirtir. Bu gözetim, egemen güçlerin hegemonyasını pekiştiren bir düzen oluşturur. Güç kullanmaya ihtiyaç duymaksızın bireyleri belirli davranışlara zorlayan bir mekanizma işler. Foucault, "gören mi iktidardır, görülmeyen mi, yoksa görülmeden gören mi?" sorusuyla mimariden aldığı panoptik bakış açısı üzerinden görünmeden görenin yarattığı iktidar alanını inceler. Foucault'nun panoptikon kavramı, Yunan mitolojisindeki Argus Panoptes figürüyle bağlantılıdır (Taştan, 2022: 19). Bu dev, her şeyi görmeden kalabilme yeteneğiyle bilinir. Mitlere göre ya tek bir gözü ya da gözlerle kaplı bir vücudu vardır ve bu da sürekli gözlem yapmasını sağlar. Bu metafor, panoptikon ile güç arasındaki ilişkiyi vurgular ve gücün sistematik ve sürekli gözetim yoluyla toplum üzerinde kontrol sağladığını öne sürer. Bu gözetim, bireyleri bir ödül ve ceza sistemiyle disiplin altına alır ve otoritenin egemenliğinden kaçmamalarını sağlar. Gözetim olgusu, kapitalizme dayalı olarak işyeri, nüfus, insan aklı, müşteri ve bilgisayarlaştırılmış gözetim gibi beş boyutta incelenmektedir. Kapitalist düzenin bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimi, gözetim pratiklerini kolaylaştırmakta ve sosyal kontrolün sürekliliğini sağlamaktadır. Aydoğanoglu (2013: 219), panoptikonun kapitalizmde yeniden keşfedildiğini belirterek, teknolojik gözetimin işyerlerinde yaygınlaşmasının işçilerin denetlenmesini artırdığını ifade etmektedir. Bilişim teknolojileri, gözetim toplumunun yaygınlaşmasını sağlarken kapitalizmin işleyişine de hız kazandırmaktadır. Helvacıoglu (2004: 15), eski Orta Çağ'daki tanrısal panoptikon kavramının yerini teknolojinin panoptikonu aldığına dikkat çekmektedir. Günümüzde, bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde bireyler hem çalışma hem de özel yaşamlarında gözetlenebilmekte; veri bankaları aracılığıyla her an izlenmekte ve kayıt altında tutulmaktadır. Bu durum, iktidarın 'bilme isteğini' sürekli olarak desteklemekte ve bireylerin yaşamlarının her alanında kontrol edilmesini kolaylaştırmaktadır. Gözetim, bireyleri iktidarın bir parçası

haline getirerek sosyal hayatı etkiliyor; iktidar bilgiye ve bilgi de iktidara eklenmektedir. Gözetim ve denetim ortamlarında iktidarın varlığı kaçınılmazdır. Elektronik denetim pratikleri, bilgi iletişim teknolojileriyle birleşerek otoriter niteliği artırmaktadır. İzleme faaliyetleri, güç ve otoriteyle ilişkilidir ve gözetim toplumu iktidar ilişkilerini yeniden üretir. Öte yandan, özel ve kamusal alan arasındaki sınırın giderek belirsizleşmesi, günümüz toplumlarını yalnızca panoptikon kavramıyla anlamayı olanaksız kılar (Mitsilegas, 2015: 42).

Panoptikon, teknolojik gelişmelerle değişim gösterirken, bilgi iletişim teknolojileri bu kavramı elektronikleştirip küresel bir biçim almasına yol açmaktadır. Sosyal medya ve internetin yaygın kullanımı, dijital gözetimi kolaylaştırmakta ve zorunlu hale getirmektedir. Mark Poster'ın süperpanoptikon, Zygmunt Bauman ve David Lyon'un akışkan gözetim, Mark Andrejeviç'in dijital kuşatma ve Roy Boyne'un panoptikon sonrası kavramları, bu durumu açıklamaktadır. Bu kavramlar, gözetimin elektronik hâkimiyetle gönüllü bir şekilde kabul edildiğini vurgulayarak, küreselleşen ve dijitalleşen gözetim olgusunu öne çıkarmaktadır (Yıldız, 2021: 126). Artık panoptikonun katı yapısı çözülmüş olup, panoptik-sonrası bir dönem yaşanmaktadır. Günümüzde gözetim, zorlayıcı yöntemler yerine gönüllü pratikler üzerine kuruludur. Katı gözetim, sansür ve zor araçlarla bireylerin davranışlarını kısıtlarken, gönüllü gözetim insanları cezbetmekte ve ikna etmektedir. Modernizmin panoptikon kavramından, bireysel rızaya dayalı elektronik gözetimi ifade eden sinoptikon ve omniptikon kavramlarına geçiş, postmodern kültürün gündelik yaşamını anlamak için yeni izlekler sunmaktadır. Sinoptikon kavramı, Norveçli sosyolog Thomas Mathiesen tarafından 1997 yılında tanımlanmıştır ve çok olanın azı izlemesi durumunu ifade eder. Bu süreç, insanların bulundukları mekândan kopmadan siber alanda başkalarının hayatını gözetlemesi anlamına gelir. Kitle iletişim araçları ve televizyon, bu gözetim mekanizmasını oluşturur ve küresel ticari medya tarafından yeniden şekillendirilir. Sinoptikon, izleyenlerin çok olduğu bir ortamda, baskıya ihtiyaç duymadan insanları izlemeye yönlendiren bir yapı sunar; bu, panoptikonun tersine, izleyenlerin kendiliğinden gözlem yapmasını mümkün kılar (Karakehya ve Usluadam, 2016: 192). Televizyon, radyo ve sinema gibi görsel-işitsel araçlar, geniş kitleler tarafından azınlıkta bulunan sanatçılar, futbolcular ve siyasetçiler gibi kişilerle sürekli etkileşim kurulmasını sağlamaktadır. Eğlence sunan televizyon programları, izleyicilerin belirli bir

azınlığı takip etmesine olanak tanırken, bu durum sinoptikon kavramının örneklerini oluşturur. Popüler yarışma programları ve diziler, izleyicilerin ünlülerin gözetlenmesini mümkün kılarken, Orwell'in "1984"ü ile dikkat çeken panoptikon kavramının ötesine geçerek küresellik ve gönüllülük temasıyla yeni bir gözetim boyutu sunar. Sinoptikon, Truman Show gibi filmlerle de ilişkilendirilir (Baştürk, 2016: 16).

Sinoptikonda, küresel gözetim ve izleme pratiğinin önemine vurgu yapılmaktadır. Medya, çoğunluğun azınlığı izlediği bir sistem olan sinoptik bir karakter taşıırken, bu durum televizyonla birlikte artmıştır. Panoptikon, bireylerin özel alanlarını kamusal alanda eriterek baskı kullanırken, sinoptikon baskı olmaksızın bireyleri izlemeyi sağlar. Bu bağlamda, panoptikon merkezi güç tarafından zorla denetimi temsil ederken, sinoptikon çevrenin kendi rızasıyla iktidara teslim olması anlamına gelir. Sinoptikon, bireylerin gözetim konusunda gönüllülük durumunu ve rızanın sürekli üretilmesini ifade eder. Bilgi iletişim teknolojileri sayesinde bilginin küresel ölçekte zaman ve mekân sınırı olmaksızın transferi daha kolay hale gelmiştir (Utma, 2023: 2282). İnternet ve sosyal ağların yaygınlaşması, sinoptikon kavramının günümüz gözetim pratiklerini açıklamada yetersiz kalmasına yol açmış ve karşılıklı gözetimi tanımlamak için yeni bir kavramın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, hukuk profesörü Jeffrey Rosen tarafından 2004 yılında Çıplak Kalabalık adlı kitabında ilk kez kullanılan omniptikon kavramı, herkesin herkesi her an ve her yerde gözetlemesi anlamında tanımlanmıştır. Günümüzde internet, insanların birbirini sürekli izlemesine olanak tanıyan bir iletişim aracı haline gelmiştir. Bu bağlamda, omniptikon kavramı, bireylerin kimin izlediğini veya izlendiğini bilmeden birbirlerini gözlemlemesine olanak veren bir yapı sunmaktadır. Bu durum, siber ortamda karşılıklı gözetim pratiklerinin gelişmesine ve 'gönüllü gözetim' ile inşa edilen yeni bir toplumsal kültüre işaret etmektedir (Aydoğan ve Şendoğan, 2024: 205).

Teknolojinin ilerlemesiyle, sinoptikondan omniptikona geçiş yapılmış; böylece herkesin diğerlerini izleyebilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu süreçte, iktidar ve birey arasındaki asimetrik gözetim devam ederken, bireyler arasında simetrik gözetim ortaya çıkmaktadır. Bu süreç, gözetleme ve gözetlenmeyi sürekli hale getirirken, omniptikon evreninde herkesin birbirini izlemeye istekli olduğunu göstermektedir. Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle sosyal medya, gözetimi küresel ölçekte etkin bir şekilde uygulamaktadır. Popüler sosyal

paylaşım siteleri üzerindeki beğeni ve takipçi sayıları, toplumsal kimlik ve kişisel tatmin oluşturarak, karşılıklı gözetlemenin en belirgin biçimini ortaya çıkarmaktadır. Postmodern kültürde, bireylerin birbirini izlemesi, korkulu bir durumdan ziyade arzu edilen ve haz veren bir durum olarak algılanmaktadır (Çekilmez, 2024: 214). Bu, kimliğin sürekli değişebilir ve yeniden inşa edilebilir hale gelmesini vurgular. Postmodern birey, imge ve görüntülerin öne çıktığı bir ortamda, kendini görünür kılma çabası içindedir. Bilişim teknolojileriyle desteklenen bu süreç, bireylerin kimliklerini çeşitli göstergeler ve imajlar aracılığıyla inşa edip tanımlama yollarını da içermektedir. Postmodern kültürde, omniptikonun sürekli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Modernizmin panoptikonu yerel gözetim pratikleri sunarken, postmodernizmle birlikte bu durum küresel elektronik gözetim olan sinoptikon ve omniptikona evrilmiştir. Günümüzde izleme teknolojileri, bireylerin toplumda "haz veren ve eğlenceli" bir denetim altında yaşamalarına yol açmaktadır (Köseliören ve Ayhan, 2025: 151). Elektronik izleme araçlarının günlük yaşama entegrasyonu, sürekli gözetleme durumunu normalleştirmektedir. Gözetim toplumunun sürekliliği, mekân anlayışını da dönüştürerek kentsel alanları büyük bir gözetim mekanizmasına dönüştürmektedir. Sonuç olarak, bu elektronik gözetim biçimi bilgi iletişim teknolojileriyle entegre olarak postmodern yaşam tarzının bir parçası hâline gelmiştir. Bilgi iletişim teknolojilerinin ve internetin gelişimiyle birlikte omniptikon ve elektronik gözetim uygulamaları yaygınlaşmaktadır. Bu durum, gündelik gözetimi yoğunlaştırarak iktidarın bireyler üzerindeki kontrolünü artırmakta ve hedonizme dayalı denetim işlevini kolaylaştırmaktadır. İktidar, özellikle yeni teknolojik platformlar aracılığıyla yeniden üretilmekte ve bireyler kablosuz ağlara bağımlı hale gelmektedir (Serdar, 2023: 402). Bunun yanı sıra, sosyal baskı da önemli bir rol oynamakta; ünlü figürlerin yaşamları daha fazla arzu edilmekte ve bireylerin hayatları izleyici kitlesi önünde yaşanma isteği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, sürekli olarak yeni ikonalar yaratmak ve popüler ikonaların yerini almak için toplumsal bir gönüllülük durumu gözlemlenmektedir (Elgün ve Karabıyık, 2022: 239).

Okur (2016: 299), gözetleme araçlarının eğlence kaynağı haline geldiğini ve gençlerin bu gözetime zevk için gönüllü olarak katıldığını belirtir. Gönüllü katılımları, onları direnç göstermeden çeşitli gözetim biçimlerini kolayca benimsemeye yönlendirir. Bireyler artık "sıradan" ünlülerini izleyerek sosyal

çevrelerinde kendileri ünlü olurlar. "Karşılıklı gözetleme"ye dayalı sosyal ağlar hem izleyenlerin hem de izlenenlerin eğlence ihtiyaçlarını karşılar. Bu ortam, bireyler yalnızca görünür olmak için değil aynı zamanda estetik olarak hoş görünmek için rekabet ederken, sosyal rızanın inşasını kolaylaştırır ve bu görünürlükle yönlendirilen sosyal rızanın sürekli yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynar. Bugün gözetim, zorlama ve tehdit yerine gönüllülük, eğlence ve bireysel rızaya dayalı bir yapıya dönüşmüştür. Modernizmin gözetim pratikleri panoptikon metaforu ile açıklanırken, postmodernizmdeki gözetim olgusu omniptikon kavramı üzerinden şekillenmektedir (Yıldırım, 2016: 13). Bu dönüşüm, gözetim ve iktidar ilişkilerinin sürekli olarak yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, bilgi iletişim teknolojileri bireyleri de değiştirip dönüştürmektedir. Geleneksel gözetim aktörlerine bireylerin de eklenmesiyle birlikte, günümüzde insanlar yeni teknolojiler aracılığıyla birbirlerini gözetlemekte ve dijital ortamda veri üretmektedirler. Bu bağlamda, panoptikonun ötesinde sinoptikon ve omniptikon kavramları ortaya çıkmıştır. Bu yeni yapı, bireylerin zorlanma yerine haz ve eğlence arayışıyla görünür hale geldiği bir evreni temsil etmektedir. Postmodern kültür, bireylerin gözetim pratikleriyle değiştiğini ve bu bireylerin artık sürekli kaydeden, geçmişle bağını koparmış ve yüzeyselleşmiş hale geldiğini ifade eder. Bilişim teknolojileri, insanları mutluluk ve özgürlük yanılsamaları içinde bilinçsiz bir şekilde yaşamaya itmektedir (Sprague, 2007: 24).

Postmodernizm, modernizmin katı değerlerine karşı yabancılaşmış ve kimliği parçalanmış bireylerin deneyimlerini kavramsallaştırmaktadır. 'Anı yaşa, sakın kaçırma' mottosu, zamanın geleceğinden 'şimdi'ye indiğinde, yaşam ve insanî ilişkilerde yüzeysellik ve sığlık hâkim olmaya başlar. Bu durum, içeriklerin boşalmasına ve yüzeyselleşmesine yol açar. Postmodernizm bağlamında, teknolojik gelişmelerle yeniden tanımlanan gözetim, panoptikon kavramından farklı olarak, bireylerin rızası ve tercihlerine dayanmaktadır. Sonuç olarak, gözetim toplumu, gönüllü olarak var olmak istenen küresel bir eğlence kültürünü temsil etmektedir. Günümüzde gözetim, bilgi iletişim teknolojilerinin etkisiyle kesintisiz hale gelmiş ve sürekli görünür olma arayışına dönüşmüştür. Bu bağlamda, gözetim postmodern kültürün yeni bir fetişi olarak kabul edilmekte; bireyler bu durumu gönüllü olarak benimsemekte ve omniptikon kavramıyla görünürlüğe hapsolmaktadır. Ancak, bu geçiş panoptikondan omniptikona,

iktidarın yarattığı bir 'özgürlük yanılsaması' sunmaktadır. Panoptikondaki güç, görünmeyen bir varlıkken, omniptikondaki iktidar hem görünmez hem de bilinmez hale gelmektedir. Bu durum, gözetimin denetim işlevinin hedonizm ve eğlencenin arkasına gizlenmesine olanak tanırken, iktidarın yeniden üretilmesine de yardımcı olmaktadır (Al, 2022: 328).

Andy Warhol'un "herkes bir gün 15 dakikalığına ünlü olacak" ifadesi, gözetim kültürünün yüzeyselliğini ve geçiciliğini vurgularken, bilgi iletişim teknolojilerinin sağladığı imkânlar sayesinde bireylerin dijital kimlikler üzerinden mutlu olabileceklerini de göstermektedir. Teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan omniptikon, insanların sürekli olarak birbirlerini gözetlemesine ve görüntüler üzerinden kimlik inşa etmelerine olanak tanır. Bu durum, görünür olmanın, imaj, statü ve prestij kazanmanın haz verici olduğunu ortaya koymakta; aynı zamanda postmodernizmin temel unsurları arasında yer almaktadır. Omniptikon, iktidara yeni denetim pratikleri kazandırarak küresel çapta bir gözetim deneyimi sunmaktadır (Bayrakçı, 2021: 137).

Özetle, modern gözetim kapitalizmin gelişimi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Marx, kapitalist yöneticilerin işçileri fabrikalarda kontrol altında tutma çabalarının üretkenliği artırmak için olduğunu belirtir. Bu süreçte üretimin fabrikalara kayması, işçilerin üretim araçlarının mülkiyetinden ayrı tutulmasını sağlamış ve sermayenin emek üzerindeki kontrolünü artırmıştır. Max Weber ise bürokratik yönetimlerin ayrıntılı kayıt ve dosyalama sistemlerini, bireyler üzerinde oluşturulan gözetim mekanizması ile ilişkilendirir. Hastaneler, ordular, okullar gibi organizasyonlar bu gözetim sisteminin işleyişine katkıda bulunur. Sonuç olarak, gözetime dayalı iktidar ilişkileri, Marx'ın sınıf ilişkileri ve Weber'in bürokratik iş bölümleri çerçevesinde ortaya çıkar. Kapitalizmin gelişimi, fabrikalardaki gözetim uygulamalarının yanı sıra günlük yaşam rutinlerine de yansımıştır (Balcı ve Kocaman, 2021: 41). Thompson, modern- kapitalist toplumlara geçişte zamanın döngüsellüğünün değiştiğini belirtirken, modern saatlerin tarımsal alışkanlıkların sınırlı olduğu döngülerden bağımsız hale geldiğini vurgular. Bu durum, insan faaliyetlerinin saatler vasıtasıyla örgütlenip denetlenmesini sağlamış, zaman-mekân düzenlemeleri oluşturmuştur. Lyon ise, günümüzde bilgisayarların modern gözetim mekanizmasının bir parçası haline gelerek, saatlerin yerini aldığını ve tüm faaliyetleri koordine ettiğini ifade eder. Günümüzde gözetim, her yerde ve her zaman çeşitli yöntemlerle

gerçekleşmektedir; bu süreç doğumdan ölüme kadar bireyleri kapsar (He, 2016: 96). Gelişen enformasyon teknolojileri, gözetimi güçlendirir; internetteki aktivitelerin izlenmesi, elektronik postaların okunması, ekonomik işlemlerin denetimi, şehirlerin kamera ile gözlemlenmesi gibi yöntemler kullanılır. Ayrıca, suçluların izlenmesi için yerleştirilen çipler, genetik mühendislik ve biyoteknoloji uygulamaları ile insanların vücudu ve beyni üzerinde kontrol sağlanabilmektedir. Bu durum, iktidarların toplumsal denetim ve gözetim yeteneklerini artırmaktadır. Günümüzde bilgisayarlar, işçilerin fabrika alanlarına girişlerini kaydeden bar-kodlu kartlardan, müşterilerin kahvaltılık marka tercihlerini ve satın alma alışkanlıklarını izleyen alışveriş kartlarına kadar önemli bir koordinasyon rolü üstlenmektedir. Bu durum, bireylerin hem kamusal hem de özel yaşamlarının büyük birader olarak adlandırılan elektronik gözler tarafından sürekli izlenmesine yol açmaktadır. Bu panoptikon toplumu modeli, Bentham'ın mimarisi, Foucault'un çalışmaları ve Orwell'in karşı ütopyası ile şekillenmiştir (Karahisar, 2014: 229).

2.3.1 Karşılıklı Gözetim

Tarih öncesi dönemlerden itibaren insanlar, faaliyetlerini kontrol etmek ve düzen sağlamak amacıyla çevrelerini gözlemlemişlerdir. Modernlik öncesi cemaat toplumları, bireylerin birbirleriyle sıkı bağlantılar kurmasını sağlamış ve davranışların görünürlüğü toplumu şeffaf hale getirmiştir. Bu bağlamda gözetleme, doğal bir olgu olarak ortaya çıkarken, gözler de bu sürecin en önemli aracı haline gelmiştir (Dikme ve Sucu, 2021: 38).

Toplumdaki örgütlenmelerin zayıflığı, sorunların çözümünde etkileşim ve iletişimi zorunlu kılmıştır. Bu süreç, gözlem ve yoğun sosyal ilişkileri beraberinde getirmiştir. Modernlik öncesi, tarıma dayalı ekonomik ve sosyal yaşamın olduğu kırsal alanlarda, insanların birbirini görmesi ve duyması, denetim ve kontrol mekanizmalarını tesis etmiştir (Demircan, 2019: 2037).

2.3.2 Panoptikon (Kısa Bir Giriş)

Modern dönemle birlikte toplumsal denetim mekanizmaları daha örgütlü hale gelmiştir. 18. yüzyılda Jeremy Bentham, panoptikon fikrini ortaya atarak, gözetleyicinin görünmeden denetim yaptığı bir yapı tasarlamıştır. Bu yapı, denetim altında tutulan bireylerin istenmeyen davranışlar sergilememesi için

caydırıcılığın sağlanmasını amaçlar. Panoptikon, aynı zamanda bir yönetim ve zihin kontrol aracı olarak bireylerin şekillendirilmesinde gözetleme ve denetim yöntemlerinin kullanıldığı bir sistem haline gelmiştir (Galič ve ark., 2017: 12).

Merkezi iktidarın denetim araçlarını benimsemesiyle panoptizm çağı başlamıştır. Panoptikon, herkesin birbirini gözetleyebileceği bir yönetim ve zihin kontrol biçimi olarak işlev görür. Bu yapı sayesinde iktidar, görünmeden gözlem yapma imkânı bulur. Gözetleyen kişinin varlığı bilinse de gözetlemenin toplum üzerindeki baskısı kanıtlanamamıştır. 19. yüzyıla kadar ilkel yöntemlerle yürütülen gözetim pratikleri, bu yüzyılda sistematik hale gelerek hızla yayıldı. Modern toplumda en önemli değişiklik, gözetlemenin karşılıklı olmasından tek yönlü hale geçişidir (Elmer, 2012: 23). Gözetim asimetrisi çerçevesinde, iktidar temsilcisi uzmanlar tek taraflı gözlem yaparak bireyleri standartlaştırmaya çalışmış ve bu süreçte bireyler nesneleştirilmiştir. Gözetlemenin sistematik hale gelmesinin önemli bir nedeni, hapishane, ceza sistemi ve polis teşkilatının zihin kontrolüne yönelik panoptik yönetim biçimleri olarak birbirini destekleyici şekilde kullanılmasıdır. Bu yöntemlerle, bireylerin sürekli gözetim altında tutulması sağlanarak yöneticilerin planladıkları doğrultuda hareket etmeleri hedeflenmiştir. Okullar, hastaneler, ıslahevleri, yetimhaneler gibi diğer kurumların da eklenmesiyle oluşan geniş gözetleme sistemi, bireylerin kanuna aykırılıklarını cezalandırmaktan ziyade, iktidarların normlarına uymalarını sağlamayı amaçlamıştır. 19. yüzyılda panoptikon tarzı asimetrik gözetleme yöntemleri cezai ve denetim kurumlarında yaygın şekilde kullanılmıştır (Wood, 2016: 254).

2.3.3 Bürokratik Gözetim

Modernitenin bir özelliği olarak gözetim, günlük yaşamı çok daha bilinebilir hale getirmiştir. Bu gözetleme, kapitalizm ve ulus devletler için hedef kitlelerini yönlendirme imkânı sağlamıştır. Modernitenin düşünsel temelleri Fransız Devrimi'ne, maddi temelleri ise Sanayi Devrimi'ne dayanmaktadır. Modernite, bilgi, ideoloji ve kültür ile endüstrileşmiş dünyayı da yansıtan bir kavramdır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren gözetleme, fabrikaların sınırlarını aşarak ulusal ölçekte etkili olmaya başlamıştır (Eraslan, 2019: 870). Bu süreçte, işsizler ve yoksul sınıfların ulus devletle birleşimi sağlanırken, sosyalist ve anarşist gruplar dışlanmıştır. Gözetleme yoluyla toplanan kişisel veriler, üretim ve

ticaretin artırılması, toplum sağlığının korunması ve yasaların uygulanması amacıyla kullanılmıştır. Mutlakıyetçi iktidarların sona ermesiyle yöneticiler, toplumu ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarda yönetmek için bilgi edinmenin önemini anlamışlardır (Temiz, 2020: 9).

Bauman, iktidarların bilgiye ihtiyaç duyduğunu, çünkü bilginin meşruiyet ve etkinlik sağladığını belirtmiştir. Gözetleme ise her zaman fiziksel bir varlık taşımadığından görünmez kalarak, korku yaratma işlevi görmüştür. Bu durum, iktidarların otoritelerini güçlendirmelerine yardımcı olmuştur. Devlet, toplumsal yaşamın her alanına müdahale etmese de gözetleme aracılığıyla varlığını hissettirmiştir. Disiplinin kurulması için sürekli görülebilen mekanizmaların kullanılması gerektiği belirtilmektedir (Giroux, 2015: 122). Kesintisiz gözetleme sayesinde disipline edici iktidarlar otoritelerini güçlendirmiş ve çağın ekonomik işlevlerini yerine getirme yeteneği kazanmıştır. Devlet, aşırı güç kullanmadan minimum insan gücüyle maksimum bireyi denetleyebilmekte ve bu yöntemle birçok hedefini gerçekleştirmektedir. Sonucunda ise mahkumlar, işçiler, öğrenciler ve hastalar, devletin belirlediği doğrultuda hareket etmeye başlamıştır. Devletin artan müdahalesi ve sorunları çözme çabaları, bürokrasinin oluşumuna yol açmıştır. Bürokrasinin topladığı verilerle devlet, bireyleri ve toplumu sınıflandırarak sorunları çözme yoluna gitmiştir (McQuade, 2016: 9).

Vergi toplanmasıyla birlikte, devlet geniş çaplı bilgi toplama imkanına kavuşmuş ve vergi, suç, hapishane, polis, sağlık ve eğitim gibi alanlarda kayıtlar toplayarak bireysel bilgiler elde etmiştir ve sorunlu bireylerle ilgili olarak bu verilerin analiz edilmesi ve kimliklendirilmesi kalmıştır. Devlet kurumlarının bilgi toplama ve yönetim süreçlerinde artan veri işleme ihtiyacı, tam zamanlı bürokratlara olan talebi artırmıştır. Bürokratların maliyeti, toplanan vergiler ve yönlendirilen fonlarla karşılanmaktadır. Vatandaşların devlet faaliyetlerine mali destekleri, demokratik süreçler aracılığıyla devletin icraatlarını yönlendirebilmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum, devlet ve vatandaş arasında yeni bir ilişki şekillendirmiş, vatandaşlar demokrasinin sağladığı katılımcı sistemle devlet uygulamalarını sorgulamaya ve kararları etkilemeye başlamıştır (Yaşan, 2016: 48).

2.3.4 Gözetlenen Toplum

İşçilerin disiplin altına alınması için sistematik gözetleme yöntemi geliştirilmiştir. Bu, bireylerin kurallara uyup uymadığını takip etmek ve gözetlenen kişiler hakkında bilgi toplamak amacı taşımaktadır. Bilgi, yönetim ve iktidarın temeli olarak görülmüştür. 20. yüzyılda kapatma kurumlarının yerini, bireyleri toplum içinde gözetleme olarak onları kontrol altında tutma amacını benimsemiştir. Bu yaklaşım, zamanın tümünün kontrol edilmesini hedeflemektedir (Sabahçı, 2023: 120).

Gözetleme teknolojilerinin gelişimi, bilinmeyen tanımlama isteğiyle sosyal bir zemin bulmuş ve bu durum, kapitalist ulus devletlerin sınırsız şekilde bu teknolojileri kullanmasına yol açarak gözetleme odaklı toplumların oluşumunu hızlandırmıştır. Her toplum, kendi özgün özelliklerini gözetmeden, kapitalizm ve ulus devlet temelli gözetleme yöntemlerini kullanarak halklarını yönetmektedir. 19. yüzyılda, bürokrasi üzerine kurulu ulus devletler, vatandaşların kamusal alana katılımını ve eşit muamele görmesini sağlamak amacıyla nüfus, askere alma ve mülkiyet gibi konularda kişisel kayıtlar tutmuşlardır. Yapılan çalışmalar, gözetim toplumunun oluşumunu desteklemiş ve eski alışkanlıkların kaldırılmasında hoşgörüsüzlükleri kontrol altına almak için gözetlemenin etkin bir araç olarak kullanılmasını sağlamıştır (Ragnedda, 2011: 183). Devlet, nüfusun davranışlarına dair bilgi toplarken, doğrudan kontrol yöntemleri uygulamıştır. Panoptik model, toplum hayatına yerleşmiş ve refah hedeflerinden uzak olsa da ekonomi, üretim, eğitim ve toplum ahlakı üzerindeki etkisi artmıştır. 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılda disiplin sağlamak için sert mekanizmalar varken, 20. yüzyılda daha yumuşak bir genel gözetim ile toplum kontrol edilmeye çalışılmıştır. Toplumsal yaşantı, gözlem altında olan bir alan haline gelmiştir; devlet, gözetleme aracılığıyla toplumun her yerine nüfuz edebilir (Foucault, 1992: 66). 20. yüzyılda gözetlemenin en önemli yeniliği, belirli coğrafi alanlar, zaman dilimleri ve insan gruplarına uygulanabilmesidir. Artık şüphe olmaksızın istenilen yer veya grup gözetim altına alınmakta, günlük faaliyetler izlenmektedir. Bilgi toplama, analiz etme ve saklama maliyetleri düşmüş, eldeki veriler geçmiş, şimdi ve geleceği daha net hale getirmiştir (Marx, 2005: 352).

20. yüzyılda gözetleme, teknoloji yoğun araçların kullanımıyla bireylerden gruplara kaymıştır. Güvenlik kameraları, bilgisayarlar, DNA analizleri gibi araçlar aracılığıyla bilgi edinme süreci genişlemiştir. Gözetleme, kendiliğinden bir süreç

haline gelmiş ve görmek, gözetlemenin bir aracı olmuştur. Soğuk Savaş'ın sonlarından günümüze kadar iletişim ve bilgi teknolojileri gelişmiş, bilginin üretimi ve iletimi hızlanmış, ulus devletin kontrolü tehlikeye girmiştir. Gelişmiş ülkeler, askeri güç yerine iletişim ve bilgi teknolojisi ile diğer ülkeler üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Bir örgütün gözetleme yetenekleri, yürüttüğü faaliyetler ve bu süreçte oluşturduğu kayıtların yönetimi ile belirlenir (Hennelly 1998: 430). Gözetleme sistemi, kayıtların merkezi bir şekilde analiz edilmesi, hızlı işlemler ve halk bilgilerini tespit edebilme imkânlarına bağlı olarak şekillenir. Lyon'a (2013: 67) göre, iletişim ve bilgilendirme teknolojilerine bağımlı olan toplumlar, gözetlenen toplumlar olarak kabul edilmekte ve bu durum, onları bilgi toplumları olarak tanımlamaktadır.

2.4 Gözetimde Risk

Gözetleme, sosyal fayda ve mahzurların yanı sıra iki yönlü risk kavramını içermektedir. Bilinmezliği anlamak ve geleceği şekillendirme isteği, toplumda hem olumlu hem de olumsuz teknolojik yeniliklere yol açmıştır. Risk, gelecekte olabilecek durumları ifade ederken, geleneksel güvenlik önlemlerine duyulan güvensizlik, yeni risklerle karşılaşmayı doğurur. Riskler; politik, ahlaki, bilimsel, medya ile ilgili, teknolojik ve kültürel unsurları içermektedir. Tehlikenin büyüklüğü, mevcut olayları değiştirmek için gereken çaba ve enerjiyi artırmaktadır (Çığ, 2016: 110).

Risk kavramı, günlük yaşamda bilgi toplayarak riskleri azaltma amacını taşıırken, devlet ve özel sektörün gözetleme araçları kullanımı ile bireylerin özel alanlarına müdahale etme riski de doğmaktadır. Bu durum, teknolojinin olumsuz etkileri olarak değerlendirilen gözetleme pratiklerinin faydalarının yanı sıra dezavantajlarını da ortaya koymaktadır. Geleceği kontrol etme çabaları, yeni sürprizlerle karşılaşma olasılığını artırmaktadır. Risk, geleceği tahmin etme girişimlerini içermekte, ancak endüstrileşmenin doğaya müdahaleleri ve geleneksel yaşamın kaybı, öngörülemeyen durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Baştürk, 2016: 23). Bu durum, üretilen belirsizlik olarak adlandırılan riskin başka bir yönünü meydana getirmekte ve bilimsel ile siyasi çabaların sonucunu yansıtmaktadır. Ticari ve büyük ölçekli teknoloji, kamu ve özel sektörde ekonomik kazanç için verilen kararların sonuçları olarak çeşitli riskler

yaratmaktadır. Bu riskler, insanların kararları ve bilimsel bilgi ile ekonomik çıkarlar arasındaki bağlantıdan kaynaklanmaktadır. Sosyal alanda, bu durum temel hak ihlalleri ve kişilik haklarında krizler yaratmaktadır (Akdağ, 2015: 20).

Uzun vadede bu gelişmelerin sonuçları belirsizdir. Ayrıca, tehlikeler sanayi, ekonomi, adalet sistemi, bilim ve politika alanlarında çeşitli şekillerde mevcut yaşamı etkilemektedir. Güvenlik kameralarının toplumsal düzenin sağlanması ve suçla mücadele amacıyla kullanılmaya başlanması, teknolojinin sosyal alandaki etkilerini ortaya koymaktadır. Bu kameralar, vatandaşlar tarafından suçla mücadeleye yönelik küçük teknolojik aygıtlar olarak algılanmakta; ancak günümüzde bu sistemler birbirine ve çeşitli gözetleme sistemlerine bağlanarak genişlemekte. Bu durum, bireylerin mahremiyetini tehdit eden izleme süreçlerinin artmasına ve teknolojinin risklerini gözler önüne sermektedir. Modern toplumlar, belirsizlik ve risklere karşı büyük endişeler taşımaktadır (Büyükgaga, 2022: 13). Bu nedenle, karar vericiler hızlı çözümler bulmaya çalışmaktadır. Güvenlik kameraları gibi çözümler, suç önleme konusunda etkinliği açıkça gösterilememekle birlikte, mevcut sosyal kontrol uygulamalarını artırabilir veya teknolojiye aşırı güven duyulması gibi riskler doğurabilir. Risk yönetimi, fayda ve risklerin dengelenmesini amaçlar ve demokratik ülkelerde bu hedefe ulaşmak için toplumun sürece dâhil edilmesi gerekmektedir. Toplumun risk sürecine katılımı, ortaya çıkabilecek riskleri paylaşmayı gerektirir (Manokha, 2018: 6). Karar vericiler, düşünmeden uyguladıkları sistemlerin maliyetini toplumla paylaşmaya çalışmakta, bu durumun tepkilerini önlemek için medya aracılığıyla uygulamalarını sorgusuzca benimsemeye teşvik etmektedirler. Ancak bu süreç, toplumun mahremiyetinin ihlali ve özgürlüklerin kısıtlanması riskini içermektedir. Gözetleme yapan kuruluşlar, bireyler hakkında daha fazla bilgiye sahip olabilmektedir. Demokratik toplumlardaki gözetim karşılıklı olsa da devletin imkanları vatandaşlara göre çok daha geniştir, bu da vatandaşların daha büyük maliyetler üstlenmesine yol açabilir (Freshwater ve ark., 2015: 5).

Sosyal sigorta kurumları, sigorta ve sağlık hizmetlerini takip ederken, güvenlik birimleri suç ve terörizmle etkin mücadele amacıyla vatandaşlar hakkında bilgi toplamakta ve depolamaktadır. Bu durum, vatandaşların artan bir şekilde izlenmesine yol açmaktadır. Ayrıca, alışveriş merkezleri ve marketlerdeki

güvenlik kameraları da gözlem yapmakta ve görüntü kaydetmektedir. Ancak, bu görüntülerin istenmeyen kişiler veya medya tarafından ele geçirilip geçirilmeyeceği belirsizliğini korumaktadır (Çoban, 2009: 4).

2.5 Gözetimin Sosyal Faydaları

Gözetlemenin sosyal fayda ve mahzurları, risk kavramının iki yönlü özelliğinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal düzeni sağlamak ve suçla mücadele amacıyla yapılan gözetleme, yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu çalışmada, gözetleme araçlarının yarattığı riskler iki yön olarak sosyal fayda ve maliyetler üzerinden ele alınmıştır. Bu kavramlar, sosyal kontrol, gözetleme ve güvenlik kameraları ile ilgili önceki çalışmalarla belirlenip gruplandırılmıştır (Ugan ve Erdoğan, 2022: 40).

Neyland (2012: 89), gizlilik, medeni haklar, özel alan ve güvenlik arasındaki ilişkiyi gözetim uygulamaları bağlamında, özellikle güvenlik kameraları aracılığıyla ele almaktadır. Gözetimden kaynaklanan potansiyel gizlilik ve medeni haklar kısıtlamaları hakkındaki endişeleri vurgularken, aynı zamanda potansiyel bir fayda olarak bir güvenlik duygusu yaratmanın önemini de kabul eder. Neyland, gözetimin hedeflerine ulaşıldığında (düzensizliği ve suçu azaltmak) bir güvenlik duygusunun elde edildiğini ifade ederek, etkili gözetimin toplumsal avantajlar sağlayabileceğini öne sürmüştür. Welsh ve ark. (2015: 122) güvenlik kameralarını durumsal suç önleme aracı olarak görür. Suç azaltma ve güvenli alanların artması gibi gözetimin faydalarını da vurgularlar ancak aynı zamanda potansiyel sosyal maliyetlere de değinmektedirler. Bu maliyetler arasında medeni özgürlüklere yönelik tehditler, gizlilik ihlalleri, suç yerinden edilmesi, insanların güvenli bölgelere çekilme eğilimi ve işsiz ve ekonomik olarak dezavantajlı bireylerin toplumun geri kalanından mekansal olarak dışlanması yer almaktadır. Hempel ve Töpfer (2009: 163), suçun yer değiştirmesi, bireylerin motivasyon ve cesaret kaybı, teknolojiye bağımlılığın artması, polise olan güvenin azalması ve güvenlik kameralarının mahremiyeti ihlal etme riski gibi konuları ele almıştır. Ayrıca, suç kontrol altına alındığında insanların kendini güvende hissetmesi ve suç korkusunun azalmasının olumlu etkileri arasında olduğunu belirtmektedirler. Cohen (2008: 192), bir bölgede suçu önlemek için alınan tedbirlerin suç oranlarını düşürmediğini, ancak insanların suç korkusunu

azalttığını ve sosyal aktivitelerini kısıtlamadan mutlu olmalarını sağladığını belirtmektedir. Bu durum, alınan tedbirlerin hedefine ulaştığını gösterir. Suç korkusunun azalması, gözetleme araçlarının bir faydası olarak değerlendirilmektedir.

Faydalar esasında aşağıdaki gibi kategorize edilebilmektedir (Ünal, 2017: 2549):

- Gözetleme ve güven duygusunun artması,
- Gözetleme ve suç korkusunun azalması.

Güvenlik ve toplumsal düzen, bireylerin mutlu bir şekilde yaşadığı ortamları ifade eder. Güvenlik hem özgürlük ve serbestliği hem de emniyetsiz olanı güvenli hale getirme çabalarını kapsar. Genellikle toplum güvenliği, devlet kurumları tarafından sağlanır. Gözetleme araçlarının veri toplamasına karşı itiraz edilmemesinin nedenlerinden biri, bu araçların toplumda güvenlik ve huzur sağladığına dair oluşan kanaatlerdir. Ayrıca, bireylere ait bilgiler, güvenlik ve tüketim kaygıları nedeniyle kamu ve ticari kuruluşların eline kolaylıkla geçebilmektedir (Freshwater ve ark., 2015: 8). Şehirlerde suç korkusu, insanların güvenliğini tehdit etmekte ve huzursuz bir yaşam sürmelerine yol açmaktadır. Bu durum, şehir içinde bazı mekanların kullanım dışı kalmasına ve kalan alanların kalabalıklaşmasına neden olmaktadır. Suçla mücadele tedbirlerinin, suç korkusunu da azaltacak şekilde uygulanması önemlidir. Suç oranlarının yüksek olduğu ve güvenlik kameralarının bu durumu azalttığına dair iddialar, genellikle güvenlik kamerası pazarlayan firmaların satışlarını artırmak ve bu sistemleri kullanan yöneticilerin toplumsal destek kazanmasını sağlamak amacıyla öne sürülmektedir. Gazeteler ve televizyonlar da bu iddiaları tekrarlayan araçlar olarak işlev görmektedir. Suç korkusu, bireylerin toplumdan yabancılaşmasına, içe kapanmalarına ve kişilik bozukluklarına neden olarak yaşam kalitesini düşürmektedir (Bauman ve Lyon, 2013: 414). Bu korku, kişiler arası ilişkileri azaltarak toplumsal bağları zayıflatmakta ve bireylerin güvensiz hissettiği yerlerden kaçınmasına yol açarak suçla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Devletin sağladığı güvenlik hizmetlerinin etkinliği, vatandaşların suç korkusu seviyesine bağlıdır. Etkili güvenlik tedbirleri, suç korkusunu azaltarak toplumsal güveni artırır. Suç korkusunun maliyeti, bireyler arasında güven kaybına yol açar. Güvenden yoksun toplumlar ise suç artışı için uygun bir zemin oluşturur. Suç

korkusu bağlamında polis ve ceza adalet sistemi önemli bir konudur. Polis, ceza adalet sisteminin en görünür unsuru olarak, suç korkusu üzerinde doğrudan etki yapmaktadır. Halkın polisin şiddet suçları ve genel düzenle ilgili faaliyetlerine güven duymaması ile suçluların yeterince ceza almayacağı düşüncesi, suç korkusunu artıran faktörlerdir (Aytaç, 2023: 416).

3. İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde panoptikon kavramı Foucault'nun felsefesinden başlanarak açıklanmış ve omnaptikon kavramına kadar geçen elektronikleşme süreci anlatılmıştır.

3.1 Michel Foucault'nun Felsefesi

Michel Foucault'nun panoptikon kavramı, çağdaş toplumlarda gücün nasıl işlediğini anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Jeremy Bentham tarafından yaratılan panoptikon modeli, tasarım olarak ortada bir gözetleme kulesi ile çevresindeki hücrelerden oluşan bir hapishane tipidir. Foucault, bu modeli Disiplin ve Ceza (1975) adlı eserinde yalnızca bir cezaevi yapısı olarak değil, modern toplumlardaki gözetim, disiplin ve iktidar ilişkilerinin bir sembolü olarak ele almıştır. Panoptikon, bireylerin daima izlenebileceği fikriyle hareket etmeye zorlandıkları bir sistem olarak çalışmaktadır. Foucault, bu tür bir görünmeyen ve sürekli gözetimin bireyin üzerindeki kontrolü artırarak gücün daha etkili ve içselleşmiş hale gelmesine yardımcı olduğunu savunmaktadır. Bu durum, gücün doğrudan baskı uygulamadan, bireyleri normlara uymaya yönlendirmesi anlamına gelir. Foucault, klasik iktidar anlayışının ötesinde, gücün mikro düzeyde, bedenler ve davranışlar üzerinde işlediğini belirtmektedir. Panoptikon, modern toplumların disiplinci kurumlarının (okullar, hastaneler, fabrikalar, kışlalar) nasıl yapılandığını ve bireyleri nasıl etkilediğini göstermek için önemli bir teorik çerçeve sunan bir olgudur. Bu bağlamda panoptik gözlem modeli, sadece fiziksel alanlarda değil, aynı zamanda günümüz dijital çağında da çeşitli şekillerde varlığını sürdürmektedir. Bu değişim, Gilles Deleuze'ün belirttiği gibi, disiplin toplumlarından denetim toplumlarına geçişle, gözetimin daha da dağınık ve yaygın hale geldiğini göstermektedir. Foucault'nun panoptikon analizi, birey ve iktidar arasında derin bir çözümleme sunduğu için sosyal bilimlerde, özellikle sosyoloji, siyaset bilimi ve eğitim gibi alanlarda hâlâ önemli bir referans noktası olmayı sürdürmektedir (Foucault, 1975: 336; Deleuze, 2017: 38).

Foucault'nun panoptizm analizi, gözetime dayalı iktidar biçimlerini açıklamaktadır. Bentham'ın Panoptikon hapishane mimarisinden esinlenerek, kontrol araçları olarak bakışlar ve gözetim tekniklerinin nasıl işlediğini incelemektedir. Foucault, Panoptikon modelini modern gözetim teknikleriyle

ilişkilendirerek, iktidarın bireyleri ve bedenlerini kontrol etme ve disipline etme yöntemlerini ortaya koymaktadır (Durutürk, 2018: 962). Bantham'ın Panoptikon Mimarisi, çevresi halka şeklinde bir bina ve merkezde bir kuleye dayanır. Kule, halka iç cephede büyük pencerelere sahiptir. Çevre bina, içeri bakan ve dışarı bakan pencereleri olan hücrelere bölünmüştür. Bu yapı, her hücrede bir birey (hasta, mahkûm, işçi, vb.) barındırmak için yeterlidir. Işığın sağlanmasıyla, çevre binalardaki silüetler sürekli görülebilir. Her kafes, bireyleri ayrı ve görünür kılarak izleme imkânı sunar (Ağın, 2022: 69). Bu düzenleme, hücrenin kapatma, ıdıksız bırakma ve saklama işlevlerini tersine çevirirken, yalnızca kapatma işlevini korur. Gözetim ve görünürlük, karanlıktan daha baskındır. Foucault, görünürlüğün bir tuzak olduğunu savunur ve Panoptikon modeli üzerinden iktidarın nasıl işlediğini açıklar. Mahkûmlar, sürekli bir görünürlük hali içinde, bilinçli özne olarak var olsalar bile, iktidar tarafından kontrol edilen pasif öznelerle dönüşürler (Foucault ve ark., 2021: 115). Bu durumda, Panoptikon, iktidar teknolojisinin etkili ve meşru bir şekilde uygulandığı bir model haline gelir. Foucault, Panoptikon modelini etkili bir disiplin yöntemi olarak sunar ve bu yöntem yalnızca hapishanelerde değil, toplumdaki diğer kurumlar tarafından da uygulanmaktadır. Bu yaklaşım, iktidarın toplum üzerinde son derece ekonomik ve verimli bir şekilde disiplin sağlamasına olanak tanır. Denetim tekniğinde, iktidarın nereden ve kim tarafından uygulandığına dair bir önemi yoktur; bu, tek bir kişi veya kurumdan bağımsız, geniş bir alana yayılan bir iktidar türüdür. Ayrıca, benzer amaçlar etrafında birleşmiş bir iktidar yapısını temsil eder (Mathiesen, 2017: 46). Foucault'nun kendi ifadesiyle:

Panopticon çok farklı arzulardan hareketle, türdeş iktidar etkileri imal eden harika bir makinedir. Gerçek bir tabi olma durumu, hayali bir şekilden mekanik olarak doğmaktadır. Öylesine ki mahkûmu iyi davranmaya, deliyi sakın olmaya, işçiyi çalışmaya, okul çocuğunu özenli olmaya, hastayı tedaviye uymaya zorlamak için güç kullanmaya gerek kalmamaktadır (Foucault, 2006:299).

Bauman'a (2013: 166) göre Panoptikon modeli, iktidar asimetrisi üzerine kurulmuştur ve toplum iki ana kesime ayrılır: gözetkenler ve gözetlenenler. Bu mekanizma, her tür toplumda var olan değişmez bir unsur olarak kabul edilir. Bentham'ın Panoptikon tasarımı, gözetim asimetrisinin normal bir iktidar teknolojisi olarak geniş bir şekilde uygulandığı ilk kurumları temsil etmektedir.

Sonuç olarak, bu model, iktidara direnmeden sadece izlenen bir grup oluşmasına yol açar. Düşünür'e göre, iktidarın kurumlar içinde bölünmesi, iki önemli sonuç doğurmuştur. Birincisi, tek yönlü gözetim, yeni bir denetim için uygun koşullar oluşturmuştur; bireylerin davranışları ve yaşam tarzları şekillendirilmekte ve kontrol altına alınmaktadır. İkincisi ise, izlenen bireylerin toplumsal tanımının tek biçimli hale gelmesidir. Bireyler aynı kategoriye yerleştirilerek gözetime tabi tutulmakta ve bu süreçte bireysel öznellikler yok edilerek evrensel davranış kalıpları dayatılmaktadır. Bu durum ayrıca özel bir uzmanlık eğitimi gerektiren bir süreç haline gelmektedir. Bauman'ın ifadesiyle de:

Asimetrik gözetimin yarattığı görev, insan davranış örüntülerinin baştan aşağı yeniden şekillendirilmesinden daha az bir şey değildir; çok sayıdaki bireyin çeşitlilik gösteren eğilimlerine tekbiçimli bir bedensel ritmin dayatılması, bir dizi amaçla hareket eden bir özneler topluluğunu tekbiçimli bir nesneler kategorisine dönüştürülmesidir. Bu sıradan bir görev değildir. Kaba güç kullanımından daha fazlasını gerektirmektedir. Uzmanlaşmış Know-how ve becerilerle donatılmış bir aktörü, bir insan davranışı mühendisini gerektirir. Asimetrik gözetim, yalnızca baskı uygulamada uzman kişiden çok "eğitimci" rolünü üretmeye eğilimlidir bu iki rolün ille de karşılıklı içinde olması gerekmez de... (Bauman, 2003: 62).

Modern dönemde iktidarların uzman kişilere ihtiyaç duyması ve bu kişilerin bilgiye sahip olmaları, bilgi-iktidar ilişkisini doğurmaktadır. Bauman'a göre, iktidar bilgiye ihtiyaç duyar ve bilgi, iktidara meşruluk kazandırır. Bauman, Foucault ile paralel düşünerek, gözetimin bireyleri pasif öznelerle dönüştürdüğünü ve iktidarın nesneleri haline getirdiğini savunur. Her an gözetim altında olma fikri, bireylerin davranışlarını kısıtlar ve tek tip hale getirir; bu da çeşitliliği ortadan kaldırarak bir türtek biçimli bedensel ritim oluşturur. Panoptikon, gözetim tekniğine dayanan bir iktidar biçimidir ve sadece hapishanelerde değil, okullarda, kışlalarda ve hastanelerde de yaygın olarak kullanılmaktadır. İnsanlar, bu yöntemler sayesinde dosya fişleme ve sınıflandırma sistemlerini öğrenmişlerdir. Zamanla gözetleme uygulamaları, öğrenci ve hasta gruplarına genişletilmiş ve sosyal yaşamı etkileyen bir disiplin toplumu yaratmıştır. Foucault'ya göre, panoptizmin hâkim olduğu bir toplumda yaşanmaktadır ve bu durum, bir ütopyanın gerçekliğe dönüşümüdür (Güneş, 2013: 60; Özüölmez, 2019: 641).

3.2 Elektronik Gözetim ve Panoptikon

Jeremy Bentham'ın 18. yüzyılda geliştirdiği Panoptikon hapisane yapısı, mahkûmların sürekli olarak izlenebileceği ve bu durumu içselleştirerek kendi davranışlarını kontrol edecekleri bir sistem önermektedir. Foucault, bu yapıdan sadece fiziksel bir bina değil, modern güç biçimlerinin önemli bir sembolü olarak söz etmektedir. Bu bağlamda panoptikon, bireyleri izlemekle kalmaz; aynı zamanda onların belli kurallara uymalarını sağlayarak “normal” olanı oluşturan bir bilgi üretimi sürecidir. Burada, gözetim disiplin gücünün en etkili araçlarından biri olarak işlev görür ve bireyleri sürekli izlenen ve değerlendirilen nesnelere dönüştürür. Bu süreçte bilgi; yalnızca gözlem yoluyla değil, aynı zamanda bireylerin davranışlarını tanımlayan, kategorize eden ve değerlendiren kurallar aracılığıyla da ortaya çıkar. Normalleştirme, bu bilgi üretim sürecinde oluşan bir sonuçtur ve bireylerin sosyal, ahlaki ve fiziksel yönlerini düzenleyerek itaat etmeyi içselleştirmektedir. Bu tür bir gözetim, yalnızca cezaevlerinde değil, aynı zamanda okullarda, hastanelerde, fabrikalarda ve modern dijital sistemlerde de gözlemlenmektedir (Haggerty ve Ericson, 2017: 69). Lyon (2006: 87) panoptik gözetimin dijitalleşme süreciyle birlikte daha yaygın, görünmez ve etkili hale geldiğini belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında panoptikon, bireylerin yalnızca davranışlarını değil, aynı zamanda kimlik ve öz algılarını da biçimlendiren bir bilgi ve güç ilişkisi olarak görülmektedir.

Toplumların dijital devlet ve dönüşüm çabaları, gözetim yapısını değiştirmiştir. Toplumun verileştirilmesi, fiziksel ve dijital gözetimi birleştirirken, kurumsal ve bireysel gözetim biçimlerini de entegre etmiştir. Gözetim toplumu terimi ilk kez sosyoloji profesörü Gary T. Marx tarafından 1985'te kullanılmış ve bilgisayar teknolojisinin denetim engellerini kaldırdığı durumlar için tanımlanmıştır. Gözetim kavramı, gözetim ve izleme kelimelerinin birleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır; ilk örneklerinin kapalı devre televizyon sistemleri gibi alanlarda görüldüğü belirtilmiştir. Dijital iletişim teknolojileri ve sosyal medyanın enformasyon toplumu ile gözetim toplumu arasındaki farkları belirsizleştirmiştir (Pina, 2011: 308). Bu dönüşüm, toplumun bazı kesimleri tarafından enformasyon toplumu olarak adlandırılan yeni sosyal yapının gözetim toplumu olarak da tanımlanmasına neden olmaktadır. George Orwell'in "1984" ve Aldous Huxley'in Cesur Yeni Dünya gibi distopya romanları, bireylerin

gözetlenmesi ve sisteme karşı çıkanların cezalandırılması konularını ele alarak gözetim toplumunun dinamiklerini ve işleyişini aktarmaktadır (Begen, 2024: 12).

Panoptikon, 200 yılı aşkın bir geçmişe sahip olmasına rağmen hâlâ modern toplumların gözlemlenmesi için önemli bir metafor olarak kalmaktadır. Bu kavramın anlaşılması, tarih ve batı toplumunun yansımalarını değerlendirirken büyük önem taşımaktadır. Foucault, gözetleme amacıyla kullanılan bu sistemin, insanları kategorilere ayırmada ve toplumsal normları pekiştirmede de işlevsellik gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, iktidardaki bireylerin kontrol dışına çıkanları belirleme eğilimlerini açıklamıştır. Bennett, Foucault'nun çalışmalarını değerlendirirken, Mark Poster'ın günümüz gözetim ve sosyal kontrolünü Süper Panoptikon olarak adlandırdığı yeni görüşünü de tartışarak Panoptikonun modern yorumlarını geliştirmiştir (Büyük ve Keskin, 2012: 63). Poster, Süper Panoptikon kavramı ile veri imajlarıyla dolu bir sanal dünyaya atıfta bulunur. Bu kavramı, iletişim devreleri ve veritabanlarının, duvarsız ve penceresiz bir gözetim alanı yaratan bir kurum olarak Süper Panoptikon'u şekillendirmesiyle ifade eder. King'in belirttiğine göre, bu görüş Foucault'nun Panoptikon'la ilgili görüşleriyle örtüşmektedir. Süper Panoptikon'da bireyler, bilgisayarın içinde olduklarının farkında değildirler ve dış dünyada bireylerin eğilimlerini düzenleyen, kullanan ve satan başka bir gerçeklik var olmaktadır. Bireyler, kişisel ve özerk olmaktan ziyade ortak çıkarların etkisi altındadır. Sanal dünyada, bireyler veri depolama sistemlerine benzer bir biçimde dizilirken, her kredi kartı kullanımı ve satın alma işlemiyle Süper panoptikon oluşturulmaktadır. Bu durum, bireylerin gönüllü olarak gözetim altına girmesine ve veri sağlamasına yol açmaktadır (Çatalbaş ve Kaya, 2017: 26). Bauman, bu durumu geleneksel panoptikondan ayıran bir özellik olarak değerlendirirken, Lyon, panoptik imgelerin elektronik gözetimde uygulanabilirliğini vurgulamaktadır. Ancak bu imgelerin kullanımı, bazı potansiyel tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Yazıda, panoptik ayrıştırma mekanizmalarının tüketim gözetlemesindeki işlevleri ele alınmaktadır. Lyon, Panoptikon'un kapsamının dışına çıkarak, durumların dikkatli analizinin panoptisizmin sınırlılıklarını ortaya koyduğunu belirtir. Panoptik imgenin, gözetim gerçekliklerine dair hem açıklayıcı hem de yanıltıcı olabileceği vurgulanmaktadır (Kalaman, 2019: 578). Örnekler arasında fabrikadaki yönetim, sosyal yardım uzmanlarının vaka dosyaları, video

kamera ile denetlenen otoparklar ve reklamcılıkta tüketici hedeflemesi verilmektedir. Burada önemli olan, Panoptikon'un hangi süreçlerinin çalıştığını anlamaktır; gözlemcinin görünmezliği, sınıflandırma mekanizmaları veya gücün uygulanmasına ilişkin bilgi birikimi gibi unsurlardır. Lyon, Panoptik benzetmesinin, bireylerin devasa bir gözetleme makinesinde hapsediğini izlenimini verdiğini belirterek, bunun saçma bir düşünce olduğunu vurgular. Panoptikonun, bilgisayar temelli gözetim çağında bir vaat sunduğunu ifade eder (Malizia, 2022: 4).

Gandy (1996: 132) ise Panoptik ayırma kavramına odaklanarak, kişisel bilgi toplama ve değerlendirme süreçlerini ele alır. Bu sistemin, bireylerin statü ve davranışlarına dayanarak ayırmacı bir teknoloji olduğuna dikkat çeker. Panoptik ayırma, kişisel bilgilerin yönetimini ve analitik yaklaşımlarla bireylerin gruplara ayrılmasını içerir, bu da kâr ve risk maksimum hale getirme amacını güder. Panoptik ayırma, alıcı ve satıcı arasındaki kişisel ilişkilerin, sibernetik istihbarat tarafından kontrol edilen nesnel bir işleme dönüşmesiyle oluşur. Bu sistemde, kişisel bilgilerin tanımlanması, sınıflandırılması ve değer biçilmesi süreçleri ön plandadır. Foucault'nun Panoptikon modelinde sınıflandırma, güç uygulama sürecinin önemli bir parçasıdır. Gandy, bu sınıflandırmanın etkinliği ve verimliliği artırarak, disipline maruz kalanların gelecekteki davranışlarına dair belirsizliği azaltacağını savunmaktadır. Sınıflandırma, ticari firmaların pazar payını artırma çabalarında kritik bir rol oynar ve tüketicinin potansiyel değerini anlamalarına yardımcı olur. Panoptik ayırma, Panoptik sistemin bir parçası olarak, bireylerin kendilerini elektronik gözetim altında bulmalarını sağlar. Elektronik bilgi toplama ve değerlendirme süreci genelde fark edilmez; örneğin, bir web sitesi ziyaret edildiğinde, kişisel bilgiler toplanarak kullanıcıların tanımlanması ve sınıflandırılması amaçlanır. Bu, kullanıcıların siteye olan bağlılıklarını artırmak için yapılır (Gane, 2012: 620).

Ayırma sürecine giren bireylere tüketim alışkanlıklarına göre araçlar gönderilir. Veritabanlarında milyonlarca insanın aktiviteleri toplanarak sınıflandırılabilir. Bauman, Foucault'nun Panoptikonu ile veritabanları arasındaki benzerliklerin yüzeysel olduğunu belirtir. Panoptikon, disiplini sağlamak ve bireylerin davranışlarını normalleştirmek için bir araçtır; farklılık ve çeşitlilikle mücadele eder. Oysa veritabanlarının böyle bir hedefi yoktur ve bunları

destekleyenler bankalar ve pazarlama şirketleridir. Şirketler, kayıtlarına ulaştıkları kişilerin tüketici olma yeterlilikleri hakkında veriler toplar (Crawford, 2022: 5). Panoptikon anlayışı, vatandaşları üreticiler ve askerler olarak disiplin altına alarak rutin davranışlar göstermelerini beklerken, veri tabanı ise güvenilir müşterileri kaydeder ve kayda değer bir şey yapmayan, tüketim oyununu oynayamayan bireyleri dışlar. Panoptikon'un amacı, bireylerin korunan alandan kaçmasını önlemekken, veri tabanının işlevi, belirli kriterlere sahip olmayanların bu alana girmesini engellemektir. Veritabanındaki bilgi seviyesi, bireylerin hareket özgürlüğünü belirler (Huey, 2007: 578). Veritabanı ayıklama, ayırma ve dışlama süreci, küreselleşenlerin bu sisteme girmesine, diğerlerinin ise dışlanmasına olanak tanır. Panoptikon ile kıyaslandığında, veritabanı insanların hareketliliğini sağlamakta bir araç iken, panoptikonda zorla bir düzen kurulmaktadır. Yeni sistemde baskıya ihtiyaç yoktur; insanlar bu sistem tarafından izlenmeye teşvik edilir ve her yere gidebildiklerinde bile bu izleme mekanizmasına bağlı kalabilirler. King, bu eleştirilere rağmen belirli bir noktayı vurgulamaktadır (Dupont, 2008: 264). Günümüzde, teknolojiye derinlemesine dalış yapan sıradan vatandaşlar da Panoptikon'un içinde yer almakta ve bu durum onlara güç sağlamaktadır. Kişisel bilgisayarlarla internete bağlanma imkânı, teknoloji meraklısı ve hacker ruhuna sahip kişiler için sisteme erişim ve kullanıcıları görebilme olanağı tanımaktadır. Bu durum, elektronik Panopticon ile orijinal Panopticon arasındaki ilişki üzerine yapılan olumsuz değerlendirmelerde bazı noktaların göz ardı edildiğini göstermektedir. Lyon (2013: 64), Panopticon'un gözetimin tam bir açıklamasını sunmadığını belirtmektedir. Panopticon, dışlama aracı olarak, gelişmiş toplumların tüketiciliği altında kalabilir ve sadece daha sert rejimlerde önemsiz bir rol oynayabilir. Orwell'ın Büyük Birader'i ve Foucault'un Panoptikon kavramı, günümüz gözetim yaklaşımlarını açıklamak için yeterli değildir. Ancak bu çalışmalar, güncel gözetim yaklaşımlarının ana kaynakları olarak değerlendirilebilir.

Günümüzde, kapalı devre televizyon kameraları ve havaalanları ile sınırlı olmayan bir gözetim toplumu oluşmuştur. Mobese kameraları, sosyal medya ve GPS cihazları gibi süperpanoptikon gözetim sistemleri, toplumlarda kapsamlı bir denetim anlayışı sunmaktadır. Dijital devletler, bireylerin paylaşımları ve dijital ayak izlerini kolayca izleyerek gözetimi daha sistematik ve hızlı bir şekilde

gerçekleştirmektedir. Elektronik gözetim en yaygın olarak sosyal medya araçlarıyla ilişkilendirilmektedir. Sosyal ağlarda diğer bireylerin kişisel bilgilerine erişim, kullanıcıların çevrimiçi ve çevrimdışı davranışlarını anlamalarına yardımcı olmakta ve aşırı iletişim teknolojisi kullanımını teşvik etmektedir (Kietzmann ve Angell, 2010: 136). Bu durum, sosyal ağ kullanımındaki motivasyonları artırmakta ve yeni ihtiyaçlar ortaya çıkarmaktadır; bu ihtiyaçlar arasında başkaları hakkında bilgi edinme, kolaylık ve görüş ifade etme yer almaktadır. Ayrıca, bu araçlar, bilgileri merkeze göndererek azınlığı izleme imkânı sunmakta ve toplanan bilgiler daha sonra kullanılmak üzere kaydedilmektedir. Sosyal medyada oluşturulan içerikler, kullanıcıların paylaşımları, beğenileri, yorumları ve videoları, platform sahipleri tarafından saklanmakta ve gerektiğinde markalarla işbirlikleri için kullanılmaktadır. Bu durum, bireylerin sohbetleri sırasında ihtiyaç duydukları veya satın almak istedikleri ürünlere ilişkin reklamlara maruz kalmalarına yol açmaktadır. Sosyal medya, bireylerin zevk ve eğlence ihtiyaçlarını karşılarken, bilgi edinme, kendini tanıtmak, itibar oluşturma ve boş zaman değerlendirme gibi farklı ihtiyaçlara da hizmet etmektedir (Sabahçı, 2023: 122).

3.3 Panoptikon ve İktidarın Gözü

Gözetleme, bir kişinin ya da grubun kendi bilgisi olmadan izlenmesi anlamına gelir. Tarih boyunca farklı yöntemlerle gerçekleştirilen gözetleme, teknolojik gelişmelerle daha kolay ve yaygın hale gelmiştir. Bu durum, gözetimi iktidarların önemli bir aracı haline getirmiştir. Foucault'nun çalışmaları, gözetimi yalnızca örgütler bazında değil, toplum genelinde disipliner bir yapı bağlamında ele almaktadır. Foucault'ya göre, modern toplum, 'disipliner' bir toplum yapısına sahiptir ve gözetim, sosyal teoride giderek daha önemli bir kavram olmuştur (Demir, 2017: 61).

Bu toplumda iktidar teknikleri ve stratejileri her zaman var olmuştur ve etkileri sosyal hayatın dokusuna yayılmıştır. Foucault, gözetimi hapishanelerden yola çıkarak ele almıştır. Cezalandırma, hapishanelerle yasal olarak meşrulaşsa da modern toplumda suçluların sadece krala değil, tüm topluma başkaldırdığını belirtir. Bu başkaldırı, iktidarın oluşturduğu 'normallik'e karşı bir duruş sergilemiştir. Sonuç olarak, suçlunun cezalandırılması, hükümrânın intikamından

ziyade toplumun kendini savunması haline gelmiştir. Disiplinci iktidarın hedefi, bireylerin iktidar için etkin performansa ulaşma çabalarını doğal bir sonuç olarak, toplumsal yapıya nüfuz eden hafif ve hızlı bir gözetleme sistemi aracılığıyla gerçekleştirmektir (Mathew, 2020: 15). Bu bağlamda, iktidar hiçbir kurumla özdeşleştirilemez çünkü her kurumda üretilebilmektedir. Foucault, modern iktidar anlayışını Bentham'ın Panoptikon metaforu ile açıklamıştır; bu, toplumun siyasi teknolojisi ve hapisane kavramlarının kesiştiği bir imgedir. Panoptikon, otomatik olarak işleyen ve sürekli izlenebilirlik sağlayan bir sisteme işaret eder. Bentham'ın Panoptikonu, bir gözetim mimarisi olarak, çevresinde halkasal binalar ve merkezi bir kule içermektedir. Kuledeki tek bir gözetmen, çevredeki hücreleri sürekli olarak izleyebilirken, hücre sakinleri bu gözetimi göremez. Amaç, mahkûmların sürekli izleniyor olma hissine kapılmasını sağlamak ve bu düşünceyle kendi kendilerini denetlemelerine yol açmaktır (Nemorin, 2017: 242). Bu durum, gözetimin içselleştirilmesine ve bireylerin kendi üzerlerinde sürekli bir kontrol mekanizması geliştirmesine neden olur. Böylece, gözetim ve iktidar ilişkisi görünmez bir baskı oluşturur, tüm bireylerin kendi kendini gözlem altında tutmasına yol açar. Foucault'ya göre, bu tür gözetim, kötü niyetli bir yapıdadır. Geriden gelen ışık, çevredeki binaların içindeki silüetleri ortaya çıkarır ve her oyuncunun tamamen bireyselleştiği bir durum yaratır. Bu düzenleme, sürekli görünürlük sağlayarak gözlem yapmayı kolaylaştırır. Hücre ilkesinin işlevleri-kapatma, ışıksız bırakma ve saklama- ters yüz edilmiştir. Sadece kapatma işlevi korunurken, diğer ikisi kaldırılmıştır. Tam ışık altında olmanın ve bir gözetmenin bakışının, koruyucu olan karanlıktan daha çok etkileyici olduğu ifade edilmektedir. Foucault'ya göre, birey artık pastoral ilginin nesnesidir. Hem Bentham hem de Foucault için gözetlemenin insan üzerindeki etkisi açıktır (Mallan, 2015: 147; Manokha, 2018: 7).

Bireyin kendi grubu tarafından gözetlenebilmesi, o bireyin grup üyesi olmasına bağlıdır. 19. yüzyılda oluşan kurumlarda ise birey, grup üyesi olarak değil, bağımsız bir birey olarak var olur ve kurumsal grubu oluşturur. Okul, hastane veya hapisane gibi yerler, bireyleri grup olarak değil, bireysel olarak ele alarak işlemektedir. Bu durum, gözetleme ile grup olma arasında temel bir fark bulunduğunu gösterir. Foucault, panoptizmi toplumun temel özelliklerinden biri olarak tanımlar (Balcı ve Kocaman, 2021: 43). Bu, bireylerin kişisel ve sürekli

gözetim altında ıslah edilmesi ve kurallar doğrultusunda dönüştürülmesiyle ilişkilidir ve bireylere uygulanan bir iktidar biçimidir. Foucault, Bentham'ın Panoptikon teorisine referansla, bireylerin her yerde mevcut olan bir iktidarın nesnesi haline geldiğini belirtir. Panoptikonda mahkûmlar, görünür olsalar da kendi durumlarını bilemezler; bu, onları tam bir izleme ve kontrol altına alan bir tuzağa dönüştürür (Apalı, 2021: 297). Panoptikon, tutuklular üzerinde iktidarın otomatik işleyişini sağlayan sürekli bir görünürlük yaratarak disipliner gücün etkilerini üretir. Bu yapı, bireyleri iyi davranmaya, çalışmaya veya tedaviye uymaya zorlamadan, kontrol ve itaati mekanik olarak sağlar. Foucault, Panoptizmi analiz ederek, bireylerin günlük yaşamları ve bedenleri üzerindeki kurumsal etkileri vurgulamaktadır. Bu bağlamda, disipliner iktidar bireyleri uysal hale getirerek, görünmez bir kontrol mekanizması oluşturur. Foucault'ya göre, hapishanenin etkisi, 19. yüzyılda ortaya çıkan kapatma sistemlerinin sembolik bir yansımasıdır (Tırpan ve Akın, 2023: 219).

Hapishane, toplumsal panoptizmin bir parçası olarak, gerçek anlamda ekonomik, cezalandırıcı veya ıslah edici olmaktan ziyade sembolik bir işlev taşır. Hapishane, toplumun ters yüz edilmiş bir görüntüsü ve bir tehdit imgesi oluşturur; bu sayede hem kendini diğer kurumlardan ayırır hem de sadece suç işleyenler için geçerli olduğuna dair bir algı yaratır. Bentham, 18. yüzyılda Paris'teki bir askeri okuldan esinlenerek Panoptikon modelini oluşturmuştur. Bu fikir daha önce var olsa da Bentham onu gerçek anlamda tanımlayıp ifade etmiştir. Gözetleme sorunlarını çözmek için uygun bir iktidar teknolojisi geliştirmiştir. Bentham, bu modeli sadece hapishaneler için değil, okullar, fabrikalar, tımarhaneler ve yoksul barınakları gibi birçok kuruma da önermiştir (Basmacı, 2024: 239). Sonuç olarak, disipliner iktidar altında kurulan her yapıda bir hiyerarşik gözetim sistemi bulunmaktadır; bu mekânlar fiziksel olarak incelikli tasarımlara sahiptir. Foucault'ya göre, Panoptikon, bireyi görünürlük tuzağına hapseden ve belirsizliği itaate dönüştüren bir toplum ve iktidar türünün ütopyasıdır. Disipline edici bir ağ yapısını temsil eden Panoptikon, modern toplumda hâkim olan panoptisizm ile ilişkilendirilmektedir (DeMoya ve Pallud, 2020: 958). Bu düzen, suçluların harekete geçmesini beklemek yerine, bireylerin hayatını tasnif edip, kurallara uyup uymadığını denetleyerek onların davranışlarını belirler. 17. yüzyıla kadar, toplumsal düzene uyum sağlamayan bireylere kanlı ve zalim cezalar

uygulanırken, Bentham Panoptikon ile görünmez bir iktidar modelini ortaya koymuştur. Bu model, insanları gözetleyerek sosyal denetimi gerçekleştirir. Ergüden, hapishane ve ceza kavramlarını eleştirir; hapis cezasının suçları önlemede etkili olmadığını savunur. Ceza ve hapishane konseptleri rasyonel ve sistematik olarak ele alınmasına rağmen, hapishanenin düzeni, içerdiği yoğun şiddeti ifade eder. Bedeni bir mekâna kapatmak, kişinin uzam ve zaman üzerindeki kontrolünü sağlayarak bir tür şiddet oluşturur (Ndahinda ve Bosman, 2014 25).

Hapishane, denetim ve gözetim alanıdır, mimari yapısıyla söz konusu olan otoriteyi pekiştirir. Foucault, Bentham'ın Panoptikon modelinin, Rousseau'nun açık toplum fikriyle ironik bir bağlantı içinde olduğunu ifade eder. Panoptikona göre her gözetmen bir yoldaş iken, Foucault bu durumu tersine çevirerek her gözetmen bir yoldaş olur görüşünü savunur. Foucault, Rousseau ve Bentham arasında ilişkisiz bir bağ kurarak, Rousseau'nun ideal toplum düşüncesinin tersine çevrilebileceğini ve bunun bir tehdit olabileceğini öne sürer. Foucault'nun hapishane incelemesi, modern bir iktidar biçimi ile siyasi iktidarsızlığa dair bir çalışma olarak tanımlanır. Panoptikon hem bir mimari form hem de insanların zihinleri üzerinde iktidar uygulamanın bir yolu olarak görülür (Keshet, 2020: 2). Bu bağlamda, Bentham'ın iktidarın görünürlüğü ve aynı zamanda varlığının kanıtlanamazlığı ilkesinin saklı olduğu belirtilir; yani iktidar, mahkûmun sürekli gözlemlendiği merkezi kule aracılığıyla görünür hale gelir. Tutuklu, sürekli olarak gözlenip gözlenmediğini bilmeyecek ve bu belirsizlik nedeniyle şüphe içerisinde kalacaktır. Gözlenen bireyler, gözleyen ne zaman devrede olduğunu bilemeyeceklerinden, davranışlarını sınırlandıracak ve sürekli bir gözetim hissi yaşayacaklardır. Bu durum, bireylerin kontrol ve denetim altında kalmalarına neden olmaktadır (Şahnagil, 2023: 18).

3.4 Panoptikon, Snoptikon ve Omniptikon

Gözetim ve bilgi toplama eylemlerine olan ilgi, panoptikon kavramı üzerinden artış göstermiştir. Bu kavram, Jeremy Bentham'ın fikirleriyle ilişkilendirilmekte ve Foucault'un görünmeden gözetim (panopticism) teorisiyle modern gözetimin açıklanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Panoptikon,

sosyal kontrolün önemli bir biçimi olarak, gözetim metaforlarının en yaygın olanlarından biridir (Uzak, 2022: 112).

Panoptikon gözetimi, izlenme potansiyeline dayanan hiyerarşik bir gözetim şeklidir. Gözlemci, gözetlenen kişilerden gizli kalırken, gözetim devlet ajansları aracılığıyla tek yönlü olarak uygulanır. Panoptikon gözetiminin ana noktaları şunlardır: gözlemci görünmez; gözetlenen sık sık görünür hale getirilebilir, gözetim basit ve otomatikleştirilebilir; gözlemcinin kimliği önemsizdir ve dolayısıyla insan davranışları hakkında verilerin sistematik olarak toplanmasına olanak tanır. Bu yönleriyle panoptikon, insan davranışları üzerine araştırmalar için etkili bir yöntemdir (Toku ve Bilbil, 2022: 145). Panoptikon, gözetim yapısında gözetlenen bireyin önemli olduğu, gözetleyen kimliğinin ise anonim kalabileceği bir anlayıştır. Bu sistem, bireylerin günlük yaşamlarına, davranışlarına ve tepkilerine dair fikirler sunarak insan davranışları üzerine araştırmalarda bir teknik olarak kullanılabilir. Ayrıca, panoptikon, davranışların herkes tarafından anlaşılır ve otomatikleştirilmiş bir şekilde aktarılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, panoptikonla ilgili bilgilerin sade, açık ve anlaşılır olması gerektiği vurgulanmaktadır (Kazancı, 2023: 387).

Katoptikon, gözetim toplumu ile ilişkilendirilen bir kavramdır ve Panoptikon'dan farklı bir yapıya sahiptir. Katoptikon'daki gözetim kulesi, aynalardan oluşan bir kule ile temsil edilir. Bu terim, ışık ve görüntü yansıtan sistem anlamına gelen Catoptrics kelimesinden türemiştir. Katoptikon gözetiminin iki ana özelliği vardır: bireyler arasında statü farklılıkları yoktur, bu nedenle eşitsizlik doğmaz; ayrıca, bu gözetim biçimi tamamen açık ve şeffaf bir yapıya sahiptir. Katoptikon, gözetimi daha esnek ve akışkan hale getiren iki temel özellik taşımaktadır: Şeffaf Toplum ve Sosyal Gözetim Eşitliği. Bu tür gözetim, herkesin birbirini izleyebilmesi ve iletişim kurabilmesi imkânı sağlar; bu da gözetleme kulesinde izleyenlerin olmadığı bir durumu ifade eder ve katoptikon gözetimi, geleneksel panoptikon modeline kıyasla daha açık, şeffaf ve eşit bir gözetim anlayışı sunar (Stoycheff ve ark., 2019: 606). Bu değişim, iletişimin kısıtlandığı ve hiyerarşik baskının bulunduğu panoptikon gözetiminden farklılık gösterir. Gözetimle ilgili bir kavram olan sousveillance, Steve Mann tarafından tanımlanmış olup, modern teknolojik toplumda herkesin birey veya olayların video ve fotoğraflarını alabilmesi durumunu ifade eder. Bu kavram, alttan gözetim

veya tersten gözetim olarak da bilinir ve kamusal ile özel alan arasındaki ayrımın giderek ortadan kalkma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Mann ve Ferenbok (2013: 22) çalışmalarında kamusal alanlarda kayıtların alınması ve giyilebilir video kayıt cihazlarının deneyimleri paylaşmışlardır. Steve Mann, giyilebilir teknolojilerin öncülerinden biri olarak 1970'lerin sonunda dijital cam gözlükler üzerinde çalışmaya başlamış ve bu gözlüklerin takan kişinin bakış açısını kaydedebilme yeteneği bulunmaktaydı. Mann'ın gözetim konusuna olan ilgisi, sousveillance (alttan gözetim) kavramının oluşmasına yol açmıştır. Bu durum, gözetim toplumlarının sadece merkezi bir kontrolle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda giyilebilir teknolojiler, sosyal medya ve yeni iletişim araçları gibi dijital iletişim araçlarının gözetim sistemlerini genişlettiğini ve yeni gözetim biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olduğunu göstermektedir.

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle gözetim kavramı evrilmiş ve yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan biri, Thomas Mathiesen'in tanımladığı "sinoptikon"dur. Sinoptikon, Foucault'un panoptikonundan farklı olarak, çok sayıda kişinin az sayıda bireyi izlediği bir durumu ifade eder. Araştırmacılar, çağdaş medya teknolojileriyle bu tür gözetim ilişkisinin daha iyi anlaşıldığını belirtmektedir (Hinde ve Ophoff, 2020: 17). Mathiesen (2017: 50), Foucault'nun çalışmalarıyla ilgili önemli bir gelişmeyi, özellikle de panoptikon tarzı gözetimin genişlemesini tartışır. Panoptikonla tezat oluşturan ve çoğunluğun azınlığı gözlemlemesine izin veren "sinoptikon" kavramını ortaya atar. Bu bağlamda, medya izleyicileri (çoğunluk) medyada tasvir edilen bireyleri veya belirli grupları (azınlık) izler ve takip eder. Sinoptikon örnekleri arasında The Truman Show gibi filmler ve Survivor gibi çoğunluğun azınlığı, genellikle zevk ve eğlence için gözlemlediği ve bu gözlemin gönüllü doğasını vurgulayan TV programları yer alır. Sosyal medyanın yaygınlığı, gözetimin mekân ve zaman bağımsız bir şekilde gerçekleşmesine yol açarak, omniptikon kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu kavram, bireylerin rızasına dayalı, eğlence odaklı bir gözlem biçimini temsil eder (Lavoie, 2011).

Mathiesen (2017: 46), Michel Foucault'nun çağdaş gözetim teorisine yaptığı önemli katkıları kabul eder ancak Foucault'nun Panopticon kavramının yeniden değerlendirilmesini savunur. Mathiesen, Foucault'nun çerçevesinde azınlıkların çoğunluğu denetlediğini ve çoğunluğun da izlendiğinin farkında

olması nedeniyle davranışlarını kendi kendine düzenlediğini ileri sürer. Ancak Mathiesen, Foucault'nun yalnızca kendi zamanının teknolojisine odaklandığını ve özellikle "Sinopticism" kavramı olmak üzere modern iletişim yeniliklerini göz ardı ettiğini belirtir. Foucault'nun, azınlıkların geniş kitleleri gözetleme ve etkileme olanağı sağlamada kitle iletişim araçlarının, özellikle televizyonun muazzam gücünü fark edemediğini vurgular. Mathiesen, modern kapitalist iktidar biçimlerinde ruh ve bedenin kontrolünün bir bütün olduğunu savunur. Sözde-demokratik kapitalist toplumlarda ruhun kontrolü, otokontrol yöntemiyle kendini kontrol eden bir insan tipi yaratmayı hedefler. Bu insan tipi, sorgulamadan kabul eden bireylerdir ve Mathiesen, bu dönüşümün Panoptikon yerine Sinoptikon aracılığıyla gerçekleştiğini iddia eder. Mathiesen, Panoptikon teriminin modern gözetim sistemlerini açıklamakta yetersiz olduğunu savunarak "Syn" (eş zamanlı) ve "optic" (görme) kelimelerinden türettiği Sinoptikon kavramını ortaya koymuştur. Sinoptikon yaklaşımı, Panoptikondan farklı olarak, kitle iletişim araçları sayesinde çoğunluğun azınlığı izleyebildiğini ve onlara hayranlık duyarak kendileriyle özdeşleştiğini belirtmektedir. Bu durum, kitle iletişim araçlarını kullanan çoğunluğun, seçilmiş ünlüleri takip ederek mevcut sistemin normlarına uygun bir şekilde 'normalleşmesine' yol açmaktadır. Foucault'nun Panoptikon modeli, Mathiesen'e (2000: 172) göre, disiplin sağlamak amacıyla teknik bir sorunun çözümü olarak görülmektedir. Bu model, gözetim toplumu kavramını ortaya çıkararak, modern toplumun bir gösteri toplumu değil, sürekli gözetim altında olan bir yapı olduğunu vurgular. İnsanlar, iktidar tarafından oluşturulan Panoptik bir makinenin içinde yer almakta ve mevcut sistemin normlarına uygun şekilde normalleştirilmektedir. Bu süreçte, bireylerin disipline edilmesi ve öznelliklerinin şekillenmesi, Panoptikon'un normalleştiren bakış açısıyla gerçekleşmektedir. Mathiesen'in Sinoptikon modeline göre, modern çağda beden ve ruhların normalleştirilmesinde kitle iletişim araçlarının, özellikle televizyonun büyük bir etkisi vardır. Televizyon, aynı anda milyonları bir araya getirerek azınlıkları takip etme ve onlara hayranlık duyma gücüne sahiptir. Günümüzde iletişim ve bilgi teknolojileri sayesinde, izleyiciler azınlıkları izlerken, azınlıklar da çoğunluğu görebilmektedir. Mathiesen (2013: 177), panoptik ve sinoptik yaklaşımları anlamanın kitle iletişim araçlarının gelişimini incelemeyi gerektirdiğini savunur. Foucault, 1750 ile 1830 yılları arasında ortaya çıkan modern hapishaneleri disiplin toplumu bağlamında bir çıkış noktası olarak

görmüştür. Benzer şekilde, bu dönem basılı kitapların yükselişiyle birlikte ortaya çıkan ilk kitle iletişim araçları dalgasını işaret eder. Gazeteler 1700'lerde yayılmaya başlasa da 1830'lar özellikle önemliydi çünkü kitle iletişim araçları, Benjamin Day'ın 1833'te New York Times'ı kurmasıyla ABD'de yeni bir önem seviyesine ulaştı. 1833'te gazete satışı 3 binden 30 bine yükselmiştir, bu artış bilimsel ve teknik gelişmelerle paralel seyretmiştir. Buharlı gemi ve trenin icadı, gazete dağıtımını ve haber alışverişini hızlandırmış, iletişimdeki gelişmelerin yanında vatandaşların politik rolünün değişmesi, orta sınıfın büyümesi ve ticaretin genişlemesi de etkili olmuştur (Akt. Hendricks ve ark., 2019: 8).

Mathiesen (2017: 44), Panoptikon ve Sinoptikon'un birlikte işleyen iktidar aygıtları olduğunu ve bu aygıtların amacının sözde-demokratik kapitalist toplumlarda bireyler üzerindeki kontrol ve disiplini sağlamak olduğunu belirtmektedir. Panoptisizm ve Sinoptisizm'in, günümüz toplumlarını "İzleyiciler Toplumu" haline getirdiğini vurgular. Araştırmasında, bu iki modelin ilişkisini, gelişimsel paralelliklerini ve karşılıklı fonksiyonlarını incelemiş ve modern çağda düşünme şeklimizin kontrolünün kitle iletişim araçları ve Sinoptikon tarafından sağlandığını savunmuştur. Panoptikon ve Sinoptikon arasındaki paralellikleri şu şekilde sıralanmaktadır (Doyle, 2011: 290):

- Her iki kavram 1800'lü yıllarda ortaya çıkmış ve 2000'li yıllarda gelişmeye devam etmiştir.
- Antik dönemlerden itibaren güç araçları olarak işlev görmüşlerdir; Panoptikon uzlaşma ve vergi kayıtlarıyla, Sinoptikon ise güçlülerin düzenlediği gösteri ve merasimlerle ilişkilidir.
- 20. yüzyılda teknolojik olarak iyileştirilmişlerdir.
- Her iki sistem derin bir etkileşim içindedir ve örneğin erken dönem hapisane mabetlerinde birlikte işler; rahipler Panoptik mantıkla mahkûmları görebilirken, mahkûmlar yalnızca rahibi görmektedirler.

Mathiesen'e (2013: 184) göre, Orwell'in tele-ekranı iki yönlü çalışarak izleyicilerin program izlerken aynı zamanda izlendiği bir ortam yaratır. Reklam verenler ve şirketler, izleyicilerin alışveriş alışkanlıklarını gözlemleyerek hangi programları izlediklerini kaydederler. Mathiesen Panoptikon'un insanların davranışları üzerinde etkili olduğunu, ancak ruhlarına dokunamadığını savunur.

Bu, McCarthyizm döneminde olduğu gibi, insanların davranışlarında temkinli olmaya yönelmesine neden olsa da ruhsal etki kitle iletişim araçlarına aittir.

Omniptikon'da, insanlar birbirlerini sürekli izleyebilmekte ve bu süreçte görünür olmaktan haz duymaktadırlar. Jeffrey Rosen, bu durumu, herkesin birbirini her an ve her yerden gözetlemesi olarak tanımlamıştır. Dijitalleşme ve pandeminin etkisiyle, sosyal medya alanları bireysel rızaya dayalı anlık gözetim için kişisel verilerin kullanıldığı omniptikon gözetim şeklinin bir parçası haline gelmiştir. Dijital platformlar, analog iletişim araçlarına kıyasla daha hızlı ve fonksiyonel olmaları nedeniyle kullanıcılar için kolaylık ve esneklik sunmakta; bu durum, gözetim toplumunun yapısını değiştirerek panoptikon sistemden süperpanoptikon yapılarına geçişte önemli adımlar atmaktadır (Yılmaz, 2023: 210). Gözetim teknolojisi ile ilgili süperpanoptikon kavramı, Mark Poster tarafından geliştirilen post-panoptik fikirlerden biridir. Foucault'un eserlerinden yola çıkarak, Poster, bilgisayar destekli veri tabanlarıyla kurumsal ve ticari elektronik dosya tutma uygulamalarının devletin izleme kapasitesini artırdığını vurgulamaktadır (Kavut, 2023: 23). Bu durum, zaman ve mekân bağımsız bir gözetim anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Emanuel Dimas de Melo Pimenta, 2008'de yayınladığı "The Low Power Society" kitabında gözetim ve kontrol kavramlarına odaklanmış, Bentham, Foucault ve Mathiesen'in yaklaşımlarını ele alarak modern gözetime yeni bir bakış açısı sunmuştur. Pimenta, gözetim üzerine mevcut literatürü inceleyerek, mimari nitelikteki gözetimle ilgili ilk çalışmanın Jeremy Bentham değil, Tommaso Campanella tarafından 1602'de kaleme alındığını iddia etmiştir. Campanella'nın "The City of the Sun" adlı eserinde, bir şehri ideal bir hapisane olarak tasvir ettiğini belirtmiştir. Jeremy Bentham, 1787'de yazdığı mektuplarında mimari gözetimi ele almıştır (Pimenta ve ark., 2013: 701).

Campanella'nın tasvir ettiği şehirde barış ve sevgi özerk bir yapıya sahiptir (Yandım, 2022: 360). Bu şehir, üç amirin yönetiminde çoklu halkalardan oluşur: Birincisi "İktidar" ve gözetimle ilgilenirken, ikincisi "Bilgi" çeşitli sanat, bilim ve eğitim faaliyetlerine yöneliktir. Üçüncüsü ise "Sevgi" olup, insanın kendini yeniden üretme sürecini yönetir ve bu süreçte fiziksel özelliklerin seçim kriterlerini belirler. "Hayali şehir, The City of the Sun" adlı eserinde, mülkiyetin olmadığı ve toplum üzerinde sıkı bir kontrolün bulunduğu bir yapı tasvir edilmektedir. Müzik dinleme izni yalnızca kadınlara ve bazen çocuklara

verilmekte, gençler 40 yaş üstü bireylere hizmet etmek zorundadır. Yemek zamanlarında ses çıkarmak yasak olup, doktorlar aşçılara kısıtlamalar getirmektedir. Cinsel ilişkiler için izin, sadece 19 yaş ve üzeri kadınlara, 21 yaş ve üzeri erkeklerle tanınmaktadır; bu sınırları aşanlara ceza verilmektedir. Ayrıca, yeni doğanların isimleri bir genel direktör tarafından belirlenmektedir. City of the Sun'da, bireylerin düzenli olarak günah çıkarması ve itiraf etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Pimenta ve ark. (2013: 706), bu uygulamanın şehirde yaşayanların düşüncelerinin kontrol altında tutulmasına yardımcı olduğunu belirtir. Şehrin mimarisi, gözetim ve kontrol süreçlerini desteklemek amacıyla tasarlanmıştır. Bu kitap yazıldıktan yaklaşık 300 yıl sonra, Bentham'ın Rusya'daki mektupları ve Foucault'un Hapishanelerin Doğuşu adlı eseri yayımlanmış ve tartışılmıştır. Pimenta, Campanella'nın "Güneş Şehri" ile Jeremy Bentham'ın Panoptikon'unu karşılaştırır ve Campanella'nın eserinin bir hapishane biçiminde mükemmel bir şehir sunduğunu, Bentham'ın hapishanesinin ise ideal bir toplum yaratmak ve şekillendirmek için bir model işlevi gördüğünü belirtir. Pimenta, Bentham'ın mektuplarındaki kavramların, özellikle zihin üzerindeki zihinsel gücün yeni yöntemi ve görünmeden gözetleme ve gözleminin belirsizliği kavramlarının önemini vurgular. Pimenta, Bentham'ın altıncı mektubunda müfettişin görünürdeki her yerde bulunması kavramını ele alarak, Panopticon kavramını yalnızlık durumu olarak vurgular. Pimenta'ya göre, Panopticon'un mimari tasarımı, bireylerin sürekli olarak izole bir şekilde izlenmesiyle sonuçlanır. Bu yalnızlık hissinin, özellikle milyonlarca insanın giderek daha fazla izole edildiği ve yapay zekâ sistemleri tarafından yakalama, tanımlama ve veri işleme yoluyla sürekli incelemeye tabi tutulduğu siber uzay bağlamında, 21. yüzyılın başlarında karakteristik olduğunu öne sürer. Pimenta, Panoptikon teriminin kökenini, Yunancada her şeyi gören anlamına gelen Yunan mitolojisindeki Argus Panoptes ile ilişkilendirerek tartışır. Argus, her şeyi gören ama görünmeyen yüz gözlü bir dev olarak tasvir edilir. Mitolojinin farklı versiyonları, onu her yönü gören bir göze veya dört göze sahip olarak tanımlar (Bozoğlu, 2018: 265).

Pimenta, bu örnekleri yaygın gözetim kavramını göstermek için kullanır ve Panoptikon'un kökünün Panoptes'ten kaynaklandığını vurgulayarak gözetimde her yerde bulunma fikrini vurgular. Pimenta, gözetim anlayışlarını inceleyerek,

Thomas Mathiesen'in Sinoptikon yaklaşımını Bentham'ın Panoptikon'una karşı geliştirdiğini savunmuştur. Sinoptikon'da, medya aracılığıyla çoğunluğun azınlığı izlediği ve ona hayran olduğu, bu azınlığın ise çoğunluk üzerindeki düşünce gücünü kurduğu belirtilmektedir. Pimenta ayrıca, azınlığın çoğunluğu izleyerek iktidar kurduğu Panoptikon yaklaşımına Omnioptikon'un da ekleneceğini öne sürmektedir. Pimenta, omnipresence (her yerde bulunma) ve opticon (gözetlemek) kelimelerinin birleşiminden Omnioptikon terimini türetmiştir. Bu terim, herkesin herkesi kontrol ettiği bir durumu tanımlar. Pimenta, Omnioptikon'u, Panoptikon ve Sinoptikon etkilerinin birleşimi olarak tanımlarken, bunun yanı sıra, herkesin birbirini kontrol ettiği bir sistemde izlemenin belirli bir çerçeveye entegre edildiğini vurgulamaktadır. Pimenta ve ark. (2013: 707), günümüzdeki hiper-iletişimsel küresel ağın, gerçek zamanlı yapısını vurgulamaktadır. Özellikle sosyal medya, özellikle Twitter üzerinden paylaşılan mesajların yüzeysel kalma eğiliminde olduğunu belirtir. Ayrıca, devlet kurumları tarafından bu mesajların düzenli olarak toplandığını, insanların kendi idollerini hakkında bilgi aradığını ve internet araçlarıyla bu kişilerin yaşam alanlarının görülebildiğini ifade eder. Bireylerin sosyal medya platformları aracılığıyla yüzeysel bilginin değiş tokuşunu yapma imkânı bulduğunu dile getirir. Akıllı telefonlar aracılığıyla kullanılan sanal gözetim programları, dinleme cihazları ve yer belirleme teknolojileri, çocukların sürekli kontrol edilmesine olanak tanımaktadır. Bu araçlarla ebeveynler, çocuklarının konumlarını, internet aktivitelerini ve iletişimlerini takip edebilmektedirler. Ancak bu durum, çocukların özgürlüklerini önemli ölçüde kısıtlayarak onları gerçek birer mahkûm haline getirmektedir (Van Gramberg ve ark., 2014: 2338). Pimenta, böyle bir ortamda yetişen çocukların özgürlüğün anlamını kavrayamadığını belirtmektedir. Ayrıca, Sinoptikon dünyasında izleyicilerin, idollerini hakkında erişim sağladığı bilgilerin çoğunun sahte olduğunu ve sanal bir maske işlevi gördüğünü vurgulamaktadır. Omnioptikon'un ortaya çıkması, Panoptikon ve Sinoptikon fenomenlerinin birlikte hareket etmesiyle birlikte, bireylerin kişisel röntgencilik, kontrol ve narsisizme yönelmesini ifade eder. Bugün gözetim sistemleri, insanların evlerine kadar uzanarak mahremiyetlerini ihlal etmektedir, genellikle güvenlik gerekçesiyle. Pimenta'nın Omnioptikon yaklaşımının ana fikri, bireylerin gözetim sistemlerindeki konumudur; milyonlarca insan gönüllü olarak bu sistemleri kullanmakta, kişisel bilgilerini sosyal medyada paylaşmakta ve diğerlerini gözlemleyerek veriler

paylaşmaktadır. Günümüzde gözetim, yalnızca mahremiyet sorunlarıyla sınırlı kalmamalıdır; bireylerin özel yaşamlarının korunması elbette önemlidir, ancak bu odaklanma diğer kritik meseleleri göz ardı etmektedir. Örneğin, demokrasi ve ifade özgürlüğü, gözetim sistemlerinin etkili olduğu toplumlarda önemli sorunlardır (Pimenta ve ark., 2013: 704).

Pimenta ve ark. (2013: 706), iktidarı kontrol olarak tanımlamakta ve bilginin akışındaki asimetrilere işaret etmektedir; bilgi ilişkileri simetrik olduğunda iktidarın kaybolacağını savunmaktadır. Pimenta'nın bahsettiği Omnioptik toplum ise, bu büyük ölçekli mikro-asimetrik yapının bir sonucudur. Bilgi akışının simetrik olduğu yanılması, demokratik ruhun güçlendiği düşüncesini beraberinde getirmektedir. Pimenta, yeni gözetim sistemlerinin kurulmasında kullanılan söylemin, bu araçların demokrasiyi ve bireysel hakları güçlendireceği şeklinde olduğunu belirtmektedir. Ancak bu söylemler, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmak yerine, güven duygusunu zayıflatmakta ve ifade özgürlüğünü azaltmaktadır.

Mark Poster'ın (1990: 75) süperpanoptikon kavramı, gözetim teknolojisinin mekândan bağımsızlaşmasını vurgulamaktadır. Veri tabanları, bu kavramın temel unsurlarını oluşturarak çağdaş gözetim teorilerine katkı sağlamaktadır. Süperpanoptikon, panoptikon, sinoptikon ve omniptikon gibi gözetim kavramlarını bir araya getirerek, bireylerin her yerde birbirlerini gözetleyebilmesine olanak tanıyan bir yapı sunar. Bu bağlamda, azınlığın çoğunluğu, çoğunluğun azınlığı ve herkesin herkesi izlemesi mümkün hale gelmektedir. Süperpanoptikon'un gözetim yapısı iki ana yöntemle gerçekleştirilir. İlk olarak, kapsamlı veri tabanları aracılığıyla otoriteler, bireylerin bilgilerini ve konumlarını takip ederek toplumda öz eleştiri ve farkındalık oluşturur. İkinci olarak, otoritelerin, bireylerin kişisel bilgilerini ve aktivitelerini kayıt altına alması, bu verilerin kurumlarca kullanılabilmesini sağlar; böylece ihtiyaç duyulduğunda bireyleri tanımlama ve kontrol etme gücü elde edilir. Süperpanoptikon sistemi, geleneksel merkezi gözetim araçlarının yerini alarak bireylerin video gözetim sistemleriyle izlenmesini sağlar (Gekker ve Hind, 2020: 1415). Son on yılda bu sistemler, suç oranlarını azaltma ve terörle mücadelede önemli bir artış göstermiştir, aynı zamanda trafik analizi, sağlık hizmetleri, kamusal güvenlik, vahşi yaşam izleme gibi çeşitli alanlarda uygulanmaktadır. Bu

dönüşüm, insanları gözetleyenlerin gereksinimini azaltarak, panoptikon yapıları ve yapay zekâ tekniklerinin entegrasyonu ile gerçekleşmektedir. Süperpanoptikon sistemleri, bireylerin güvenliği, sağlık hizmetleri, trafik analizi ve hava durumu raporları gibi ölçeklenebilir uygulamalarda kullanıma sunulmaktadır. Gözetim çalışmaları, enformasyon teknolojilerindeki ilerlemelerle sosyal bilimlerde önemli bir konu haline gelmiştir. Kalaman (2019: 582), enformasyon teknolojilerini, bilginin insan ve bilgisayarlar tarafından elektronik ortamda yeniden yapılandırılması ve kullanımını içerecek şekilde tanımlamaktadır. Bu teknolojiler, bilginin kayıt altına alınması ve taşınmasında kolaylık sağlarken, gözetim süreçlerine de katkıda bulunmaktadır. Sanayi sonrası toplumda, gözetim bireylerin günlük yaşamında daha belirgin bir yer edinmiştir. Gözetim üzerine yapılan çalışmaların büyük bir kısmı, Foucault'nun etkisi altında şekillenmiştir. Enformasyon teknolojilerinin gözetimin ana itici gücü olarak kabul edildiği bu bağlamda, Foucault'nun Bentham'dan esinlendiği Panoptikon yaklaşımı modern gözetim anlayışına entegre edilmiştir (Poster ve Aronowitz, 2013: 53).

Mark Poster, 1990 tarihli "The Mode of Information. Post-Structuralism and Social Contexts" adlı eserinde, gözetimi açıklamak için Süperpanoptikon kavramını geliştirmiştir. Poster, modern gözetim anlayışının Foucault'un Panoptikon modeline yeterince açıklık getirmediğini öne sürerek, enformasyon teknolojilerini bu modele ekleyerek Süperpanoptikon kavramını geliştirmiştir. Poster'e göre, gözetim prensipleri, Bentham'ın Panoptikon hapisanesinin ötesine geçmiştir. Bugünün iletişim sistemleri ve veri tabanları, gözlemlenmeyen ve fiziksel sınırlara sahip olmayan bir gözetim biçimi oluşturarak, Foucault'nun tanımladığı gözetim kavramını yeniden şekillendirmektedir. Bu durum, gözetimin artık duvarsız, penceresiz ve gözetleme kulesiz bir hali almasına yol açmıştır. Günümüzde bireyler, bilgisayarlar ve akıllı telefonlar gibi enformasyon teknolojileri sayesinde her yerde gözetim altındadır. Poster'ın belirttiği gibi, bu gözetim mekanizması bireylerin rızasıyla, özellikle evleri gibi özel alanlarda dahi sürekli olarak işlemektedir (Poster, 1990: 73).

Bauman'a (2013: 170) göre Süperpanoptikon, Panoptikon'un yalnızca kullanımındaki bir farktır; burada gözetim altındakiler, veriyi gönüllü olarak sağlayan unsurlardır. Süperpanoptikon, Panoptikon'un dijital çağdaki

güncellenmiş bir versiyonudur ve temel amacı, disiplin sağlayarak bireylerin davranışlarını standartlaştırmaktır. Panoptikon çeşitliliğe karşı bir silahken, Süperpanoptikon buna farklı bir yaklaşım sunar. Bauman, dijital ortamdaki Panoptik gözetimin Süperpanoptikon'a evrildiğini, bireyin eğlenceye giriş ve "hareket özgürlüğü" için bir araç olarak algılandığını belirtir. Panoptikon'un, farklılık karşısında bir silah işlevi gördüğünü, ancak Süperpanoptikon'da böyle bir hedefin bulunmadığını vurgular. Veri tabanına dâhil olmanın birey için değerli olmak anlamına geldiğini ifade eder. Kredi ve pazarlama şirketlerinin veri tabanlarının oluşumunda önemli rol oynadığını şöyle açıklar: İnsanların inanırlılığını doğrulamak ve güvenilirliklerini sağlamak, veri tabanına dâhil olmanın gerekliliğidir. Panoptikon'un temel işlevi kaçışı engellemekken, veri tabanı uygun olmayanların girişini önlemektedir; dolayısıyla daha fazla bilgi, daha fazla hareket özgürlüğü sağlar. Süperpanoptikon, gözetim ve toplumsal denetim mekanizmalarının yeni bir biçimi olarak, bilgiyi veri tabanlarında depolayarak hareketlilik ve çeşitli zaman ve mekânlarda yeniden değerlendirme imkânı sağlar. Enformasyon teknolojileri, bireylerin gözetimini uyumlu hale getirirken, bireylerin bu süreçte kayıt altına alınmayı değerli bir durum olarak görmeleri öne çıkmaktadır. Bu yapı, Panoptikon'dan farklı olarak, bireyleri fiziksel olarak kısıtlamak yerine, görünürlüğü tuzağına düşürerek insanların kendi rızalarıyla gözetlemelerini sağlar (Bayrakçı, 2021: 140; Basmacı, 2024: 245).

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde yapay zekâ ile gözetimin günümüzde geldiği durum ve süreçteki dönüşüm incelenmiştir.

4.1 Toplumsal Kontrolün Yeni Formunda Yapay Zekâ

Temel bir insan dürtüsü olan bilgi arayışı, toplumu önemli ölçüde dönüştüren teknolojik ilerlemelere yol açmaktadır. Ünlü fizikçi Stephen Hawking, yapay zekânın etkilerinin iyi araştırılmadığı ve bunun büyük bir başarı veya ciddi bir hata olabileceği konusunda uyarmıştır (Akbaş, 2024: 163). Elon Musk, ortaya çıkan yapay zekâ teknolojilerini nükleer silahlardan potansiyel olarak daha tehlikeli olarak tanımlayarak, zararlı eylemleri önlemek için uluslararası düzenleyici denetime ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Rusya Devlet Başkanı Putin de dâhil olmak üzere dünya liderleri, yapay zekânın hem büyük fırsatlar hem de öngörülemeyen tehditler sunduğunu kabul ederek, bu alandaki liderin dünyaya hâkim olacağını vurgulamıştır. Hükümetler, nüfusları izlemek ve kontrol etmek için gözetim sistemlerine yatırım yapmaktadırlar ve bu da uluslar ve işletmeler arasında teknoloji kontrolü ve insan denetimi hakkında yeni tartışmalara yol açmaktadır (Eryılmaz, 2023: 12; Şahnagil, 2025: 239).

Günümüzde artık veri sahipliği yeniden tanımlanırken, gözetim ve hedeflenen reklamcılık önemli hale gelmiştir. İşletmeler, dijital pazarlama kapsamında veri toplayarak müşteri profilleri oluşturmakta ve analitik teknikler kullanmaktadır. Yapay zekâ gözetim araçları, bankacılık ve hassas pazarlama gibi alanlarda kullanılmaya başlanmıştır (Ünal ve Sezgin, 2021: 54; Kurnaz, 2022: 126). Ayrıca günümüz toplumunda bireyler Foucault'nun Panopticon'u ve Orwell'in Big Brother'ı gibi tekniklerle izlenmektedir ve bu da ütopyanın gerçekliği hakkında sorular ortaya çıkarmaktadır. İnsanların özel ve kamusal yaşamları çeşitli nedenlerle hem gizli hem de açık bir şekilde gözlemlenmiştir. Lyon, gözetimin özellikle elektronik araçlar aracılığıyla fark edilmeden yayıldığını ve büyük ölçüde dijital sinyaller alanında gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu, alışveriş ve oy kullanma gibi günlük aktivitelerde gerçekleşmektedir ve bireylerin gözetimlerinin farkında olmalarına ancak başkalarının onlar hakkında sahip olduğu bilginin kapsamının farkında olmamalarına yol açmaktadır (Koşar, 2024: 10). Şu anda gözetim toplumunun üç

temel özelliği vardır. İlk olarak, küresel terörle mücadele amacıyla kişisel mahremiyetin ortadan kaldırıldığı gözetim uygulamalarıdır. İkincisi, e-devlet uygulamalarının artışı ile sanal yönetim sisteminin gelişmesidir. Üçüncüsü ise yeni ekonomik sistemde tüketim ve tüketici davranışlarının gözlemlenmesidir (Kavut, 2024: 331). Küresel terör korkusu, özellikle 11 Eylül sonrası gözetimin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. 11 Eylül saldırısının ardından dünya genelinde güvenlik artırılmış ve gözetim, meşru bir çerçevede gerçekleştirilmeye başlanmıştır. İnsanların günlük faaliyetleri sürekli izlenmekte, her adımları kontrol altına alınmaktadır. Güvenlik adına yapılan gözetim, önceden de var olan bir olgudur (Pillar, 2012: 178).

1952 yılında Amerika'da kurulan NSA, başlangıçta yabancı diplomatlar ve askeri üsleri dinlemek için oluşturulmuştur. Ancak, günümüzde NSA, telefon, faks, bilgisayar ve internet dâhil tüm iletişimleri izlemektedir. Promis ve Echelon sistemleri sayesinde dünyadaki birçok ülkede uydu trafiği takip edilmektedir. Bu sistemler, günlük olarak 50'den fazla anahtar kelime yükleyerek bu kelimeleri içeren konuşmaları otomatik olarak izlemekte ve önemli olanları analiz için raporlamaktadır (Margulies, 2016: 1048). Ayrıca, NSA'nın her gün 40 ton evrak attığı belirtilmektedir. E-devlet uygulamaları, gözetimin ikinci önemli yönünü temsil eder. Bireyler numaralarla izlenir ve artık vatandaş olarak değil, kodlanmış diziler olarak tanımlanır. Lyon'a (2007) göre, gözetim toplumu, kişisel bilgilerin büyük şirketler ve devlet veri tabanlarında toplanmasını ve işlenmesini ifade eder (Lyon, 2007: 164). Devletler, bu gözetimi vatandaşların refahı için gerekli olduğunu savunarak desteklerken, kendi güçlerini de sürdürmek için bu verilere ihtiyaç duyar. Ayrıca, tüketim politikaları da gözetimi artırır; bankalar ve mağazalar, indirim ve promosyonlarla kredi kartı kullanımını teşvik eder (Moran ve ark., 2023: 14). Bu kartlarla yapılan alışverişler, kişilerin yaşam tarzları hakkında bilgi sağlar. Bu bilgiler, bankaların bilgisayar sistemlerine eklenmektedir ve mağazaların satış tekniklerini geliştirmesine yardımcı olmaktadır (Polcumpally ve Rahar, 2022: 52). Kredi kartı kullanımı ile bir kişi hakkında detaylı bilgiler toplanmaktadır; bu bilgiler kişinin parasını, borcunu, alışveriş alışkanlıklarını ve yaşam tarzını içermektedir. Alkol alışverişi veya çocuk bezi alımı gibi davranışlar üzerinden özel bilgiler elde edilebilmektedir. Ayrıca, müşteri kartları ile yapılan işlemler de benzer şekilde yürütülmekte olup,

indirim ve puan kazanma politikalarıyla kişiler kart sahibi olmaya teşvik edilmektedir (Finance ve Bio, 2025: 24).

Toplumsal denetleme ve kontrol, insanlık tarihinin önemli konularındandır. Bu konular, modern dönemde iktidar çözümlemesi ile daha da derinleşmiştir. Modern dönem kontrolü Panoptikon hapisane modeli üzerinden, postmodern dönem ise yapay zekânın işleviyle incelenmektedir. Jeremy Bentham'ın Panoptikon'u, modern iktidarlara anlamak için önemlidir (Bolayır, 2024: 120). Göz, tarihsel olarak Tanrı veya Tanrı-kralların toplum üzerindeki kontrolünü sembolize eder. Panoptikon, bu gözün insana ait bir kontrol biçimi olarak ortaya çıkmasını sağlar. Panoptikon tasarımı, cezaevleri, hastaneler, okullar ve diğer kurumlarda, gözetim altındaki insanların hareketlerini kontrol etmek amacıyla geliştirilmiştir. Jeremy Bentham tarafından 1787'de tasarlanan Panoptikon, mahkûmların gözlemlenmesini kolaylaştıran bir yapıya sahiptir (Parçal, 2018: 35). Bu sistem, mahkûmların hareketlerini sınırlarken, gardiyanların denetim görevini de kolaylaştırır. (Katı) moderniteden (sıvı) moderniteye geçişle birlikte, otoritelerin akışkan ve dinamik toplumu kontrol etme yöntemleri değişmiştir. Bauman, sıvı moderniteyi Panoptikon sonrası süreçle ilişkilendirmektedir ve günümüzün bilgi ve internet teknolojilerinin yarattığı toplumsal iklimde, yapay zekânın kontrol, gözetim ve düzenleme kavramlarında işlevselleştirildiğine tanık olunmaktadır (Parreno ve Demeterio, 2024: 6).

4.2 Teknolojiyle Değişen Gözetim ve Sosyal Yapı Üzerindeki Etkisi

Gözetim, denetim, mahremiyet ve ilgili konular, bilgi teknolojileri devrimi ile yeniden sorgulanmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmeler, toplumsal ve kültürel değişimlere yol açarak mahremiyet sınırlarını daraltmış, böylece daha önce ayıp veya suç olan birçok konu sıradan hale gelmiştir. Bu durum, neyin mahrem olduğu ve neyin olmadığı konusunu tartışmalı hale getirmiştir. Verilerin nasıl toplandığı, kimler tarafından kullanıldığı ve gizlilik ile güvenliğin nasıl sağlanacağı üzerine tartışmalar önem kazanmıştır (Karagülle, 2015: 23).

Lyon (2007: 170) gözetimi iki türe ayırır ve insanların düzenli ve düşüncesizce başkalarını gözlemlediğini, örneğin ebeveynlerin çocuklarını, işverenlerin de çalışanlarını gözlemlediğini vurgular. Gözetimin genellikle belirli nesnelere, verilere veya bireylere odaklandığını ve bilgi teknolojisinin (BT)

gözetim sistemlerinin gücünü ve erişimini artırdığını belirtir. Doğrudan gözlem toplumsal yaşamın önemli bir parçası olsa da BT tarafından desteklenen gözetimi tartışmanın gerekliliğini vurgular (Lyon, 2007: 168). Tarihsel olarak, konu gözetimi kapitalizm, modern toplum ve sınıf ilişkileri açısından analiz eden Karl Marx'a kadar uzanabilir. Marx, "Kapital 1. Cilt"te endüstriyel işçileri kapitalist komuta altındaki bir ordu olarak tasvir eder ve askeri bir yapıya benzer bir gözetim gerektirir. Fabrikalardaki disiplinin gözetimi belirgin bir göreve dönüştürdüğünü ve asıl amacın işçilerin alışkanlıklarını düzeltmek ve onları katı bir sistemle uyumlu hale getirmek olduğunu ileri sürer (Fuchs, 2013: 676). Marx, 'Grundrisse 2'de sermayenin değişimleri nasıl yoğunlaştırdığını tartışır ve üretimde emek ve işçilerin birliğini belirtir. Bu birliğin başlangıçta sermayeye bağlı, sıkı denetim ve disiplin altındaki merkezi yerlerde gerçekleştiğini belirtir (Fuchs, 2010: 84). Lyon (2007: 171), modern kapitalist sistemlerin gözetimi yoğun bir şekilde içerdiğini ve Marx'ın çalışmasının, emek ve sermaye arasındaki mücadele bağlamında modern gözetimi anlamak için çok önemli olduğunu belirtir. Weber, Marx'ın kapitalist işletmelerdeki gözetim konusundaki görüşlerini eleştirerek, gözetimin rolünü kabul eder ancak gözetimin sınıf ilişkileriyle sınırlı olmasına karşı çıkar. Rasyonel bürokratik mekanizmaların gözetimi tanımladığını vurgular. Lyon (2007: 172), Weber'e göre modern örgütlerin, Habermas'ın modern devletlerin bürokratik gücüne bağlı toplumsal alanlarda rasyonel karar alma kriterlerinin yayılması olarak tanımladığı rasyonalite ile karakterize edildiğini belirtir.

Habermas, yeni teknoloji ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi tartışır. Kapitalizmin önce endüstrileşmeyi yarattığını ve daha sonra kişisel kullanımın ötesinde farklı mekanizmalara dönüştüğünü savunur. Bu, kapitalizmin tarihte ekonomik gelişmeyi kurumsallaştırdığını gösterir. Modernleşme, askeriye, eğitim, sağlık hizmetleri ve hatta aileleri içeren toplumun altyapısını dönüştürerek hayatın her yönünü etkiler (Eley ve ark., 2016: 299). Giddens, Ulus Devlet ve Şiddet adlı eserinde şehirleri, işletmeler, okullar, üniversiteler, hastaneler ve hapishaneler gibi idari ortamlar da dahil olmak üzere güç kapları olarak tanımlar. Yoğunlaşmış kaynakların ve otoritenin gücü nasıl ürettiğini ve teknolojinin doğrudan bir rol oynadığını vurgular (Giddens, 1995: 416). Gözetim, birbiriyle bağlantılı iki yön olarak görülür: bireyler hakkında şifrelenmiş bilgi toplamak ve kullanmak ve

yetkililer tarafından hareketlerinin izlenmesi. Giddens, Gizliliğin Dönüşümü adlı eserinde gözetimi hem güç üretme hem de dağıtma aracı olarak görür. Rasyonelite ilkesi, 'araçsal akıl' ile bağlantılıdır. Habermas, rasyonelleşmenin aslında belirli politik iktidar biçimleriyle ilgili olduğunu düşünmektedir. Modern dönemde, insanların doğa üzerindeki hâkimiyeti ve kontrolü için başvurdukları araçsal akıl, iletişimsel aklın önüne geçmekte ve bu durum eleştirilmektedir (Tulan, 2024: 59). Habermas, kamuoyunun açık ve akılcı tartışmalarla oluşması gerektiğini ancak bunun zamanla kaybolduğunu belirtmektedir. Teknolojik araçlar, bu süreçte rasyonel aklın bir ürünü olarak görülmekte ve gözetim, kapitalist sistemdeki iktidarların hakimiyetini sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Martin ise gözetimi, güç eşitsizliğinin bir sonucu ve nedeni olarak değerlendirir. Mahremiyet, farklı insanlar ve kültürlerde farklı anlamlara sahip olduğu halde, bu farklı tanımları olan insanların belirli gözetim türlerine karşı çıkabileceğini ifade etmektedir. Mahremiyetin korunması, özellikle kişisel bilgilerin kontrol edilmesi açısından 'verilerin korunması' konusunu vurgular (Özkan, 2022: 17). Flahertyve Richman (1989: 1224), gözetimin sadece fiziksel araçlarla değil, bireysel davranışların gözlemlenmesiyle ilgili olduğunu belirtir. Verilerin korunması, bireysel mahremiyetin korunmasında en önemli unsurdur.

4.2.1 Yeni Gözetim Yöntemleri

Günümüzde elektronik gözetim, enformasyon teknolojileri ile e-devlet, e-belediye ve e-demokrasi gibi kavramlarla birlikte tartışılmaktadır. Çoban (2016: 119), verilerin kolayca bir araya getirilip gözetim aracı haline getirilebileceğini, bu durumun insanların günlük yaşamını denetim altına aldığını ve yabancılaşmalarına yol açtığını belirtmektedir. Ayrıca, e-devlet ve e-belediye kavramları, 1990'lardan itibaren gelişen yönetim süreçlerini açıklamaktadır. Bu kavramlar, elektronikleşme vurgusuyla, uygulama platformları üzerinden tanımlanır.

E-devlet, kamu yönetiminde vatandaşlar, işletmeler ve devlet birimleri arasındaki ilişkilerin elektronik ortamda gerçekleşmesini ifade eder. Bu kavram, kamu hizmetlerinde etkinlik sağlamak ve demokratik süreçleri iyileştirmek için bilgi teknolojilerinin kullanılmasını vurgular. E-devlet uygulamaları, kamu hizmetlerinin kalitesini artırarak kurumsal verimlilik ile ilişkilidir. Ayrıca, e-

devletin vatandaşların siyasal süreçlere katılımını artırabileceği ve yönetimin demokrasiyi desteklemesine yardımcı olabileceği belirtilmiştir (Tataroğlu, 2009: 113). Çalhan ve Karkın (2010: 33) e-katılımı, kamu hizmeti sunan kurumların teknolojik dönüşümünü gerektiren bir kavram olarak değerlendirmektedirler. E-devlet, demokrasi ve yönetim ile ilişkili bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Uçkan (2003: 7) ise e-demokrasiyi hedefleyen bir yönetim modeli olarak öne çıkarmıştır, e-yönetimin e-devlet ve e-demokrasi arasında bağlantı kurduğunu belirtmektedir. E-belediye uygulamaları da bu bağlamda önemli; bu uygulamalar, belediye ile vatandaş arasında iki yönlü etkileşim sağlayarak veriyi toplar, işler ve hizmete dönüştürür. Köktürk (2002: 26), belediye faaliyetlerinde teknolojinin kullanılmasının vatandaşların hizmetlere çevrimiçi olarak erişmesine, karar alma sürecine katılmasına ve belediyelerin bilgi toplumuna katılmasına yardımcı olduğunu belirtmektedir. Yıldız (2003: 311), e-belediyenin vatandaşların ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde karşılamayı, doğru veri tabanlarını sürdürmeyi, verimli hizmetler sunmayı, bilgileri korumayı ve küresel yatırımları çekmeyi amaçladığını eklemektedir (Yıldız, 2003: 311). E-devlet ve e-belediye, dijital dönüşüm sürecinde temel unsurlardır. Uygun bir sistem oluşturmak için gelecekteki stratejileri geliştirmek, teknolojiyi etkili bir şekilde kullanmak ve kurumlar arası koordinasyonu sağlamak başarı için çok önemlidir. Türkiye’de tüm bilgi sistemlerinin ortak bir platformda bir araya getirilmesi hedeflenmektedir. Bu süreç 1970’lerde Mernis Projesi ile başlamış, nüfus bilgilerinin otomasyonu sağlanmıştır. 1990’ların sonlarında, kamu idarelerinde bilgisayar ve internet kullanımı artmış, ulusal eylem planları hazırlanmıştır (Mecek, 2017: 1819).

Günümüzde, merkezi ve yerel yönetimler eğitim, sağlık, ekonomi gibi alanlarda çeşitli işlemler yapabilmektedir. E-devlet araçları, özellikle e-kimlik ve Mernis Projesi, gözetimle ilgili eleştiriler almaktadır. Mernis Projesi, devletin e-yapılanma sürecinde atılan önemli bir adımdır ve e-kimlik Projesi bu projeyi tamamlayıcı bir uygulama olarak görülmektedir. Bu projelerin siyasal demokratikleşme ve bürokrasi etkinliği üzerindeki katkıları önemlidir (Kahraman, 2014: 6). Toktaş ve ark. (2012: 12), sistemin entegrasyonu sayesinde kamu hizmetlerinin daha hızlı işlenmesine, vergi tahsilatı ve denetiminin kolaylaşmasına, kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınmasına ve sahteciliklerin önlenmesine destek olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, suçluların tespitine, askerlik takip

sistemine ve sağlık bilgileri yönetimine katkıda bulunmaktadır. Okul ağına gelen çocukların tespiti de sağlanmaktadır (Toktaş ve ark., 2012: 12). Küresel retim sistemlerine uygun bir iş gücü yaratmayı amaçlayan Mernis Projesi hakkındaki farklı görüşler de mevcuttur. Bazıları bunun bir gözetim ve emek kontrolü yöntemi olduğunu savunurken, diğerleri bunu e-devletle birlikte sistemin modernizasyonu olarak görmektedirler. Güvenlik nedenleriyle kimlik tanınmanın kolaylığı konusunda endişeler dile getirilmektedir ve kimlik belirlemeye yardımcı olan teknolojilerin gözetimle eş tutulmaması gerektiği ne sürülmektedir (Altıntaş, 2019). Ayrıca bu bağlamda mahremiyet ve güvenliğin önemi es geçilmemelidir. Baker, projenin tüm vatandaşları potansiyel olarak izleme konusu haline getirmesini eleştirmektedir ve kanunsuzları tespit etmeye çalışırken gözetimi hane ve sokak seviyelerinde genelleştirdiğini belirtmektedir. İnsanlar hakkında pek çok bilgiye ulaşılabilmektedir; nerede yaşadıkları, birlikte kaç kişinin oturduğu, gelir durumu ve harcamaları gibi. Bu durum, bürokrasi açısından olumlu sonuçlar sağlayabilir (Demircan, 2019: 2046). Günümüzde güvenlik önemi artıkça, e-kimlik kartlarındaki parmak izi, sağlık kayıtlarındaki biyolojik veriler ve diğer fiziksel taramalar sisteme eklenmektedir. Bu sayede bireyler diğital olarak temsil edilmektedir. Devlet, bu verilerle bireyleri daha gözlemlenebilir ve kontrol edilebilir hale getirmektedir. Ayrıca, e-devlet uygulamalarındaki vatandaşlar da çeşitli kombinasyonlarla tanımlanmaktadır (Aldemir ve Yiğit, 2023: 53).

Özellikle Covid-19 döneminde gözetim yöntemleri değişmeye ve yenileşmeye başlamıştır. Sağlık yöneticileri, COVID-19 ile mücadelede eski yöntemlerin yanı sıra yeni gözetim teknikleri uygulamaya başlamıştır. Akıllı telefonlar ve sosyal medya, hastaları takip etmek ve bireylerin hareketlerini gözetlemek için kullanılmaktadır. Ayrıca, kısıtlamalara uyumu sağlamak için yönetmelikler uygulanmıştır (Tokgöz, 2020: 328). Dünyada gözetim teknikleri, Orwell'in 1984 romanındaki yöntemlerden daha fazlasını kullanır. Pandemiyle mücadelede ilk adım, hastalığın teşhisidir. Teşhis edilen hastaların, bulundukları yerler ve temas ettikleri kişilerin belirlenmesi, ardından 14 gün karantinaya alınmaları sağlanmıştır. Bu süreç, diğital gözetim yöntemleriyle mümkün olmuştur. İlerleyen dönemlerde, akıllı telefonlar kullanılarak bireyler düzenli olarak izlenmiş; konum, toplantı ve temas geçmişleri kaydedilmiştir (zbingl ve

Akdoğan, 2022: 106). COVID-19 öncesinde de birçok ülke yüz tanıma ve yapay zekâ gibi uygulamaları kullanmaktaydı. Ancak pandemi, bu uygulamaları yaygınlaştırmış ve normal hale getirmiştir. İhtiyaç nedeniyle bireyler, mahremiyet ihlallerini göz ardı etmeye başlamıştır. Kamu otoriteleri ise gözetimin olumlu yönlerine odaklanmakta, özgürlükler ve demokrasiye olan tehditlerini görmezden gelmektedir. Salgına karşı mücadelede birçok ülke, öncelikli olarak akıllı telefon ve sosyal medya uygulamaları aracılığıyla gözetim tekniklerini kullanmaktadır. Bu uygulamalar sağlık takibi için çeşitli faydalar sunmaktadır (Bayhan, 2020: 42). Örneğin, pedometre gibi uygulamalar adımları takip ederken, Mindbloom gibi diğerleri duyguları değerlendirmektedir, Stresscheck kaygı konusunda farkındalık yaratmaktadır, Moodscope ruh halini takip etmektedir, Livescan glikoz seviyelerini ölçmektedir, MealSnap yiyecek alımını kaydetmektedir, DigIFit kalp atışlarını saymakta ve My Monthly Cycles adet dönemlerini takip etmeye yardımcı olmaktadır (Eşitti, 2021: 17). Tüm bu uygulamalar vücudu izlemeyi ve fiziksel verileri ölçülebilir formatlara dönüştürmeyi amaçlamaktadır. COVID-19 salgını sırasında, birçok ülke vatandaşları için kendi takip uygulamalarını geliştirmiştir, örneğin Türkiye'nin 'Hayat Eve Sığar'ı ve ABD, İngiltere ve Avustralya gibi ülkelerdeki çeşitli diğer uygulamalar. Metinde, özellikle sağlık krizleri sırasında gözetim ve izleme için kullanılan çeşitli teknolojik yöntemler ele alınmaktadır (Yandım, 2022: 361). Bunlara konum izleme için uydu izleme sistemleri, yapay zekâ ve coğrafi konumlandırma uygulamaları, elektronik çitler, karantina için elektronik ayak bileği bilezikleri ve kalabalık kontrolünü yönetmek için akıllı robotların ve dronların kullanımı dâhildir. Veri toplama yöntemleri, hastalardan, günlük uygulamalarından ve tıbbi geçmişlerinden kişisel bilgiler toplamayı içerir. Örneğin, Massachusetts General Hospital ve Zoe Global Ltd. tarafından geliştirilen COVID Belirti Çalışması, üç hafta içinde ABD ve İngiltere'de 2,6 milyondan fazla kişiden veri toplamıştır (Lochlainn ve ark., 2020: 236).

Çin'de, yüz tanıma, yüksek çözünürlüklü kameralar ve hoparlörler gibi özelliklerle donatılmış akıllı dronlar virüse karşı mücadelede etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu dronlar ayrıca halkla etkileşime girerek insanlara maske takmalarını ve hijyen uygulamalarını hatırlatmaktadır. Benzer dron kullanımları, Batı Avrupa'daki şehirlerde, Bulgaristan'daki belirli bölgelerde sıcaklık izleme

raporlarıyla birlikte görüldü. COVID-19 aşısı pasaportlarının geliştirilmesi, Birleşik Krallık ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde devam etmektedir (Su ve ark., 2022: 1058). Birleşik Krallık, COVID-19 testleri ve sağlık pasaportları üzerine çalışmalara yoğunlaşmıştır. The Guardian'a göre, aşısı pasaportları oluşturulması yıllar alabilir, ancak uluslararası seyahat edenlerden COVID aşısı kanıtı ve test durumu istemeleri muhtemeldir. Fransa'da daha önce reddedilen Sağlık Kartı uygulaması, 85'e karşı 208 oyla kabul edilmiştir. Bu uygulama ile bireyler, toplu etkinliklere katılmak veya belirli mekanlara girmek için negatif test sonucu, aşısı belgesi ya da hastalığı geçirdiğine dair bir belge sunmak zorunda kalacaklardır (Semenzato ve ark., 2021: 12). Ayrıca, İsrail'in Knesset'i, enfekte kişilerin cep telefonları üzerinden izlenmesine izin veren bir yasayı onaylamıştır. Sağlık Bakanlığı, COVID-19 teşhisi konan kişilerin bilgilerini Şin Bet gizli servisine iletmekte ve bu kurum da enfekte kişilerin telefon verilerini toplayarak, yakın temasta bulunanları uyarmaktadır (Kahana, 2021). COVID-19 önlemleri kapsamında kullanılan bazı gözetim uygulamaları arasında geofence teknolojileriyle oluşturulan elektronik çit ve bellek haritaları yer almaktadır. Geofence teknolojisi, GPS ve RFID kullanarak tanımlı bir alana giren kişilere uyarı gönderir. Örneğin, Tayvan'da karantina kurallarını ihlal eden kişilerin izlenmesi için elektronik çitler kullanılmaktadır. Diğer bir uygulama olan bellek haritaları, Çekya'da geliştirilen eRouska uygulamasıyla, telefon operatörlerinden elde edilen verileri kullanarak bir kişinin son beş gün içinde bulunduğu yerleri grafik olarak gösterir. Dünyanın birçok ülkesi, yeni iletişim teknolojilerini izleme amacıyla kullanmaktadır. Ancak kamu otoriteleri, bu gözetim sistemlerinin olumsuz etkilerini genellikle göz ardı etmektedir (Eşitti, 2021: 19; Sundarajoo ve ark., 2022: 1453).

Günümüzde kameralar yapay zekâ ile entegrasyona geçme sürecindedir. Bu gelişimle bazı kameralar, suçluları tespit için yüz tanıma sistemleriyle çalışabilir. Bazı cihazlar, iç mekânlarda ilginç ve hatırlanması gereken görüntüleri otomatik olarak kaydedebilmektedir. Diğerleri ise geçmişteki olaylarla ilgili sorulan sorulara yanıt olarak, kaydedilen görüntülerden parçaları yeniden gösterebilmektedir. Çin'de yüz tanıma sistemleri, şehir içinde ve farklı alanlarda yaygınlaşmakta. Polis, yüz tanıma teknolojisine sahip güneş gözlükleri kullanmayı başlattı. Ulaşım, eğitim ve alışverişte bu teknoloji kullanılmaya

başlanmıştır (Üzümlü, 2020: 38). Üniversitelerde kimlik kartı, marketlerde kasa ve havaalanlarında biniş kartı yerine bu sistemler tercih edilmektedir. Okullarda, akıllı sınıf içi davranış yönetim sistemi ile öğrencilerin ders sırasında yüz ifadeleriyle izlenip, derse katılmayanlar belirlenmek istenmektedir. Bu sistemler ilk olarak Çin'de kullanılmaya başlandı (Uludağ ve Gün, 2023: 166). Ulaşım ve güvenlik için benzer sistemlerin, Türkiye de dâhil olmak üzere diğer ülkelerde de uygulanmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bu sistemler, kamusal hayatta faydalar sağlasa da mahremiyet endişeleri de doğurmaktadır. İzleme sistemlerinin yaygınlaşması, kontrolü artıran bir gözetim toplumu oluşturma riskini beraberinde getirmektedir. Ayrıca, yapay zekâ ile teknoloji geliştirilmesi, distopik korkuları artırır (Bayra, 2022: 779). Gary T. Marx, bu tür teknolojilerin tehlikeli olabileceğini belirtmektedir; Lyon ise gözetimcilerin yasadışı faaliyetlerinin engellenmesi gerektiğini vurgular. Siyasi faaliyetlerde teknoloji ve politika ilişkisi önemlidir (Marx, 2000: 266). Habermas'a göre, teknoloji üreten şirketler ve bilim insanları ne uzmanların ne de politikacıların egemen olduğu bir denge içindedir. Bilim insanları danışmanlık yaparken, politikacılar da onları ihtiyaçlarına göre görevlendirmektedir. Ayrıca, bilim ve politika arasında sürekli bir iletişim vardır. Runciman ise, politikacıların teknolojiyi kontrol aracı olarak kullanmak istemediklerini, ancak teknolojinin politikacıları kontrol ettiğini belirtmektedir. Yasal önlemler demokratik toplumların suçları araştırmasını veya delil toplamasını engellememelidir (Abdelrahman, 2022: 1159).

Elektronik gözetim ve izleme sistemlerinin insanların mahremiyetine saygı gösterecek şekilde tasarlanması ve yasal düzenlemelere tabi olması önemlidir. Bu, bilgi koruma ve imhası için kurallar oluşturmayı ve kamu güvenliğini sağlamak için bilginin kötüye kullanılmasını önlemeyi içerir. Yeni teknolojinin kullanımında özgürlük ve güvenlik arasındaki denge çok önemlidir (Sein, 2020: 3). Bauman, güvenliği artırmanın genellikle biraz özgürlükten fedakârlık etmeyi gerektirdiğini ve bunun tersinin de geçerli olduğunu belirterek bu iki değer arasında devam eden bir ikilemi vurgular. Teknolojik araçlar, gözetim ve kapitalist sistemle bağlantılıdır. Kullanıcının elinde olması durumunda, bu araçların yararlı veya zararlı olması kullanıcıya bağlıdır (Clark ve ark., 2024: 2). Egemen kesim, bu araçları toplumu denetim altında tutmak için kullanabilir ve bireylerin teknolojiye bağımlı olması önemlidir. Metin, 'bilgi toplumu', 'kontrol toplumu' ve 'gözetim

toplumu' gibi kavramların, yeni teknolojiyle sağlanan artan izleme yoluyla devam eden güç dinamikleriyle nasıl ilişkili olduğunu tartışmaktadır. İnsanlar gözetimi normal olarak kabul etmeye başlamaktadır, bu da bir yabancılaşma hissine ve özne olmaktan çok nesne olmaya yol açmaktadır (Lyon, 2010: 329). Bireyler kodlanmış sayılara indirgenmektedir ve kontrol, biyopolitika aracılığıyla hayatın çeşitli yönlerine yerleştirilmektedir. Teknoloji yayıldıkça, bir özgürlük yanılsaması yaratmaktadır, insanları gözetim ve kontrole daha bağımlı ve gönüllü olarak itaatkâr hale getirmektedir. Küreselleşen kapitalizm ve biyo-politikalar, güvenliği ön plana çıkararak denetim toplumunu şekillendirmektedir. Teknolojik uygulamalar güvenlik sağlamak için gönüllülük ve birey rızası ile kullanılırken, güvenlik, özgürlük ve demokrasi üçlüsünde bir denge kurulması önemlidir (Tréguer, 2021: 24). Bu denge için, hukukun üstünlüğüne bağlılık ve uygulayıcıların hesap verebilirliği gereklidir. Ayrıca, birey, toplum ve devlet ilişkisi içinde yeni teknolojilerin kullanımı ile yasal unsurların önemi vurgulanmaktadır. Teknolojiler, bilgiyi toplama, işleme ve saklama yeteneğine sahiptir. Bu teknolojiler, mekânsal yapıların yanı sıra toplumsal gözetim ve kontrol araçları olarak da kullanılabilir. Toplanan bilgilere kimlerin erişeceği ve bu bilgilerin nasıl kullanılacağı önemli sorulardır. Gizlilik ve güvenliğin nasıl sağlanacağı da kritik bir konudur. Yasalar ve önlemlerle gözetim sınırları belirlenebilir ve özgürlük, demokrasi ile güvenlik dengesi korunabilir (Freitas ve ark., 2023: 13).

Teknolojinin gelişimi üzerine düşünülmesi gereken önemli bir konu, yapay zekânın gelecekte insan zekâsı seviyesine ulaşabileceğidir. Bu durumda, teknoloji ve insanlar arasındaki ilişki, insanlığın geleceği üzerinde büyük bir etki yaratabilir. Yeni teknolojilerle birlikte, iyimser ve kötümser tartışmalar devam edecektir. Ayrıca, geçmişten gelen hayallerin bugün gerçeğe dönüştüğü unutulmamalıdır (Dömbekci ve Güzel, 2022: 109). Gelecek hakkında eleştirel düşünmek ve geçmişi göz önünde bulundurmak önemlidir. Tarihte günümüze gelmeden önce teknoloji, bireyler, toplum, yönetim ve mekân arasında gözetim, kontrol, gizlilik ve mekânsal organizasyon gibi unsurları içeren güçlü bağlantılar vardı. Bu alanlarda kazanılan deneyimler boşa harcanmamalı ve geleceğe yönelik eleştirel bir duruş esastır. Teknoloji yönetime egemen olmamalı; bunun yerine karşılıklı sınırlamalarla dengeli bir ilişki teşvik edilmeli, hukukun üstünlüğü,

şeffaflık, demokrasi, eşitlik ve insan haklarının korunması önceliklendirilmelidir. Bu yaklaşım, yeni teknolojilerin kullanımında güvenlik, özgürlük ve demokrasi arasında bir denge sağlanmasına yardımcı olacaktır. Teknolojik gelişim üzerine yapılan tartışmalarda, teknolojinin sosyokültürel değişimle olan etkileşimi incelenmektedir. 1986'da yazılan Teknoloji ve Tarih: Kranzberg'in Kanunları'nda, teknolojinin toplum üzerindeki etkileri vurgulanmıştır. Melvin Kranzberg'in ilk maddesine göre, teknoloji ne iyi ne de kötü olup, hayatın bir parçası olarak büyük bir güç oluşturur (Wakamiya ve ark., 2019: 8; Pitt ve ark., 2023: 82).

4.2.2 Toplumda Teknoloji ve Gözetim

Güncel teknolojik gelişmeler, teknoloji ve toplum ilişkisi üzerinden iki ana şekilde incelenebilir. İlk olarak, ilerlemeci yani mühendislik odaklı bir yaklaşım vardır. İkincisi ise zaman temelinde bir tasniftir. Bu tasnifte, Toplum 1.0 avcı toplumu, Toplum 2.0 tarım toplumu, Toplum 3.0 sanayi toplumu, Toplum 4.0 bilgi toplumu ve "Toplum 5.0" yeni teknolojiler olarak tanımlanır. Toplum 5.0, yapay zekâ ve diğer gelişen teknolojileri içerir ve insan yaşamını merkeze alır. Ayrıca, dijital çağlar 19. yüzyılda makineleşme, 20. yüzyılda elektrik ve otomasyon, 21. yüzyılda dijital teknolojiler ile tanımlanır. Bu tasniflerin ortak noktası teknolojik dönüşüm ve değişen bilgidir (Çetin ve Asil, 2017: 182; Kavak, 2023: 294).

2000'lerin başından itibaren internet, günlük yaşam üzerinde daha fazla kontrol sağladı ve dijital toplumun temelleri atıldı. Akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla bu süreç hızlanmıştır. Yapay zekâ, 20. yüzyılın ikinci yarısında tanımlandıktan sonra, 21. yüzyılda önemli hale geldi ve gündelik hayatımızın bir parçası oldu. Başlangıcından henüz bir yüzyıl geçmeden, yapay zekâ teknoloji, ekonomi, eğitim ve sanat gibi birçok alana etki etmeye başladı (Karabaldır ve Erkul, 2024: 997). Bu durum, sosyolojik tartışmaları da beraberinde getirdi ve algoritmaların ve botların etkisi üzerine durulması gerekti. Bugün insanlar, çözemediği sorunların yanıtlarını yapay zekâ teknolojilerinden almaya çalışmaktadır. Bilişim teknolojileri ve internet, aradığımız cevapları hızlı bir şekilde görsel, işitsel veya yazılı olarak sunabilmektedir. Yapay zekânın dinî alanlarda yeni hareketler oluşturması artık sıradan bir fikir değil (Güney, 2022:

62). Örneğin, 2017'de bir Japon şirketi, Budist ritüelleri yöneten bir robot geliştirmiştir. Kyoto'daki 400 yıllık Kodaiji Budist tapınağında Mindar adı verilen bir yapay rahip bulunmaktadır. Bu rahip, alüminyum ve silikon bir bedene sahip olmasına rağmen, vaaz verip ibadet edenlerle etkileşim kurmaktadır (Fietkiewicz ve ark., 2015: 2347). ChatGPT'ye "yapay zekânın dine ilişkin olası zararları neler olabilir?" diye sorulduğunda, yapay zekânın aşırı yüceltilmesiyle ilgili yapay zekâ tapınması riskinden bahsetmiştir. Ayrıca, yapay zekanın gözetim, denetim ve kontrol alanında etkili olduğu ve bu alanlarda yeni imkanlar sunduğu belirtilmiştir. Bu kavramların tarihi ve ilahi bir anlamı olduğu ifade edilmektedir (Lund ve ark., 2023: 170). Transhümanist düşünce, sevginin ilahi bir kavram olduğu yönündeki geleneksel görüşe meydan okuyarak, insanları tanrısal ve ölümsüz kılma vaadinde bulunur ve böylece dini kontrolü sekülerleştirir. Bentham'ın panoptikon fikri, davranışı düzeltmeyi ve sağlığı güvence altına almayı amaçlayan ahlaki ve biyopolitik unsurları içermektedir. Ancak, dijital panoptikon daha çok ekonomik sömürü işlevi görmektedir (Akpınar, 2024: 957). Şu anda, ilahi gözetimden uzaklaşan algoritma odaklı bir kontrol çağında yaşanmaktadır. Dini ilkeler bu dijital çerçeveden çıkarılmış, varoluşun metafizik yönlerini en aza indiren ve insanlığı hayatta kalma ve ölümsüzlük adına mekanik, ekonomik sömürüye tabi tutan bir bakış açısına yol açmıştır. Yapay zekâ ile güçlendirilmiş transhümanizm, insanların ahlaki normlardan bağımsız olup olamayacağını sorgulamaktadır. Homo deus, bireylerin yine gözetim ve kontrol altında kalacağını göstermektedir. Dijital ortamlarda toplumsal denetim devam etmektedir, ancak bu kontrol mekanik ve teknolojik inançlarla bağlantılı hale gelmektedir. Teknoloji, ihtiyaçlardan kaynaklanan bir meşruiyete sahiptir. Yapay Zekâ çalışmaları da teknoloji ile ilişkilidir. Fakat teknolojik gelişimler farklı anlamlar ve sosyolojik yapılarla değişir. İdeolojik temeller, toplumda farklı inançlar yaratırken, dijital alan ve din arasında gerilimler ortaya çıkar. Bu tartışmalar sürececek gibi görünmektedir (Aksu ve Kaya, 2022: 206; Sawadogo ve Simpoire, 2023: 688).

4.3 Yapay Zekâ ile Şekillenen Gözetim Mekanizmaları: Panoptikon 3.0

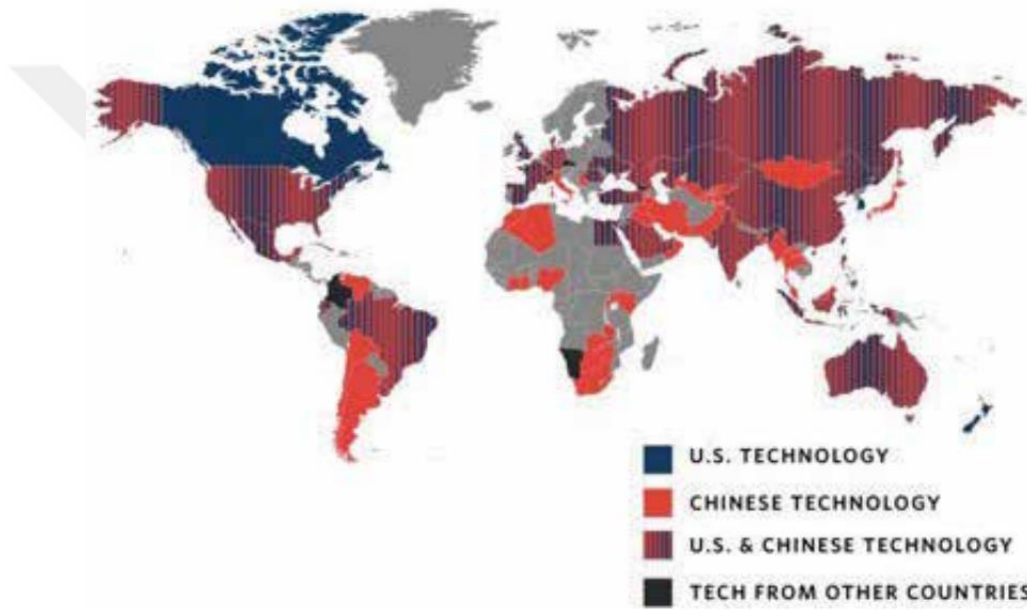
Dijital devlet ve dönüşüm çalışmaları, gözetim yapılarında değişiklikler yaratmıştır. Toplumun verileştirilmesi, fiziksel ve dijital gözetimi birleştirmiştir. Gözetim toplumu terimi, 1985'te sosyolog Gary T. Marx tarafından ortaya

atılmıştır. Bu kavram, bilgisayar teknolojisinin denetim engellerini ortadan kaldırmasını ifade eder. Gözetim, yukarıdan gözetleme ve izleme kelimelerinden türetilmiştir. İlk olarak şehirlerdeki kapalı devre kameralarla başlamıştır. Dijital iletişim ve sosyal medya, enformasyon ve gözetim toplumları arasındaki farkları belirsiz hale getirir (Günay, 2024: 79). George Orwell'in "1984" ve Aldous Huxley'in Cesur Yeni Dünya eserlerinde bu konular tartışılmakta, bireylerin gözetlenmesi ve cezalandırılması ele alınmaktadır. Günümüzde gözetim toplumu, kapalı devre televizyon ve hava alanlarıyla sınırlı olmaksızın hayatın bir parçası olmuştur. Mobese kameraları, sosyal medya ve GPS cihazları ile bireylerin dijital paylaşımları ve izleri kolayca takip edilip izlenebilmektedir (Youvan, 2024: 10).

Elektronik gözetim, en yaygın olarak sosyal medya araçlarıyla gerçekleşmektedir. Sosyal ağ sitelerinde kişisel bilgileri görme, diğer kullanıcıların çevrimiçi ve çevrimdışı davranışlarını izleme amacı taşımaktadır. Gözetim, sosyal ağ kullanımı için bir motivasyon kaynağıdır. Kullanımın yaygınlaşmasıyla birlikte yeni ihtiyaçlar ve tatminler ortaya çıkmıştır. İnsanlar, başkaları hakkında bilgi edinme, kolaylık sağlama ve görüşlerini ifade etme gibi ihtiyaçlar duymaktadır (Khan, 2024: 793). Sosyal medya üzerinden oluşturulan içerikler, markalarla işbirliklerinde kullanılmak üzere kaydedilmektedir. Örneğin, kullanıcıların ilgi alanlarına yönelik reklamlar gösterilmektedir. Sosyal medya, bireylerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamakta önemli bir rol oynamaktadır (Richard, 2017: 25).

Yapay zekâ teknolojileri, park etme, dil çevirisi ve viral salgın tespiti gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Devletler, yapay zekâyı gözetim teknolojilerinde yoğun olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, yapay zekânın topluma etkileri ve ulusal yaklaşımlar üzerindeki etkileri incelenmelidir. Gözetim teknolojilerinin nasıl ve nerelerde kullanıldığı, insan üzerindeki etkileri bilimsel çalışmalarla anlaşılabilir. Bu araçlar, devletlerin politik amaçlarına ulaşmak için insanları izleme ve kontrol etme gibi farklı kullandıkları alanlar vardır (Herman, 2018: 175). Örneğin, bazı ülkelerde, özellikle Çin'de, dijital sosyal kontrol sistemleri kurulmaktadır ve bu sistemler, etnik grupları tanımak için yüz tanıma teknolojileri kullanmaktadır. Ayrıca, gözetim sistemleri evsizleri ve isyancıları işaretlemekten, gözetim pazarlamasına kadar birçok alanda kullanılabilir. Yakın gelecekte, kamu alanına giren herkesin kişisel verileri toplanabilir ve anında tespit edilebilecektir. Çin,

gözetim teknolojileri alanında ilerleme kaydederken, Amerika'nın yapay zekâ liderliğini en az on yıl daha sürdüreceği beklenmektedir (Sheikh ve Askari, 2021: 193). 2020 yılına kadar, 17 ülke ulusal yapay zekâ stratejileri geliştirirken, 30 ülke daha bu tartışmalara katıldı. Diğer yandan, gözetim teknolojilerinin gizlilik tehditleri oluşturduğu vurgulanmaktadır. ABD ve Çin, yapay zekâ tabanlı gözetim pazarında en büyük rekabeti sürdürüyor ve bu iki ülke pazarın büyük bölümünü paylaşmaktadır. Carnegie Endowment, her iki ülkenin teknoloji pazarındaki etkisini göstermektedir (Peterson ve Hoffman, 2022: 16).

Şekil 4.1. Ülkelerin yapay zekâ gözetim teknolojilerinin menşeleri (Carnegie Endowment, 2019: 71)

ABD ve Çin, yapay zekâ tabanlı gözetim pazarında lider konumdadır. Globalde 176 ülkeden en az 75'i bu teknolojileri kullanmaktadır ve Çin, 60'tan fazla ülkeye bu araçları tedarik etmektedir. Gözetim teknolojileri, finansal kayıpları azaltma, güvenli şehirlerde suçları önleme ve kurumsal güvenlik gibi birçok alanda çözümler sunar. Yapay zekâ geliştikçe, bu teknolojilerin anlaşılması ve düzenlenmesi önemlidir (Chang, 2021: 53). Carnegie, ülkeler arası karşılaştırmalar yapmak için bir Yapay Zekâ Küresel Gözetim Endeksi geliştirmiştir. Bu endeks, gelişmiş demokrasilerin %51'inin yapay zekâ gözetim sistemlerini kullandığını göstermektedir. Akıllı şehir platformları, yüz tanıma

sistemleri ve akıllı polislik gibi uygulamalar farklı ülkelerde yer almaktadır (Budak ve Sezgin, 2021: 536). Ölçüm sonuçları, büyük veri destekli pazarlama stratejilerine katkı sunacaktır. Aşağıdaki tabloda yapay zekâ gözetim araçlarının tanımları ve yaygınlıkları yer almaktadır. Sonrasında, ülkelerin bu araçları nasıl kullandıkları örneklerle açıklanmıştır. En çok gözetlenen şehirlerin çoğu Çin'dedir; Londra ve Los Angeles ise ikinci ve üçüncü sıradadır (Kalluri ve ark., 2023: 87).

Tablo 4.1. Yapay zekâ gözetim teknolojileri ve küresel yaygınlık (Akyılmaz, 2021: 82)

Yeni Nesil Yapay Zekâ Gözetim Tekniği	Tanım	Küresel Yaygınlık
Yüz Tanıma Sistemleri	Akıllı şehirler, izleme cihazları ve gözetim teknolojisini içeren kamu güvenliği, polis ve güvenlik güçleri yeteneklerini artırmayı, hizmet sunumunu ve şehir yönetimini kolaylaştırmayı hedefleyen sensörlerle birlikte bir dizi teknoloji içeren "teknoloji yoğun" şehir merkezleri olarak tanımlanmaktadır.	64 ülke
Akıllı/Güvenli Şehir	Güvenlik kameralarının, yüz tanıma teknolojisinin, açık kaynaklı ve sosyal medya istihbaratının, biyometrinin ve akıllı şehirlerin yaygınlaşmasıyla birlikte, artık daha önce görülmemiş büyüklükteki veri kümelerine sahip olmak anlamına gelir.	56 ülke
Akıllı Polislik	Güvenlik kameralarının, yüz tanıma teknolojisinin, açık kaynaklı ve sosyal medya istihbaratının, biyometrinin ve akıllı şehirlerin yaygınlaşmasıyla birlikte, artık daha önce görülmemiş büyüklükteki veri kümelerine sahip olmak anlamına gelir.	53 ülke

Küresel gözetim endeksleri göz önüne alındığında, en çok izlenen şehirlerin çoğunun Çin'de bulunduğu görülmektedir. Londra ve Los Angeles, manşetlere çıkan gözetim teknolojisini cömertçe kullanmaları nedeniyle listede sırasıyla 2. ve 3. sırada yer almaktadır (Keegan, 2020: 74).

Belçika, yapay zekâ araçlarını kolluk kuvvetlerinde kullanmayı ve telekom sektöründe bağlantı stratejisi geliştirmeyi planlamaktadır. Dijitalleşme, yapay zekâ ve mahremiyetten sorumlu yeni federal bakan Vanessa Matz'ın göreve başlamasıyla birlikte, suçluların yüz tanıma teknolojisinin kullanımı gibi yapay zekâ uygulamaları üzerinde çalışmalar yapılacaktır. Yeni hükümet, Flaman Hristiyan Demokratlar, sosyal demokratlar ve Valon merkez sağ Reformist Hareketi'nden oluşan bir koalisyondur ve başbakanlığı Bart De Wever yürütmektedir (Nyckel,2020: 14; Vervaet, 2023: 34). AI Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle Belçika, teknolojilerin kullanımı için somut politikalar geliştirecek. Bu kapsamda, yüz tanıma teknolojisinin suçluların tespitinde kullanımı gibi operasyonel uygulamalar üzerinde denemeler gerçekleştirilecek. Ayrıca, dezenformasyonla mücadele etmek için farkındalık kampanyaları ve işbirlikleri planlanmaktadır. Hükümet, çevrimiçi platformların sorumluluğunu artıran yasaların çıkarılacağını ve uluslararası işbirliğinin teşvik edileceğini açıkladı ("Yapay zekâ", 2025).

Akıllı şehirler, verimliliği artırmak, verileri halkla paylaşmak ve devlet hizmetlerinin kalitesini yükseltmek için bilgi teknolojilerini kullanan belediyelerdir. Bu şehirler, kamu güvenliğini güçlendirmek için izleme ve gözetim teknolojileri ile sensörleri bir araya getirir. Akıllı şehirler, trafik sorunlarını çözmek ve sürdürülebilir enerji yönetimi sağlamak gibi birçok alanda fayda sunar. Ayrıca, güvenli şehir teknolojileri, GPS, yüz tanıma ve suç önleme gibi sistemlerle kolluk kuvvetlerine destek sağlamaktadır. Akıllı ve güvenilir şehirlere ilgi artmaktadır (Lycourghiotis ve Poulados, 2021: 19). Bu artış, iklim değişikliği, COVID-19, yaşlanan nüfus, kırsaldan kente göç ve diğer baskılar nedeniyle gerçekleşmektedir. Ücretsiz wi-fi, akıllı park yerleri, temiz enerji ve trafik yönetimi gibi uygulamalar bu şehirlerde sağlanan avantajlar arasındadır. Bu sistemler, işletmelerin performansını artırırken, kamu ve özel sektör paydaşları için de yarar sağlamaktadır. Ayrıca, atık yönetimi ve tasarruf konularında da ciddi etkiler yaratabilir. Yüz tanıma sistemleri, insanların yüz özelliklerine dayanarak gerçek zamanlı algılama yapan biyometrik sistemlerdir. Bu sistemler, cinsiyet, yaş, suçlu tespiti ve ziyaretçi sayısı gibi bilgileri toplamak için kullanılır. Kameralar aracılığıyla hedef yüzleri eşleştirir ve bireylerin biyometrik haritalarını oluştururlar. Ancak bu teknolojiler, bazı durumlarda yüksek hata oranlarına

sahiptir (Felstein, 2019: 53). Özellikle kötü hava koşulları ve koyu tenli bireylerde hatalar artabilmektedir, bu da etik sorunlara yol açmaktadır. ABD'de, insanların %54,8'i kamu güvenliği için yüz tanıma sistemlerini desteklenmektedir ve genç bireyler yaşlı bireylerden daha eleştirel (Karpa ve ark., 2022: 153). Amerikan şirketi Affectiva, yüz tanımayı, tüketicilerin reklamlara tepkilerini analiz etmek için kullanmaktadır ve bu da işletmelerin pazarlama ve ürün satışlarına yardımcı olmaktadır. Ancak, Brezilya'daki benzer teknoloji metro kullanıcıları arasında paniğe neden olarak olumsuz tepkilere yol açtı. Unilever'in Mesh Experience ve Emotion Research Lab şirketlerinin yaptığı bir çalışmada, mağaza içi yüz tanıma teknolojileri ile tüketicilerin ürünlere yaklaşırkenki tepkileri incelenmiştir. Bu çalışma, mağaza yatırımının etkinliğini ölçerek eksiklikleri gidermeye yardımcı olmuştur (Yılmaz ve Yengin, 2021: 239). 2020'de 98,15 milyar dolar olan akıllı ve güvenilir şehir pazarı, 2021'de 111,70 milyar dolara yükselmiş ve 2028'e kadar yıllık %29,3 büyüme beklenmektedir. İşletmeler, bu fırsatı değerlendirerek yeni teknolojilere ve sistemlere yatırım yapmaktadır. Araştırma ve Geliştirme faaliyetlerine kaynak ayrılarak, bulut tabanlı çözümlerle pazarlama ve maliyet etkinliği sağlanmaya çalışılmaktadır (Data, 2022: 147).

Akıllı polislik, proaktif öngörücü polislik ile suçları tahmin eden projeleri kapsar ve büyük veri toplamaya dayanır. Güvenlik kameralarının artmasıyla, polis daha önce görülmemiş verilere ulaşmaktadır. Öngörü, geçmiş suç bilgilerine ve belirli alanlardaki suç olasılıklarına dayanan algoritmalarla bağlıdır. Birçok ülke yüz tanıma da dâhil olmak üzere çeşitli gözetim teknolojilerini kullanmaktadır (Verma ve Navya, 2025: 259). ABD, Çin, Hindistan, Avustralya, Brezilya ve bazı Avrupa ülkeleri Çin ve ABD teknolojilerini birleştirmektedir. Buna karşılık, Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Afrika ve Orta Doğu ülkeleri yalnızca Çin teknolojisine güvenmektedir. Gözetim dünya çapında yayılmaktadır. Çin, dünya genelinde gözetim yapılan şehirler arasında en üst sırada yer almaktadır. Bu ülkede birçok akıllı polis aracı ve aşırı gözetim uygulaması bulunmaktadır. BBC News'te verilen bir röportajda, gazeteci Hu Liu, Çin'deki akıllı polis uygulamalarına dikkat çekmiştir. Liu, evden çıkarken ve taksi çağırırken kameralar tarafından izlendiğini belirtmektedir. Gittiği kafede de konumunun bilindiğini ve hükümetten uyarılar aldığını ifade etmiştir. Liu, "Yapay zekâ ile saklanacak hiçbir yerimiz yok" demiştir (Carpenter, 2022: 17; Strat, 2023: 5). Bu

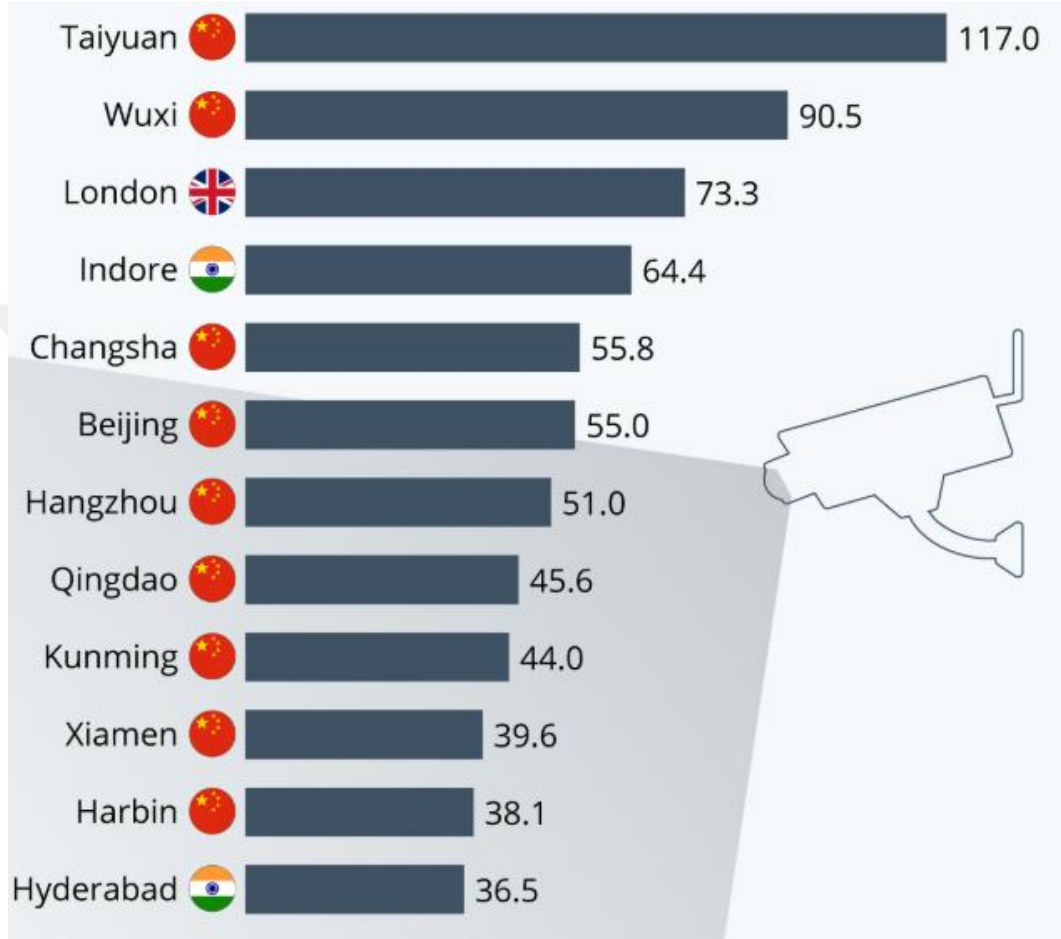
durum, akıllı polislik anlayışının hangi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Çin'deki polis karakollarında, duygu tespit kamerası adı verilen bir teknoloji kullanılmaktadır. Bu teknoloji, memurların koruyucu sandalyeler üzerinde, yüz ifadelerindeki ve cilt gözeneklerindeki en küçük değişiklikleri tespit etmesini sağlamaktadır. Elde edilen veriler, olumsuz veya endişeli zihin durumunu gösteren grafiklerle değerlendirilmektedir. Kırmızı alanın büyüklüğü, bu tür durumları temsil ediyor ve kişilerin durumu bu şekilde analiz edilmektedir (Zeng, 2020: 1444).

Şekil 4.2. Dünyada en fazla gözetlenen şehirler (Statista, 2020)

Yapay zekâya dayalı gözetim teknolojileri, pazarlama alanında çeşitli kullanım alanları bulmaktadır. Bu teknolojiler, taksi çağdırmaktan yaratıcı kampanya ve reklamlara kadar pek çok alanda uygulanmaktadır. İşletmelerin, değişen dünya için çalışma şekillerini yeniden düşünmeleri gerekmektedir. Ayrıca, bu teknolojilerin detaylı analizi, pazar büyüklüğü ve rekabet durumları hakkında bilgi sağlayarak yeni fırsatlar sunacaktır (Bazarkina ve ark., 2023: 346). Carnegie Endowment tarafından geliştirilen Yapay Zekâ Gözetim Teknolojileri Endeksi, ülkelerin yapay zekâ gözetim teknolojisini nasıl benimsediğini ve

kullandıkları özel araçları gösterir. Bu indeks, Akıllı/Güvenilir Şehir, Yüz Tanıma Teknolojileri ve Akıllı Polislik gibi alanlara odaklanmaktadır. Ayrıca, askeri harcamalar, rejim tipleri, internet özgürlük durumu ve Çin'in yatırım endeksi gibi diğer bilgileri de içermektedir (Joh, 2019: 180; Saheb, 2023: 374).

Şekil 4.3. YZ gözetim teknolojilerine uyum oranları (Statista, 2021)

Carnegie Endowmentfor International Peace'den alınan verilere dayanarak yapay zekâ kullanan küresel gözetleme teknolojilerinin adaptasyon oranları belirlenmiştir. Çin ve ABD'nin güvenlik şehri platformları ve yüz tanıma sistemleri gibi teknolojileri kullanarak yapay zekâ gözetlemesinde büyük liderler olduğunu vurgulamaktadır. Askeri harcamalar ile yapay zekâ gözetleme sistemlerinin kullanımı arasında güçlü bir bağlantı var ve birçok ülke bu alana yatırım yapmak istemektedir (Peterson ve Hoffman, 2022: 19). Ayrıca, AIGS Endeksi tarafından kategorize edilen rejim türlerini açıklayan Freedom in the World 2019 endeksini ayrıntılı olarak açıklamaktadır; bunlara kapalı otokrasiler,

seçimli otokrasiler, seçimli demokrasiler ve liberal demokrasiler dahil. Son olarak, Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü'nden askeri harcama verilerinin nerede bulunacağından bahsetmektedir. Küresel gözetim endeksleri göz önüne alındığında, en çok izlenen şehirlerin çoğunun Çin'de bulunduğı görölmektedir. Londra ve Los Angeles, manşetlere çıkan gözetim teknolojisini cömertçe kullanmaları nedeniyle listede sırasıyla 2. ve 3. sırada yer almaktadır (Margulies, 2016: 1049; Keegan, 2020: 76).

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Panoptikon, dijital panoptikon gibi kavramların incelenmesi, yapay zekâ çağında gözetim faktörü ve panoptikon kavramının panoptikon 3.0'a evrilme süreci olan günümüzde yapay zekanın gözetimde hangi çeşitlerde, alanlarda veya buluşlarda kullanıldığının açıklanmasının amaçlandığı bu çalışmada yer alan bilgiler gelecekteki politika yapım süreçlerine ışık tutma potansiyeline sahiptir. Belirlenen amaç doğrultusunda birinci bölümde gözetim kavramı alt boyutlarıyla birlikte, ikinci bölümde panoptikon kavramı, üçüncü bölümde ise yapay zekâ ve gözetim kavramının yapay zekâ ile birlikte değişimi üzerinde durulmuş ve çalışma sonlandırılmıştır.

Günlük yaşamda gözetim faaliyetlerinin artması, gelişen bilgi teknolojilerinden ve farklı güç biçimleriyle ortaklıklarından kaynaklanmaktadır. Gözetim, otoriteler tarafından kullanılan bir yöntem olarak eski zamanlardan beri var olmasına rağmen, artık insanların özel ve kamusal yaşamlarını her zamankinden daha fazla etkilemektedir. Bu, modern toplumda gözetimin kurumsallaşmasına yol açar. Gözetim teknolojileri genellikle rızaya dayanır ve kamu refahı ve güvenliği bahanesiyle gönüllü katılımı teşvik eder. Bu teknolojiler, yaşamın tüm yönlerini izleyerek mevcut otoritelerin gücünü artırır ve bireysel mahremiyeti azaltır. Orwell'in meşhur sözünde olduğu gibi, "Big Brother's Eye" her zaman eylemlerimizi izler ve şekillendirir.

İktidar kavramı, insanlarla birlikte sürekli bir değişim göstermiştir. Jeremy Bentham'dan Foucault ve Althusser'e kadar uzanan bir süreç, toplumların ve yönetim biçimlerinin geçmişteki zulüm ortamlarından farklılaştığını göstermektedir. Günümüzde insanlar daha bilinçli, eğitilmiş ve güçlüdür, fakat iktidar her zaman mevcuttur. Çalışmada, iktidarın varoluş şekli üzerinde durulmakta, ideolojik baskılardan çok, bireylerin tehdit olarak görüldüğü vurgulanmaktadır. Güç, görünmez kalarak kendini korumakta ve olası tehditlere önceden müdahale etmektedir. Günümüz teknolojisi gözetim ve insanların özel hayatlarının izlenmesine odaklanmaktadır ve bu da sadece yetkililerin değil toplumdaki bireylerin de gözlem yapmaya meyilli hale geldiğini göstermektedir. Örneğin, bir alışveriş merkezine girildiğinde görünmeyen güvenlik görevlileri tarafından izlenildiği hissedilebilmektedir, bu da gözetim ve gücün hayatlarımıza

ne kadar derinlemesine nüfuz ettiğini vurgulamaktadır. Y jenerasyonunun bir parçası olarak, teknolojiye sıkı sıkıya bağlı yaşamaktadır ve onsuz yaşanamayacağı iddia edilerek sosyal medyaya fazlasıyla güvenilmektedir. Ancak, en büyük korku ve sıklıkla şaka konusu olan şey bu platformlarda izlenmektir. Blog yazarken veya Twitter ve Facebook kullanırken bireyler izlenmekten korkmakta; bu da mesajlarımızı göndermeden önce sık sık düzenlememize yol açmaktadır. Bu, Foucault ve Bentham tarafından teorileştirilen gözetim korkularını yansıtmaktadır. Foucault ve Althusser karmaşık metinler yazmaktadırlar ancak gücün izlenenlere ihtiyaç duyduğunu vurgulanmaktadır. Bireyler olmadan güç var olamaz. Sadece distopik tehditler değil, bireyselliğimizi hatırlatan gerçekler hakkında konuşulması gerektiği düşünülmektedir.

Durkheim, zamanın sadece basit yaşam deneyimlerimiz olmadığını, aynı zamanda hem bireysel hem de kolektif varoluşu içeren soyut bir çerçeve olduğunu öne sürer. Kontrolümüzün ötesinde, aşkın bir güçtür. Urry, zamanı toplumlar içinde üretilen, birinden diğerine değişen bir toplumsal kavram olarak tanımlar. Bauman, modernitenin birçok yorumu olduğunu vurgular ve zaman ile mekân arasındaki değişen ilişkinin modern yaşamın önemli bir yönü olduğunu vurgular. Modernitenin, zaman ve mekânla ilgili geçmiş uygulamaların karmaşık bir karışımından kaynaklandığını savunur. Bentham'ın panoptikonu, modern iktidarları anlamada önemli bir metin olarak öne çıkar. Göz, tarihsel olarak kutsal otoritelerin toplum üzerindeki kontrolünü simgelerken, panoptikon yeni bir iktidar biçimini temsil eder. Bu yapı, insanların gözetim altında tutulduğu çeşitli kurumlara, özellikle cezaevleri ve okullar gibi yerlere uygulanabilir. Panoptikon, mahkûmların hareketlerini kısıtlayarak, gardiyanların kontrolünü kolaylaştıran temel bir yöntemdir ve denetleme merkezinden hücrelerin görünmesini sağlar. Bentham, panoptikon binasının tasarımının sadece hapishanelerde değil birçok kurumda kullanılabileceğini açıklamaktadır. İnsanların izlendiği çeşitli ortamlara uygulanabileceğini savunulmaktadır. Bunlara işçileri ıslah etme, akıl hastalarını kontrol etme, ahlaksız bireyleri rehabilite etme, şüphelileri tutuklama ve hastaları yönetme yerleri dâhildir. Binanın amacı geniştir ve eğitim tesislerine, akıl hastanelerine ve diğer ortamlara uyabilir. Özünde, bireylerin gözetim ve disiplinini gerektiren birçok kuruma uyarlanabilir. Bentham, panoptikonla ilgili

mektuplarında, ahlak kurallarının reformu, sağlık politikalarının iyileştirilmesi, sanayinin güçlendirilmesi, eğitimin yaygınlaştırılması ve halkın yükünün hafifletilmesi gibi konulara değinir. Modern ekonominin sağlam temellere dayandığını belirtir. Foucault, Hapishanenin Doğuğu adlı eserinde Bentham'ın panoptikonunu analiz ederek, modern iktidarın denetim ve disiplin yöntemlerini ele alır. Panoptikon, toplumu kontrol etmenin bir metaforu olarak görölmektedir. Ayrıca, modern zamanların hız kavramı, değışkenliği ve sürekli ilerlemeyi içermektedir; mekânın fethi için modernite bir araç haline gelmiştir. Zamanın mekân üzerindeki kontrolü, toplumları düzenleme isteğinin bir sonucudur. Panoptikon, hapishane tasarımıyla toplumu düzenleme fikrinin bir yansımasıdır ve modern zamanların mekanik zaman algısının etkisini gösterir. Foucault, kapitalizmin sonucu olarak işsiz, evsiz ve diğer dezavantajlı grupların, güvenlik kaygısıyla kapatıldığını belirtir. Bu durum, modern iktidar teknikleri olan denetim ve bireyselleştirmeyi ortaya çıkarmaktadır. Foucault'un çalışması, güvenlik kaygısının panoptikon tasarımı nasıl ürettiğini inceler. Modernlik, belirli mekân anlayışlarından sıyrılarak akışkan ve belirsiz bir hale gelmiştir. Bauman, bunu geç modernite veya postmodernite olarak tanımlar. Modern toplum biçimlerinin hızlı bir şekilde çözümlenmesi, bu dönüşümün önemli bir özelliğidir; toplumsal şekillerin ömrü kısalımış, bu yüzden referans noktaları olamazlar. Modernlikte güvenlik anlayışı da değışmiş, gelecek için bir proje haline gelmiştir. Dijital teknikler ve istatistiksel yöntemlerle geleceği tahmin etme çabaları artımış, bu süreçte yapay zekâ da devreye girmiştir. Kısaca, günümüz teknolojileri sosyal kontrol ve denetim alanında yapay zekânın işlevini arttırmaktadır. Baudrillard, 1978'de Gerçek Olan'ın Can Çekişmesi adlı yazısında panoptikonun sonunu yaşadığımızı belirtmiştir. Ancak, günümüzde yapay zekâ ve dijital teknolojilerin yaygın kullanımıyla yeni bir gözetleme dönemi yaşanmaktadır. Teknolojik kontrol altında olduğumuzu fark edilememektedir. Dijital panoptikonda bireyler verilerini kendileri sağladıkları için özgür hissetse de bu durum gerçek bir özgürlük sunmamakta, bireyi sömürmektedir. Kontrol toplumunun temelinde bu gerilim bulunmaktadır.

Yapay zekâ günlük yaşama daha fazla entegre olduğuça, teknolojinin toplumu nasıl şekillendirdiğini izleme ve değeriendirme ihtiyacı artmaktadır. Bunu başarmak için standart bir ölçek gerekmektedir. Yapay Zekâ Küresel

Gözetim (AIGS) Endeksi'nin amacı, modern yaşamı etkileyecek teknoloji trendlerini ölçmektir. Yapay zekâ gözetimi yayılmaya devam ederken, gözetim teknolojisi sağlayıcıları tarafından şeffaflık ve etik üretim ihtiyacını vurgular. Gizlilik haklarını korumak için mekanizmalar geliştirilmeli ve operasyonel yönergeler her ülkeye özgü olmalıdır. Endeks, tüm ülkelerin, siyasi sistemlerinden bağımsız olarak, yapay zekâ tabanlı gözetim araçlarını benimsediğini göstermektedir. Rekabet gücünü artırmak ve ulusal güvenliği güçlendirmek için yapay zekâ ve gözetim teknolojileri pazarlama stratejileri geliştirmek önemlidir. Yapay zekâ destekli gözetim sistemleri, tüketici ve işletme davranışlarını anlamak için yeni markaların oluşturulmasını gerektirir. Bu sistemler, ürün ve hizmetlerin kullanımını ve satışını takip ederek pazarlamacıların sorularına cevap bulmayı amaçlar. Sürdürülebilir ve bağlantılı bir yaşam sağlamak için pazarlama açısından yeni fırsatlar sunulmaktadır. Küresel pazarlarda aktif kalmak için yapay zekâ teknolojileri önemli hale gelmiştir. Bu nedenle, yapay zekâ pazarlama sisteminde yeni düzenlemeler ve stratejiler geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Şehirlerin yönetimi ise insanların ihtiyaçlarını karşılamak için daha etkili bir şekilde tasarlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abbar, E. M. (2023). *Orwell's mirror: A reflection on surveillance and privacy in the digital age*. McGraw-Hill.
- Abdelrahman, M. (2022). COVID-19 and the meaning of crisis. *Development and Change*, 53(6), 1151–1176.
- Ağın, E. (2022). Michel Foucault'nun çalışmalarında panoptikon, kapatılma ve okul kurumu [Panopticon, confinement, and the school institution in Michel Foucault's works]. *Eğitim Bilim Toplum*, 20(79), 64–82.
- Akarca, A. (2023). Dijital gözetim toplumu [Digital surveillance society]. İçinde *Ufuk University 2nd International Congress on Social Sciences Tam Metin Kitabı* (s. 35). Ufuk Üniversitesi.
- Akbaş, A. (2024). Yapay zekâ ile toplumsal dönüşüm: Sosyolojik perspektif [Social transformation with artificial intelligence: A sociological perspective]. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 10(22), 151–180.
- Akdağ, G. (2015). “Gözetim toplumu” teorilerinin tarihsel ve teorik bir incelemesi [A historical and theoretical examination of “surveillance society” theories] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Akpınar, M. E. (2024). Over human and hegemony in the context of trans-humanism. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 952–963.
- Aksu, O. ve Kaya, A. (2022). Transhümanist çağda sağlık teknolojileri ve iletişim araçları [Health technologies and communication tools in the transhumanist era]. İçinde *Disiplinlerarası bir alan olarak dijitalleşme* (s. 199).
- Akyılmaz, B. (2021). Yapay zekâ temelli gözetim teknolojileri ve pazar ilişkisi [Artificial intelligence-based surveillance technologies and market relations]. İçinde *Dijital pazarlamada güncel araştırmalar* (s. 81).
- Al, E. (2022). Sociological and Marxist analysis of surveillance in the process leading to data surveillance. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (40), 323–339.
- Aldemir, D. ve Yiğit, E. (2023). Mekân, dijital hastane ve hekimlik mesleği [Space, digital hospital, and the medical profession]. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(1), 46–65.
- Altıntaş, C. (2019). Vergilemede e-devlet uygulamalarının vergi tahakkuku, vergi tahsilâtı, vergi denetimi ve vergi maliyeti üzerine etkisi [The impact of e-government applications in taxation on tax accrual, collection, audit, and cost] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Ankaralığil, N. (2022). Süperpanoptikon, sinoptikon, gözetim toplumu ve dikizleme kültürü bağlamında reality showlar: Hayatta kalma televizyon programları üzerine bir çalışma [Reality shows in the context of superpanopticon, synopticon, surveillance society, and voyeurism culture: A study on survival television programs]. *Iksad Journal*, 8(31), 18–35.
- Apalı, Y. (2021). Michel Foucault'da iktidar ve güç [Power and authority in Michel Foucault]. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 5(2), 290–304.
- Aydın, A. K. ve Doğan, Y. C. (2024). Michel Foucault'nun iktidar türleri çerçevesinde bir distopya: “1984” [A dystopia in the framework of Michel Foucault's types of power: “1984”]. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 229–239.

- Aydoğan, Ü. ve Şendoğan, F. (2024). Sosyal medya kanalları aracılığıyla siyasi kimliklerin gözetimi: 2023 seçimlerine yönelik kullanıcılar üzerinden bir analiz [Surveillance of political identities through social media channels: An analysis of users in the context of the 2023 elections]. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (13), 196–220.
- Aydoğanoğlu, E. (2013). *Fabrikada emek denetimi* [Labor control in the factory]. Evrensel Basım Yayın.
- Aytaç, Ö. (2023). Modernite, gözetim ve düzen retorığı [Modernity, surveillance, and the rhetoric of order]. *İmgelem*, 7(13), 409–438.
- Balcı, Ş. ve Kocaman, M. T. (2021). Panoptikondan banoptikona iktidar mekanizmasındaki dönüşüm [Transformation in the power mechanism from panopticon to banopticon]. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 33–50.
- Basmacı, P. (2024). “Büyük Birader”in panoptikonu bağlamında *The Capture* dizisinin analizi [Analysis of *The Capture* series in the context of “Big Brother’s” panopticon]. *Selçuk İletişim*, 17(2), 231–257.
- Baştan, S. ve Ökmen, M. (2004). Yerel yönetimlerde bilgi ve iletişim altyapısı ile ilgili temel sorunlar [Basic problems related to information and communication infrastructure in local governments]. İçinde A. Yılmaz ve M. Ökmen (Ed.), *Kuramdan uygulamaya kamu yönetimi* (s. 183–216). Gazi Kitabevi.
- Baştürk, E. (2016). Panoptikon’dan post-panoptikon’a gözetimin soykütüğü [The genealogy of surveillance from panopticon to post-panopticon] [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Bauman, Z. (2005). *Ética posmoderna*. Siglo XXI.
- Bauman, Z. ve Lyon, D. (2013). *Akışkan gözetim* [Liquid surveillance]. Ayrıntı Yayınları.
- Bayhan, V. (2020). Covid-19 küresel salgın bağlamında gündelik hayatın denetimi [Control of everyday life in the context of the Covid-19 global pandemic]. *Şehir Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 37–50.
- Bayra, E. (2022). Covid-19 pandemisini biyopolitika üzerinden okumak: Çıplak hayatın Foucault’cu bağlamıyla devlet düzenine yeniden dahil [Reading the Covid-19 pandemic through biopolitics: The re-inclusion of bare life in the state order in a Foucauldian context]. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 28(2), 774–805.
- Bayrakçı, O. (2021). Surveillance practices through social media: From strict surveillance to spontaneous voluntary surveillance. İçinde *Trending topics on social media researches* (s. 133–146).
- Bayram, T. (2019). İktidar ve internet: Dijital denetim ve gözetim mekanizmalarına siberetik yaklaşım [Power and the internet: A cyberethical approach to digital control and surveillance mechanisms] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Bazarkina, D., Mikhalevich, E. A., Pashentsev, E. ve de Matyashova, D. (2023). The threats and current practices of malicious use of artificial intelligence in psychological security in China. İçinde *The Palgrave handbook of malicious use of AI and psychological security* (s. 335–375). Springer International Publishing.
- Begen, R. (2024). Dijital gözetim çağında panoptikon: Kazakistan Cumhuriyeti elektronik hükümeti portalı [Panopticon in the age of digital surveillance: Kazakhstan Republic’s e-government portal]. *Communicata*, 1(28), 8–17.
- Bentham, J. (2020). *The panopticon writings*. Verso Books.

- Berman, J. ve Bruening, P. (2001). Is privacy still possible in the twenty-first century? *Social Research*, 68(1), 306–318.
- Bolayır, M. A. (2024). Yapay zekâ, insan hakları ve insan haklarının korunması açısından yapay zekânın denetimi [Artificial intelligence, human rights, and the supervision of artificial intelligence in terms of human rights protection]. *TIDE Academia Research*, 5(2), 117–145.
- Bozoğlu, T. (2018). Teknoloji, yönetim ve mekân: Gözetim, denetim, mahremiyet ve mekânsal yapılandırma ile pratiklerinin kurumsallaşması [Technology, management, and space: Institutionalization of surveillance, control, privacy, and spatial structuring practices]. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 259–288.
- Brunon-Ernst, A. (Ed.). (2016). *Beyond Foucault: New perspectives on Bentham's panopticon*. Routledge.
- Budak, S. ve Sezgin, S. (2021). COVID-19 ile mücadelede akıllı kent uygulamalarının önemi: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi örneği [The importance of smart city applications in combating COVID-19: The case of Balıkesir Metropolitan Municipality]. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(2), 521–552.
- Büyük, K. ve Keskin, U. (2012). Panoptikon'un elektronik dirilişi: Etik bir sorun olarak işyeri izleme [The electronic resurrection of the panopticon: Workplace monitoring as an ethical issue]. *İş Ahlakı Dergisi*, 5(10), 55–88.
- Büyükgaga, P. (2022). Dijital gözetim ve mahremiyetin dönüşümü: *The Circle* örneği [Digital surveillance and the transformation of privacy: The case of *The Circle*] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Aydın Üniversitesi.
- Campbell, J. E. ve Carlson, M. (2002). Panopticon.com: Online surveillance and the commodification of privacy. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 46(4), 586–606.
- Carnegie Endowment. (2019). *The global expansion of AI surveillance*. <https://carnegieendowment.org/research/2019/09/the-global-expansion-of-ai-surveillance?lang=en> adresinden 11 Mart 2025 tarihinde erişilmiştir.
- Carpenter, S. L. (2022). *Comparing political implications of punitive paradigms in digital surveillance and data-driven algorithms between the politics of the United States of America and the People's Republic of China*. Routledge.
- Castells, M. (2005). *A sociedade em rede* (Cilt 1, No. 6). Paz e Terra.
- Chang, B. A. (2021). Artificial intelligence and the US-China balance of power [Yayımlanmamış doktora tezi]. Massachusetts Institute of Technology.
- Clark, E. C., Neumann, S., Hopkins, S., Kostopoulos, A., Hagerman, L. ve Dobbins, M. (2024). Changes to public health surveillance methods due to the COVID-19 pandemic: A scoping review. *JMIR Public Health and Surveillance*, 10(1), e49185.
- Cohen, J. E. (2008). Privacy, visibility, transparency, and exposure. *The University of Chicago Law Review*, 75(1), 181–201.
- Collins, K. R. (2022). “Secrecy or silence with her finger on her mouth”: Jeremy Bentham’s other model of visibility and power. *Political Theory*, 50(4), 596–620.
- Coşkun, A. (2023). Dijital gözetim kavramının literatürdeki gelişimi: Bibliyometrik bir inceleme [Development of the digital surveillance concept in the literature: A bibliometric review]. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (11), 51–75.
- Crawford, K. (2022). Forum on Gandy’s *The Panoptic Sort*. *International Journal of Communication*, 16, 3.

- Çalhan, H. S. ve Karkın, N. (2010). E-devlet ve e-katılım için bilgi katılım sistem modeli: SİBİYO [Information participation system model for e-government and e-participation: SİBİYO]. İçinde *Kamu Yönetimi Sempozyumu KAYSEM-5: Türk Kamu Yönetiminin Yapısal ve İşlevsel Sorunları* (Symposium on Public Administration KAYSEM-5: Structural and Functional Problems of Turkish Public Administration). Selçuk Üniversitesi.
- Çatalbaş, S. ve Kaya, B. (2017). Gözetim toplumu ve distopik filmlerde göz'ün iktidarı: *The Lobster* ve *Equilibrium* filmlerinin analizi [Surveillance society and the power of the gaze in dystopian films: Analysis of *The Lobster* and *Equilibrium*]. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 21–43.
- Çaycı, A. E. ve Çaycı, B. (2016). Dijital iletişim çağında teknolojinin açığa çıkardıkları: Gözetim ve mahremiyet [What technology reveals in the digital communication era: Surveillance and privacy]. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 1(2), 157–169.
- Çekilmez, M. Y. (2024). Analysing the film *Cold Eyes (Gam-Si-Ja-Deul)* in the context of surveillance society. *Eurasian Journal of Media Communication and Culture Studies*, 2(2), 205–223.
- Çetin, M. ve Asil, S. (2017). Günümüz toplumunda gözetim olgusu [The phenomenon of surveillance in today's society]. *Third Sector Social Economic Review*, 52(1), 180.
- Çığ, E. Ç. (2016). Dijital çağda bakışın politikası: Panoptikon ve aleniyet ilkesi [The politics of the gaze in the digital age: Panopticon and the principle of publicity]. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 10(21), 91–113.
- Çimen, Ü. ve Alanka, Ö. (2023). Postmodern dönemde gözetim (Zygmunt Bauman'ın postmodern gözetim değerlendirmesi) [Surveillance in the postmodern era (Zygmunt Bauman's assessment of postmodern surveillance)]. İçinde *Postmodern dijitalleşme: Dijital dünyanın postmodern nüveleri* (s. 1–19).
- Çoban, B. (2009). Yeni panoptikon: Gözün iktidarı ve Facebook [The new panopticon: The power of the gaze and Facebook]. *Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 1–18.
- Çoban, B. (2016). Gözün iktidarı üzerine [On the power of the gaze]. İçinde B. Çoban ve Z. Özarslan (Ed.), *Panoptikon: Gözün iktidarı* (s. 110–138). Su Yayınları.
- Dandeker, C. (2007). Surveillance: Basic concepts and dimensions. İçinde *The surveillance studies reader* (s. 1–15).
- Data, B. (2022). Artificial intelligence, surveillance. İçinde *Diginomics research perspectives: The role of digitalization in business and society*. Routledge.
- De Moya, J. F. ve Pallud, J. (2020). From panopticon to heautopticon: A new form of surveillance introduced by quantified-self practices. *Information Systems Journal*, 30(6), 940–976.
- Deleuze, G. (2017). Postscript on the societies of control. İçinde *Surveillance, crime and social control* (s. 35–39). Routledge.
- Demir, A. (2017). Panopticon ve synopticon geriliminde özgürlük paradoksu [The paradox of freedom in the tension between panopticon and synopticon]. *Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (28), 55–65.
- Demircan, G. (2019). Gözetim ve gözetimin toplumsal meşruiyeti üzerine bir inceleme [An examination of surveillance and its social legitimacy]. *DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21, 2033–2062.
- DeToy, T. (2015). It's all in the family: Metamodernism and the contemporary (Anglo-?) American novel [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Tufts University.

- Díaz, D. ve Boj Tovar, C. (2023). A critical approach to machine learning forecast capabilities: Creating a predictive biography in the age of the internet of behaviour (IoB). *Artnodes*, (31).
- Dikme, H. ve Sucu, İ. (2021). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çerçevesinde gözetim toplumu ve *Instagram*'da gözetim: *Ingrid Batıya Gidiyor* filmi örneği [Surveillance society and surveillance on Instagram within the framework of uses and gratifications approach: The case of the film *Ingrid Goes West*]. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(41), 33–48.
- Doru, İ. (2018). Türkiye'de sosyal medya alanında yaşanan gözetim sorunları: *Twitter* üzerinden bir inceleme [Surveillance issues in the social media domain in Turkey: An examination through *Twitter*] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Doyle, A. (2011). Revisiting the synopticon: Reconsidering Mathiesen's 'the viewer society' in the age of Web 2.0. *Theoretical Criminology*, 15(3), 283–299.
- Dömbekci, H. A. ve Güzel, Ş. (2022). Yeni panoptizm uygulamaları: Sağlık hizmetlerinde dijital gözetim [New panopticism applications: Digital surveillance in healthcare services]. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 3(1), 105–116.
- Draper, A. (2002). An introduction to Jeremy Bentham's theory of punishment. *Journal of Bentham Studies*, 5, 1–17.
- Dupont, B. (2008). Hacking the panopticon: Distributed online surveillance and resistance. İçinde *Surveillance and governance: Crime control and beyond* (s. 257–278). Emerald Group Publishing.
- Durutürk, B. (2018). Michel Foucault'nun iktidar ve özne kavramlarına bir bakış: Gözetim toplumu [A look at Michel Foucault's concepts of power and subject: Surveillance society]. *Third Sector Social Economic Review*, 53(3), 959.
- Eley, G., Habermas, R., Rosenhaft, E., Weichlein, S., Wiesen, J., Zatlin, J. ve Zimmerman, A. (2016). Surveillance in German history. *German History*, 34(2), 293–314.
- Elgün, M. N. ve Karabıyık, H. Ç. (2022). Panoptic power of the politics versus synoptic and omnipotent power of the marketing. İçinde *Income disparity under welfare and poverty dilemma in emerging countries* (s. 1–22).
- Elmer, G. (2012). Panopticon—discipline—control. İçinde *Routledge handbook of surveillance studies* (s. 21–29). Routledge.
- Eraslan, R. U. (2019). Gözetim toplumu algısına sanatsal tepkiler [Artistic responses to the perception of surveillance society]. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(43), 867–879.
- Ersoy, E. (2018). Gözetim çalışmaları temelinde *Black Mirror* dizisi: Gerçek ve kurmaca hayat ilişkisi [Black Mirror series based on surveillance studies: The relationship between real and fictional life] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Başkent Üniversitesi.
- Eryılmaz, H. E. (2023). Yapay zekâ çağında kişisel veri mahremiyeti [Personal data privacy in the age of artificial intelligence]. *UMAY Sanat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 6–25.
- Eşitti, Ş. (2021). Covid-19 pandemisi sırası ve sonrası dijital gözetim ve toplumsal kontrol sorunları üzerine eleştirel bir inceleme [A critical examination of digital surveillance and social control issues during and after the Covid-19 pandemic]. İçinde *Communication and Technology Congress* (s. 12–14).
- Farinosi, M. (2011). Deconstructing Bentham's panopticon: The new metaphors of surveillance in the Web 2.0 environment. *tripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 9(1), 62–76.
- Feldstein, S. (2019). *The global expansion of AI surveillance* (Cilt 17, No. 9). Carnegie Endowment for International Peace.

- Fietkiewicz, K. J. ve Stock, W. G. (2015). How “smart” are Japanese cities? An empirical investigation of infrastructures and governmental programs in Tokyo, Yokohama, Osaka, and Kyoto. İçinde *2015 48th Hawaii International Conference on System Sciences* (s. 2345–2354). IEEE.
- Finance, W. V. ve Bio, E. K. (2025). War on terror ECHELON, industrial espionage, and the organized stalking-terror police state. *Perspective*.
- Flaherty, J. ve Richman, J. (1989). Gender differences in the perception and utilization of social support: Theoretical perspectives and an empirical test. *Social Science & Medicine*, 28(12), 1221–1228.
- Foucault, M. (1975). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Pantheon Books.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Allen Lane.
- Foucault, M. (2006). *Geburt der Biopolitik*. Routledge.
- Foucault, M., Hurley, R. J. ve Gros, F. (2021). *The history of sexuality: Vol. 4. Confessions of the flesh*.
- Freitas, F. S. D., Lemos, F. C. S. ve Galindo, D. C. G. (2023). The new coronavirus pandemic: Psychopolitics and biovigilance. *Psicologia em Estudo*, 28, Article e53739.
- Freshwater, D., Fisher, P. ve Walsh, E. (2015). Revisiting the panopticon: Professional regulation, surveillance, and sousveillance. *Nursing Inquiry*, 22(1), 3–12.
- Fuchs, C. (2010). Foundations of the critique of the political economy of surveillance. *The Internet & Surveillance - Research Paper Series*.
- Fuchs, C. (2013). Political economy and surveillance theory. *Critical Sociology*, 39(5), 671–687.
- Galič, M., Timan, T. ve Koops, B. J. (2017). Bentham, Deleuze and beyond: An overview of surveillance theories from the panopticon to participation. *Philosophy & Technology*, 30(1), 9–37.
- Gandy, O. H., Jr. (1996). Coming to terms with the panoptic sort. İçinde *Computers, surveillance, and privacy* (s. 132).
- Gandy, O. H., Jr. (2021). *The panoptic sort: A political economy of personal information*. Oxford University Press.
- Gane, N. (2012). The governmentalities of neoliberalism: Panopticism, post-panopticism and beyond. *The Sociological Review*, 60(4), 611–634.
- Gekker, A. ve Hind, S. (2020). Infrastructural surveillance. *New Media & Society*, 22(8), 1414–1436.
- Giddens, A. (1995). The nation-state & violence [Review]. *Canadian Journal of Sociology*, 20(3), 420.
- Giddens, A. (2002). Information, reflexivity and surveillance. İçinde *Theories of the information society* (s. 202).
- Giddens, M. F. ve Marx, G. (2006). Editor’s note: Taking a look at surveillance studies. *Contemporary Sociology*, 36(2), 2.
- Giroux, H. A. (2015). Totalitarian paranoia in the post-Orwellian surveillance state. *Cultural Studies*, 29(2), 108–140.
- Günay, İ. E. (2024). Dijital panoptikonda özgürlük yanılsamasının temel strateji ve yorumları [Basic strategies and interpretations of the illusion of freedom in the digital panopticon]. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 6(2), 76–87.

- Güneş, C. D. (2013). Michel Foucault'da söylem ve iktidar [Discourse and power in Michel Foucault]. *Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (21), 55–69.
- Güney, A. (2022). Teknoloji ve dijitalleşmede etik değerler [Ethical values in technology and digitalization]. *İçinde ERPA 2022* (s. 61).
- Habermas, J. (2002). *The postnational constellation: Political essays*. Routledge.
- Haggerty, K. D. ve Ericson, R. V. (2017). The surveillant assemblage. *İçinde Surveillance, crime and social control* (s. 61–78). Routledge.
- Harris, A. L. (1951). Veblen and the social phenomenon of capitalism. *The American Economic Review*, 41(2), 66–77.
- He, W. (2016). Networked public: The subject of networked public communication. *İçinde Networked public: Social media and social change in contemporary China* (s. 85–121). Springer.
- Helvacıoğlu, E. (2004). Panoptikon'da isyan [Rebellion in the panopticon]. *Bilim ve Gelecek Dergisi*, 9.
- Hempel, L. ve Töpfer, E. (2009). The surveillance consensus: Reviewing the politics of CCTV in three European countries. *European Journal of Criminology*, 6(2), 157–177.
- Hendricks, V. F. ve Vestergaard, M. (2019). The attention economy. *İçinde Reality lost: Markets of attention, misinformation and manipulation* (s. 1–17).
- Hennelly, M. M., Jr. (1998). The “Surveillance of Désirée”: Freud, Foucault, and Villette. *Victorian Literature and Culture*, 26(2), 421–440.
- Herman, P. C. (2018). More, Huxley, Eggers, and the utopian/dystopian tradition. *Renaissance and Reformation*, 41(3), 165–193.
- Hinde, C. ve Ophoff, J. (2020, Eylül). The technological panopticon: Electronic monitoring and surveillance within the workplace: Employee turbulence through perceptions of privacy infringement. *İçinde 2020 Dewald Roode Workshop on Information Systems Security Research*. IFIP Working Group 8.11/11.13.
- Hope, A. (2013). Foucault, panopticism and school surveillance research. *İçinde Social theory and education research* (s. 47–63). Routledge.
- Hope, A. (2022). Retooling school surveillance research: Foucault and (post) panopticism. *İçinde Social theory and education research* (s. 65–83). Routledge.
- Huey, L. (2007). Theorizing surveillance: The panopticon and beyond. *Contemporary Sociology*, 36(6), 576.
- Itai, H. (2019). Surveillance and metaphor of “tribunal” in Bentham’s utilitarianism. *Revue d’études benthamiennes*, (16).
- Joh, E. E. (2019). Policing the smart city. *International Journal of Law in Context*, 15(2), 177–182.
- Kahana, E. (2021). Intelligence against COVID-19: Israeli case study. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 34(2), 259–266.
- Kahraman, H. (2014). E-devlet kavramı ve uygulamaları: Emniyet teşkilatı örneği [The concept and applications of e-government: The case of the police organization] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

- Kalaman, S. (2019). Yeni medya ve dijital gözetim: Türkiye’deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma [New media and digital surveillance: A study on social media users in Turkey]. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26(2), 575–594.
- Kalluri, P. R., Agnew, W., Cheng, M., Owens, K., Soldaini, L. ve Birhane, A. (2023). The surveillance AI pipeline. *arXiv*.
- Karabaldır, D. ve Erkul, E. (2024). Toplum 5.0 ve sosyal hizmet: Eleştirel bir bakış [Society 5.0 and social services: A critical perspective]. *Mülkiye Dergisi*, 48(4), 990–1031.
- Karagülle, A. E. (2015). Günümüzde değişen mahremiyet algısının sosyal ağlar bağlamında incelenmesi [Examination of the changing perception of privacy in the context of social networks] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Karahisar, T. (2014). Developments in communication technologies and employee privacy in the workplace. *Journal of Media Critiques*, 1(Special), 221–234.
- Karakehya, H. (2009). “Gözetim ve suçla mücadele”: Gözetimin tarihsel gelişimi ile yakın dönemde gerçekleştirilen hukuki düzenleme ve uygulamalar bağlamında bir değerlendirme [“Surveillance and crime fighting”: An evaluation in the context of the historical development of surveillance and recent legal regulations and practices]. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(2), 319–358.
- Karakehya, H. ve Usluadam, A. K. (2016). Neden gözetl(en)iyoruz [Why are we (being) surveilled]. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(3), 187–200.
- Karaoğlu, G. (2022). Dijital gözetim: Panoptik gözetimden gözetim kapitalizmine [Digital surveillance: From panoptic surveillance to surveillance capitalism]. İçinde *Dijital çağ: Değişen paradigmlar, yeni fırsatlar ve riskler* (s. 25).
- Karpa, D., Klarl, T. ve Rochlitz, M. (2022). Artificial intelligence, surveillance, and big data. İçinde *Diginomics research perspectives: The role of digitalization in business and society* (ss. 145–172). Springer International Publishing.
- Kavak, A. (2023). Toplum 5.0 perspektifinde kütüphane 5.0: Teknoloji ve insan merkezli yeni nesil kütüphane hizmetleri [Library 5.0 in the perspective of Society 5.0: Technology and human-centered next-generation library services]. *Bilgi Yönetimi*, 6(2), 280–309.
- Kavut, S. (2023). Dijital dönüşüm çağında gözetimin elektronikleşmesi: Panoptikon’dan süperpanoptikon’a gözetim toplumu [The electrification of surveillance in the age of digital transformation: From panopticon to superpanopticon surveillance society]. *Communicata*, (25), 22–27.
- Kavut, S. (2024). Toplumların dijital dönüşüm aracı olarak yapay zekâ çalışmaları: Türkiye’nin ve Türk Devletleri Teşkilatı’nın yapay zekâ kullanımı üzerine bir analiz [Artificial intelligence studies as a tool for societal digital transformation: An analysis of AI use in Turkey and the Organization of Turkic States]. *Erciyes İletişim Dergisi*, 11(1), 325–344.
- Kaygısız, Ü. (2017). Panoptikon: Demokrasi ekseninde realiteden kurgusala doğru bir bakış [Panopticon: A look from reality to fiction in the context of democracy]. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Kayfor 15 Özel Sayısı), 2073–2094.
- Kazancı, O. (2023). Omniptikon döneminde iş etiğinin işletme stratejilerine entegrasyonunun önemi [The importance of integrating business ethics into business strategies in the omnipticon era]. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 381–399.
- Keegan, M. (2020). The most surveilled cities in the world. *U.S. News*.
- Keshet, Y. (2020). Fear of panoptic surveillance: Using digital technology to control the COVID-19 epidemic. *Israel Journal of Health Policy Research*, 9, 1–8.

- Keskin, H. (2024). Dijital reklamcılıkta kişiselleştirme: Algılanan kişiselleştirmenin, algılanan gözetim, gizlilik endişesi ve marka kullanım niyeti üzerindeki etkisi [Personalization in digital advertising: The impact of perceived personalization, perceived surveillance, privacy concerns, and brand usage intention] [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Khan, N. H. (2024). Digital panopticon and shattered self: Unveiling AI surveillance in Dave Eggers's *The Circle*. *Pakistan Languages and Humanities Review*, 8(3), 791–797.
- Kızılarıslan, A. (2012). Sosyal medyanın toplum üzerindeki etkilerine eleştirel bir yaklaşım [A critical approach to the effects of social media on society] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Kietzmann, J. ve Angell, I. (2010). Panopticon revisited. *Communications of the ACM*, 53(6), 135–138.
- King, C. (2012). A Foucauldian analysis of NCLB: Student data as panoptic surveillance [Yayımlanmamış doktora tezi]. Georgia State University.
- Koç, A. (2018). Michel Foucault'nun "biyopolitika" kavramının teorik çerçevesi [The theoretical framework of Michel Foucault's concept of "biopolitics"]. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 193–218.
- Koşar, A. F. (2024). Social media imprisons people in their likes: The example of YouTube and the surveillance society. *Journal of Social Perspective Studies*, 1(1), 14–19.
- Köseliören, M. ve Ayhan, B. (2025). From the oversight of power to the culture of voluntary surveillance with digitalization omnition. İçinde *Analyzing privacy and security difficulties in social media: New challenges and solutions* (ss. 143–160). IGI Global Scientific Publishing.
- Kurnaz, A. (2022). Dijital siyasetin yükselişi ve yapay zekâ [The rise of digital politics and artificial intelligence]. İçinde *Kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler bağlamında yapay zekâ tartışmaları*. Ekin Yayınevi.
- Kurum, M., Bilgiç, A. ve Çardak, B. (2022). Siber alanda radikalleşme ve internetin panoptik gözetimi [Radicalization in cyberspace and the panoptic surveillance of the internet]. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 11(2), 441–470.
- Küçüksönmez, N. (2022). Azınlık raporu: Determinizm-özgür irade paradoksu ve gözetim [Minority Report: The determinism-free will paradox and surveillance]. *SineFilozofi*, 7(14), 176–193.
- Lavoie, D. (2011). Escaping the panopticon: Utopia, hegemony, and performance in Peter Weir's *The Truman Show*. *Utopian Studies*, 22(1), 52–73.
- Lochlainn, M. N., Lee, K. A., Sudre, C. H., Varsavsky, T., Cardoso, M. J., Menni, C. ve Steves, C. J. (2020). Key predictors of attending hospital with COVID-19: An association study from the COVID Symptom Tracker App in 2,618,948 individuals. *medRxiv*.
- Luckmann, T. (2003). Transformations of religion and morality in modern Europe. *Social Compass*, 50(3), 275–285.
- Lund, B., Agbaji, D. ve Teel, Z. A. (2023). Information literacy, data literacy, privacy literacy, and ChatGPT: Technology literacies align with perspectives on emerging technology adoption within communities. *Human Technology*, 19(2), 163–177.
- Lycourghiotis, S. ve Poulados, G. (2021). Panoptic geography: Humans and nature under surveillance. İçinde *Energies beyond the state* (ss. 15–28). Rowman & Littlefield Publishers.
- Lyon, D. (2006). *Theorizing surveillance*. Routledge.

- Lyon, D. (2007). Surveillance, security and social sorting: Emerging research priorities. *International Criminal Justice Review*, 17(3), 161–170.
- Lyon, D. (2010). Liquid surveillance: The contribution of Zygmunt Bauman to surveillance studies. *International Political Sociology*, 4(4), 325–338.
- Lyon, D. (2013). Surveillance technologies and social transformation: Emerging challenges of socio-technical change. İçinde *Frontiers in new media research* (ss. 56–72). Routledge.
- Malizia, N. (2022). A study of prisoners: From Bentham’s panopticon to modern electronic surveillance—Problems and perspectives. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 12(1), 1–8.
- Mallan, K. (2015). Surviving the electronic panopticon: New lessons in democracy, surveillance, and community in young adult fiction. In *Smart cities as democratic ecologies* (pp. 142–158). Palgrave Macmillan UK.
- Mann, S. ve Ferenbok, J. (2013). New media and the power politics of sousveillance in a surveillance-dominated world. *Surveillance & Society*, 11(1–2), 18–34.
- Manokha, I. (2018). Surveillance, panopticism, and self-discipline in the digital age. *Surveillance & Society*, 16(2), 219–237.
- Margulies, P. (2016). Surveillance by algorithm: The NSA, computerized intelligence collection, and human rights. *Florida Law Review*, 68, 1045–1102.
- Marx, G. T. (2000). The new surveillance. In *States of confinement: Policing, detention, and prisons* (pp. 258–271).
- Marx, G. T. (2002). What’s new about the “new surveillance”? Classifying for change and continuity. *Surveillance & Society*, 1(1), 9–29.
- Marx, G. T. (2005). Seeing hazily (but not darkly) through the lens: Some recent empirical studies of surveillance technologies. *Law & Social Inquiry*, 30(2), 339–399.
- Mathew, D. S. (2020). Surveillance society: Panopticon in the age of digital media. *The New Polis*.
- Mathiesen, T. (2000). On the globalisation of control: Towards an integrated surveillance system in Europe. In *Criminal policy in transition* (pp. 167–192).
- Mathiesen, T. (2013). *Towards a surveillant society: The rise of surveillance systems in Europe*. Waterside Press.
- Mathiesen, T. (2017). The viewer society: Michel Foucault’s ‘panopticon’ revisited. In *Surveillance, crime and social control* (pp. 41–60). Routledge.
- McQuade, B. I. (2016). Police and the post-9/11 surveillance surge: “Technological dramas” in “the bureaucratic field”. *Surveillance & Society*, 14(1), 1–19.
- Mecek, M. (2017). E-devlet ve e-belediye: Kavramsal çerçeve ve Türkiye’de belediye web sitelerine yönelik yapılan çalışmaların incelenmesi [E-government and e-municipality: Conceptual framework and examination of studies on municipal websites in Turkey]. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Kayfor 15 Özel Sayısı), 1815–1851.
- Meishar-Tal, H. ve Forkosh-Baruch, A. (2024). Panopticon, synopticon, and omnipticon: A conceptual framework for understanding the utilization of cameras and video recordings in education. *Educational Philosophy and Theory*, 56(14), 1391–1402.
- Mitsilegas, V. (2015). The transformation of privacy in an era of pre-emptive surveillance. *Tilburg Law Review*, 20(1), 35–57.

- Moran, C. R., Burton, J. ve Christou, G. (2023). The US intelligence community, global security, and AI: From secret intelligence to smart spying. *Journal of Global Security Studies*, 8(2), 5–16.
- Morrison, K. (2006). *Marx, Durkheim, Weber: Formations of modern social thought*. Routledge.
- Ndahinda, M. ve Bosman, M. (2014). *The panopticon, data protection and the surveillance society*. Tilburg University Press.
- Nemorin, S. (2017). Post-panoptic pedagogies: The changing nature of school surveillance in the digital age. *Surveillance & Society*, 15(2), 239–253.
- Neyland, D. (2012). The challenges of working out surveillance and accountability in theory and practice. In *Managing privacy through accountability* (pp. 83–101). Palgrave Macmillan UK.
- Nyckel, E. M. (2020). “Digital Taylorism”? Data practices and governance in the enterprise software Salesforce. Routledge.
- Okmeydan, S. B. (2017). Postmodern kültürde gözetim toplumunun dönüşümü: ‘Panoptikon’dan ‘sinoptikon’ ve ‘omniptikon’a [Transformation of surveillance society in postmodern culture: From ‘panopticon’ to ‘synopticon’ and ‘omnipticon’]. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 45–69.
- Okur, H. D. (2016). Sosyal ağların gençliğin değerlerine etkisi [The impact of social networks on youth values]. İçinde A. Ç. Deniz ve A. B. Hülür (Ed.), *Yeni medya ve toplum: Disiplinlerarası yaklaşımlar* (ss. 289–324). Literatürk Academia.
- Ouedraogo, N. (2024). The new paradigm of Habermas’ public sphere in the era of digital life. *SSRN*.
- Özbingöl, A. ve Akdoğan, N. (2022). Kamu gözetim otoritelerinin yüksek kaliteli bağımsız denetimler için bilgi paylaşımı ve rehberlik rolü: ENRON ve COVID-19 pandemisi açısından bir değerlendirme [The role of public oversight authorities in information sharing and guidance for high-quality independent audits: An evaluation in terms of ENRON and the COVID-19 pandemic]. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 24(1), 79–112.
- Özdemir, Ş. (2020). Post-panoptikon çağı: Gözetimin dijitalleşmesi ve çevrimiçi kimliğin gizliliği üzerine bir analiz [The post-panopticon era: An analysis of the digitalization of surveillance and the privacy of online identity]. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 81–108.
- Özgür, E. ve Erciyes, E. (2017). Kamu yönetiminde yaşanan dönüşümlerin iç güvenlik sektörüne yansımaları [Reflections of transformations in public administration on the internal security sector]. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6(1), 79–109.
- Özkan, B. (2022). Post-panoptik gözetim ve elektronik izleme: Elektronik kelepçe anlatıları [Post-panoptic surveillance and electronic monitoring: Narratives of electronic shackles] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Özüölmez, P. K. (2019). Michel Foucault’nun iktidar ve özne kavramsallaştırmasına gözetim sorunu üzerinden bakmak: Black Mirror–Arkangel [Examining Michel Foucault’s conceptualization of power and subject through the issue of surveillance: Black Mirror–Arkangel]. *Selçuk İletişim*, 12(2), 630–655.
- Padden, M. (2023). The transformation of surveillance in the digitalisation discourse of the OECD: A brief genealogy. *Internet Policy Review*, 12(3), 1–39.
- Parçal, C. (2018). Dijital gözetim: Sosyal medya [Digital surveillance: Social media]. İçinde *II. Marmara Üniversitesi Lisansüstü İletişim Öğrencileri Kongresi*.

- Parreno, J. B. ve Demeterio, F. P. A., III. (2024). Metacritique on Bentham and Foucault's panoptic theories as analytic tools for three modes of digital surveillance. *Plaridel*, 21(2), 1–8.
- Pefanis, J. (1991). *Heterology and the postmodern: Bataille, Baudrillard, and Lyotard*. Duke University Press.
- Peterson, D. ve Hoffman, S. (2022). Geopolitical implications of AI and digital surveillance adoption. *Brookings Institution*.
- Pillar, P. R. (2012). Artificial intelligence reform: Social amnesia and the intelligence community. *Georgetown Journal of International Affairs*, 13, 177.
- Pimenta, L. C., Pereira, G. A., Gonçalves, M. M., Michael, N., Turpin, M. ve Kumar, V. (2013). Decentralized controllers for perimeter surveillance with teams of aerial robots. *Advanced Robotics*, 27(9), 697–709.
- Pina, P. (2011). Electronic surveillance, privacy and enforcement of intellectual property rights: A digital panopticon? In *Innovations in SMEs and conducting e-business: Technologies, trends and solutions* (pp. 301–316). IGI Global.
- Pitt, C., Paschen, J., Kietzmann, J., Pitt, L. F. ve Pala, E. (2023). Artificial intelligence, marketing, and the history of technology: Kranzberg's laws as a conceptual lens. *Australasian Marketing Journal*, 31(1), 81–89.
- Polcumpally, A. T. ve Rahar, A. (2022). Impact of emerging digital technologies and artificial intelligence on the state: An overview. *IUP Journal of International Relations*, 16(3), 47–61.
- Poster, M. (1990). Foucault and databases: Participatory surveillance. In *The modes of information: Poststructuralism and social context* (pp. 69–98).
- Poster, M. ve Aronowitz, S. (2013). *Information subject*. Routledge.
- Raab, C. D., Jones, R. ve Székely, I. (2015). Surveillance and resilience in theory and practice. *Media and Communication*, 3(2), 21–41.
- Ragnedda, M. (2011). Social control and surveillance in the society of consumers. *International Journal of Sociology and Anthropology*, 3(6), 180–188.
- Richard, J. A. (2017). *On dystopias: Do we live in a surveillance state?* University of Louisiana at Lafayette.
- Russell, S. J. ve Norvig, P. (2016). *Artificial intelligence: A modern approach*. Pearson.
- Sabahçı, B. (2023). Sanal ortamlarda panoptikon kavramı ve gözetim toplumu [The panopticon concept and surveillance society in virtual environments]. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 111–134.
- Sağlam, Y. (2021). Gözetim kapitalizmi bağlamında sosyal medya ve yabancılaşma [Social media and alienation in the context of surveillance capitalism] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Saheb, T. (2023). Ethically contentious aspects of artificial intelligence surveillance: A social science perspective. *AI and Ethics*, 3(2), 369–379.
- Samuelsson, L., Cocq, C., Gelfgren, S. ve Enbom, J. (2023). *Everyday life in the culture of surveillance*. Nordicom.
- Sawadogo, J. ve Simporé, J. (2023). Would the convergence of nanotechnology, biotechnology, information technology and cognitive science be a springboard for transhumanism and posthumanism? *Open Journal of Philosophy*, 13(4), 681–695.

- Schofield, P. (2013). The legal and political legacy of Jeremy Bentham. *Annual Review of Law and Social Science*, 9(1), 51–70.
- Sein, M. K. (2020). The serendipitous impact of COVID-19 pandemic: A rare opportunity for research and practice. *International Journal of Information Management*, 55, Article 102164.
- Semenzato, L., Botton, J., Drouin, J., Cuenot, F., Dray-Spira, R., Weill, A. ve Zureik, M. (2021). Chronic diseases, health conditions and risk of COVID-19-related hospitalization and in-hospital mortality during the first wave of the epidemic in France: A cohort study of 66 million people. *The Lancet Regional Health–Europe*, 8, Article 100158.
- Serdar, M. (2023). Transformation of the surveillance society from panopticon to omnipticon: The case of Black Mirror’s episode ‘Nosedive’. *OPUS Journal of Society Research*, 20(53), 396–409.
- Sheikh, N. ve Askari, M. U. (2021). Foucauldian panopticon: A model for US cybersurveillance. *Journal of Political Studies*, 28, 193.
- Sönmez, B. (2016). Gözetim toplumunun günümüz tüketim dinamikleri bağlamında yorumlanması [Interpretation of surveillance society in the context of contemporary consumption dynamics]. *Selçuk İletişim*, 9(2), 262–284.
- Sprague, R. (2007). From Taylorism to the omnipticon: Expanding employee surveillance beyond the workplace. *The John Marshall Journal of Computer & Information Law*, 25(1), 1–28.
- Statista. (2021). CCTV: The most surveilled cities in the world. 3 Mart 2025 tarihinde <https://cdn.statcdn.com/Infographic/images/normal/19256.jpeg> adresinden erişildi.
- Stoycheff, E., Liu, J., Xu, K. ve Wibowo, K. (2019). Privacy and the panopticon: Online mass surveillance’s deterrence and chilling effects. *New Media & Society*, 21(3), 602–619.
- Strat, F. E. (2023). *Insecurity unveiled? China and Israel’s use of AI and mass surveillance for national security and identity*. Routledge.
- Su, Z., Cheshmehzangi, A., McDonnell, D., Bentley, B. L., Da Veiga, C. P. ve Xiang, Y. T. (2022). Facial recognition law in China. *Journal of Medical Ethics*, 48(12), 1058–1059.
- Sucu, İ. (2013). Gözetim toplumunun karşı ütopya yüzü: İktidar güçleri ve ötekiler [The counter-utopian face of surveillance society: Power forces and others]. *Atatürk İletişim Dergisi*, (2), 125–139.
- Sundarajoo, R. A., Chung, G. C., Pang, W. L. ve Tan, S. F. (2022). A remote baby surveillance system with RFID and GPS tracking. *arXiv*.
- Şahan, S., Balcı, R. ve Türkeri, M. (2023). Distopik sinemada gözetim kavramı [The concept of surveillance in dystopian cinema]. *Türkiye Medya Akademisi Dergisi*, 3(6), 58–85.
- Şahnagil, S. (2023). Post panoptikon dönemi: Gözetimin yeni versiyonu olarak dijitalleşme [Post-panopticon era: Digitalization as a new version of surveillance]. *Proceedings Book*, 1(18), 1–17.
- Şahnagil, S. (2025). Teknoşovenizm kısılcığında risk-fırsat penceresinden yapay zekâ ve demokrasi ilişkisi [The relationship between artificial intelligence and democracy from the risk-opportunity perspective in the grip of technochauvinism]. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (83), 232–246.
- Taştan, A. N. (2022). Panoptikondan post-panoptikona geçişte sınırların dönüşümü [Transformation of boundaries in the transition from panopticon to post-panopticon] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Tataroğlu, M. (2009). E-devlet’te kullanılan gözetim ve kayıt teknolojilerinin mahremiyet üzerinde etkileri [The impact of surveillance and recording technologies used in e-government on

privacy]. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 95–120.

Temiz, H. (2020). Bireyin kontrolü bağlamında Michel Foucault'nun gözetim toplumu ile Jean Baudrillard'ın tüketim toplumu karşılaştırması [A comparison of Michel Foucault's surveillance society and Jean Baudrillard's consumer society in the context of individual control] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Temiztürk, H. ve Taner, E. (2015). Gözetleyen iktidardan gözetlenen iktidara: Yeni iletişim teknolojilerinin güç paylaşımına etkisi [From the surveilling power to the surveilled power: The impact of new communication technologies on power sharing]. *Atatürk İletişim Dergisi*, (9), 35–54.

Tırpan, İ. ve Akın, B. A. (2023). Vaclav Havel'in görüşme-kutlama-çağrı oyunlarında iktidarın gözü [The eye of power in Vaclav Havel's conversation-celebration-call plays]. *Art Vision*, 29(51), 217–223.

Tokgöz, C. (2020). Covid-19 ile mücadelede konumsal gözetimin kurumsallaşması [Institutionalization of locational surveillance in combating Covid-19]. *Kültür ve İletişim*, 23(46), 310-341.

Toktaş, S. A., Binark, M., Dikmen, E. Ş., Fidaner, İ. B., Küzeci, E. ve Özaygen, A. (2012). Türkiye'de dijital gözetim: T.C. kimlik numarasından e-kimlik kartlarına yurttaşın sayısal bedenlenişi [Digital surveillance in Turkey: From T.C. identity numbers to e-identity cards, the digital embodiment of the citizen]. Alternatif Bilişim Derneği Yayınları.

Toku, A. B. ve Bilbil, E. K. (2022). Omnipotik perspektifinden kişilerarası etkiye tüketici duyarlılığının satın alma davranışı ile ilişkisi [The relationship between consumer sensitivity to interpersonal influence and purchasing behavior from the omnipotik perspective]. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (57), 138-158.

Tréguer, F. (2021). The virus of surveillance: How the COVID-19 pandemic is fuelling technologies of control. *Political Anthropological Research on International Social Sciences (PARISS)*, 2(1), 16-46.

Tuğran, F. E. ve Tuğran, A. H. (2016). Lyon'un gözetim alanları tasnifine göre “Özgür Kız” reklam serisinin incelenmesi [Examination of the “Free Girl” advertisement series according to Lyon's classification of surveillance areas]. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 1(2), 48-56.

Tulan, Z. E. (2024). Dijitalleşen sanatın özgünlüğü: NFT teknolojisinin kültürel katkıları [The authenticity of digitalizing art: Cultural contributions of NFT technology]. *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 6(2), 55-68.

Uçkan, Ö. (2003). E-devlet, e-demokrasi ve e-yönetişim modeli: Bir ilkesel öncelik olarak bilgiye erişim özgürlüğü [E-government, e-democracy, and e-governance model: Freedom of access to information as a fundamental priority]. *Aylık Strateji ve Analiz E-Dergisi*, 5(5), 1-19.

Ugan, K. A. ve Erdoğan, T. (2022). Panoptikon gözetiminden dijitalleşen gözetime değişen “mahremiyet” olgusu üzerine film analizi: The Circle örneği [Film analysis on the changing phenomenon of “privacy” from panoptic surveillance to digitalized surveillance: The case of The Circle]. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 4(2), 33-43.

Uludağ, H. ve Gün, S. (2023). Beden odağında COVID-19 salgını: Dijitalleşme, gözetim ve öz-takip [The COVID-19 pandemic in the context of the body: Digitalization, surveillance, and self-tracking]. *Yeni Medya*, (14), 155-177.

Utma, S. (2023). Gözetim kavramı ve sosyal medyada gözetimin içselleştirilmesi [The concept of surveillance and the internalization of surveillance on social media]. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences (JOSHAS)*, 9(61), 2276-2283.

- Uzak, E. (2022). Panoptikondan omniptikona: Yeni medya ile dönüşen panoptikonun filmlerdeki yansıması [From panopticon to omnipticon: The reflection of the transformed panopticon in films through new media]. *Universal Journal of History and Culture*, 4(2), 104-129.
- Ünal, S. (2017). Kişilerarası gönüllü dijital gözetim ve gençlik: Gündelik ilişkilere yansımaları bağlamında siyasal ve dinsel kimliklerin ifşası [Interpersonal voluntary digital surveillance and youth: Disclosure of political and religious identities in the context of everyday relationships]. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2546-2573.
- Ünal, S. ve Sezgin, A. A. (2021). Büyük veri (big data)'nin yapay zekâ uygulamalarında toplumsal sınıflandırmaya yönelik kaygılar [Concerns about social classification in big data applications of artificial intelligence]. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 12(44), 47-70.
- Üstün, E. (2020). Gözetim toplumu olgusunun sosyal medya bağlamında değerlendirilmesi [Evaluation of the surveillance society phenomenon in the context of social media] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Üzümlü, A. M. (2020). COVID-19 pandemisi kriz iletişimi: Gözetim toplumunun yükselişi [COVID-19 pandemic crisis communication: The rise of surveillance society]. *Eurasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 7(3), 37-43.
- Van Gramberg, B., Teicher, J. ve O'Rourke, A. (2014). Managing electronic communications: A new challenge for human resource managers. *The International Journal of Human Resource Management*, 25(16), 2234-2252.
- Vaz, P. ve Bruno, F. (2003). Types of self-surveillance: From abnormality to individuals 'at risk'. *Surveillance & Society*, 1(3), 272-291.
- Verma, S. S. ve Navya, K. (2025). Eyes everywhere: Ethical consideration of artificial intelligence in governance through Foucault's panopticon lens. *Research Journal for Humanity Science & English Language*, 8(58).
- Vervaeke, L. (2023). Belgian prison policy: Half a century of broken promises. *Journal of Prisoners on Prisons*, 32(2), 28-38.
- Wakamiya, S., Morita, M., Kano, Y., Ohkuma, T. ve Aramaki, E. (2019). Tweet classification toward Twitter-based disease surveillance: New data, methods, and evaluations. *Journal of Medical Internet Research*, 21(2), e12783.
- Weber, M. (2019). Aldous Huxley and George Orwell on the political use of technoscience. *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy*, 15(1), 161-181.
- Welsh, B. C., Farrington, D. P. ve Taheri, S. A. (2015). Effectiveness and social costs of public area surveillance for crime prevention. *Annual Review of Law and Social Science*, 11(1), 111-130.
- Wood, D. M. (2016). Beyond the panopticon? Foucault and surveillance studies. *İçinde Space, knowledge and power* (s. 245-263). Routledge.
- Yandım, D. (2022). Covid-19 kapsamında kullanılan dijital veri gözetimi uygulamalarının distopyalar üzerinden değerlendirilmesi [Evaluation of digital data surveillance applications used in the context of Covid-19 through dystopias]. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 352-376.
- Yapay zekâ [Artificial intelligence]. (2025, 11 Mart). *Trakya'nın Sesi*. 11 Mart 2025 tarihinde <https://www.trakyaninsesi.com/amp/haber/suclulari-bulmak-icin-yapay-zeka-kullanilacak-9849.html> adresinden erişildi.
- Yaşan, U. (2016). Teknoloji, disiplin ve gözetim: Modern kapitalist devletten postmodern neoliberal devlete gözetimin sürekliliği [Technology, discipline, and surveillance: The

continuity of surveillance from the modern capitalist state to the postmodern neoliberal state]. *Kültür ve İletişim*, 19(37).

- Yıldırım, G. (2019). Gözetim toplumunda sinoptikon aracı olarak televizyon: Tartışma programlarının söylem analizi [Television as a synopticon tool in surveillance society: Discourse analysis of discussion programs] [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Yıldız, İ. (2021). Sosyal medya ve mahremiyet sorunsalı: Panoptikondan süperpanoptikona mahremiyetin dönüşümü [Social media and the privacy problem: The transformation of privacy from panopticon to superpanopticon]. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 122-132.
- Yıldız, M. (2003). Elektronik (e)-devlet kuram ve uygulamasına genel bir bakış ve değerlendirme [A general overview and evaluation of the theory and practice of electronic (e)-government]. İçinde M. Acar ve H. Özgür (Ed.), *Çağdaş kamu yönetimi-1* (s. 305-327).
- Yılmaz, Ö. (2023). The limitations of social movements and the increasing impact of digital surveillance in the age of big data. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 14(54), 204-222.
- Yılmaz, S. ve Yengin, D. (2021). Analysis of emotional approach of digital surveillance in film studies. İçinde *Communication and Technology Congress* (s. 233-244).
- Youvan, D. C. (2024). *Orwell, Huxley, and AI dystopian fiction*. Routledge.
- Zeng, J. (2020). Artificial intelligence and China's authoritarian governance. *International Affairs*, 96(6), 1441-1459.